

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

VINCZE JUDIT

MOSONMAGYARÓVÁR

2008

NYUGAT-MAGYARORSZÁGI EGYETEM
MEZŐGAZDASÁG- ÉS ÉLELMISZERTUDOMÁNYI KAR
GAZDASÁGTUDOMÁNYI INTÉZET
MOSONMAGYARÓVÁR

Ujhelyi Imre Állattudományi Doktori Iskola

Doktori Iskola vezető:
DR. BENEDEK PÁL
intézetigazgató, egyetemi tanár, az MTA doktora

**Az állati termék előállítás, feldolgozás és forgalmazás ökonómiai
kérdései program**

Programvezető:
DR. TENK ANTAL
egyetemi tanár, a mezőgazdasági tudomány kandidátusa

Témavezető:
DR. TENK ANTAL
egyetemi tanár, a mezőgazdasági tudomány kandidátusa

**AZ ÉSZAK-MAGYARORSZÁGI RÉGIÓ GYEPRE ALAPOZOTT
ÁLLATTENYÉSZTÉSÉNEK FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEI ÉS
IRÁNYAI**

Készítette:

VINCZE JUDIT

MOSONMAGYARÓVÁR

2008

**AZ ÉSZAK-MAGYARORSZÁGI RÉGIÓ GYEPRE ALAPOZOTT
ÁLLATTENYÉSZTÉSÉNEK FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEI ÉS
IRÁNYAI**

Írta:
VINCZE JUDIT

Készült a Nyugat-Magyarországi Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar
Ujhelyi Imre Állattudományi Doktori Iskola
Az állati termék előállítás, feldolgozás és forgalmazás ökonómiai kérdései
programja keretében

Tudományos vezető: **Dr. Tenk Antal, egyetemi tanár**

Elfogadásra javaslom (igen / nem)

(aláírás)

A jelölt a doktori szigorlaton%-ot ért el,

Mosonmagyaróvár,

.....
a Szigorlati Bizottság Elnöke

Az értekezést bírálóként elfogadásra javaslom (igen / nem)

Első bíráló (Dr.) igen / nem

(aláírás)

Második bíráló (Dr.) igen / nem

(aláírás)

Esetleg harmadik bíráló (Dr.) igen / nem

(aláírás)

A jelölt az értekezés nyilvános vitáján%-ot ért el.

Mosonmagyaróvár,

A Bírálóbizottság elnöke

Doktori (PhD) oklevél minősítése.....

Az EDT elnök

TARTALOMJEGYZÉK

oldalszám

KIVONAT

ABSTRACT

BEVEZETÉS.....1

1. IRODALMI ÁTTEKINTÉS

1.1. Az Észak-magyarországi Régió helyzete és
mezőgazdaságának jellemzői.....6

1.1.1. Kedvezőtlen mezőgazdasági adottságok – halmozott
térségi hátrányok.....9

1.1.2. Az Észak-magyarországi Régió mezőgazdaságának
jellemzői.....13

1.2. A gyepekről általában.....17

1.3. Rétek és legelők a hazai földhasználatban.....20

1.4. A gyepek állattartó képessége.....23

1.5. A gyepre alapozott állattartásról.....25

1.6. A juh-, ló- és szarvasmarha-ágazatok költség- és
jövedelemhelyzete.....29

1.7. A gyepre alapozott állattenyésztési ágazatok számára
elérhető Európai Uniós támogatási formák és azok mértékei...33

1.8. Az Európai Unió támogatási rendszerének hatása a gyepre
alapozott juh- és húsmarha ágazatok jövedelemtermelő
képességére.....37

1.9. A hústermelés fejlesztése Észak-Magyarországon.....41

2. ANYAG ÉS MÓDSZER.....46

3. SAJÁT VIZSGÁLATI EREDMÉNYEK ÉS AZOK ÉRTÉKELÉSE

3.1. Az Észak-magyarországi Régió gazdaságának fejlettségi szintje, növekvő regionális szakadék.....	52
3.2. Az Észak-magyarországi Régió mezőgazdasága.....	65
3.3. A Régió állattenyésztésének kérdőíves vizsgálata.....	77
3.3.1. A juhtenyésztés általános helyzete.....	80
3.3.1.1. A gyepre alapozott juhtartás ökonómiai vizsgálata.....	88
3.3.2. A szarvasmarhatartás helyzetének alakulása.....	102
3.3.2.1. A gyepre alapozott szarvasmarhatartás ökonómiai vizsgálata.....	109
3.3.3. A lótenyésztés helyzete a Régióban.....	120
3.3.3.1. A gyepre alapozott lótenyésztés ökonómiai vizsgálata.....	126
3.4. Az Európai Unió csatlakozás hatása a Régió állattenyésztésére.....	131
3.5. Az Észak-magyarországi Régió gyepre alapozott állattenyésztésének fejlesztési lehetőségei és irányai.....	141
4. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK.....	148
5. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK.....	156
6. ÖSSZEFOGLALÁS.....	158
7. SUMMARY.....	161
8. IRODALOMJEGYZÉK.....	165
9. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	
10. MELLÉKLETEK	
<i>10.1. Táblázatok</i>	
10.1.1. Kistérségtípusok régiós megoszlása	
10.1.2. Települések besorolása fejlettségük alapján	

10.1.3. A fontosabb növényi kultúrák termésátlagai

10.2. Saját készítésű fényképek

10.3. Kérdőívek

10.3.1. Juhászatok tudományos célú felmérése

10.3.2. Hús- és tejhasznú tehéntartás tudományos célú felmérése

10.3.3. Lótenyészetek tudományos célú felmérése

KIVONAT

A GDP-hez-, és rajta keresztül a regionális versenyképességi mutatóhoz (RVM) való hozzájárulás mértékének alakulásából egyértelműen megállapítható, hogy az Észak-magyarországi Régió mezőgazdaságának teljesítménye a vizsgált időszakban (2001-2005) tovább romlott. A vizsgált Régió 2005-ben a legfejlettebb Közép-magyarországi Régió versenyképességi mutatójának csak a 39,8%-át produkálta. Ez a kedvezőtlen helyzet nemcsak a mezőgazdaság alacsony teljesítményében, hanem belső arányaiban is megmutatkozik: az állattenyésztés termelése mindössze 26,2 %-kal részesedik a mezőgazdaság összes produktumából.

Az állatállomány folyamatos csökkenését és az alacsony fajlagos hozamokat tetézi, hogy a meglévő kapacitásokat (munkaerő stb.) nem használják ki. Ebből a szempontból különös figyelmet érdemel a közel 100 ezer hektárnyi természetes gyepterület, ami évek óta kihasználatlanul, parlagon hever. Ezeken a területeken a múlt század 80-as éveiben kiterjedt állattenyésztési (húsmarha, juh, ló) termelés folyt. Az egész mezőgazdaság – s benne az állattenyésztés – folyamatos depressziójának is köszönhetően a Régió együttes gazdasági teljesítménye (az 1 főre jutó GDP-je) 2000-2005 között mindössze 64-67%-át érte el az országos átlagnak és ezzel a régiók között az utolsó helyen állt.

A Régió gyepterületeinek kihasználtsága rendkívül alacsony, 2005-ben a hasznosítatlan gyepterület az összes gyepterületből 47,1% (91 212 ha) volt. A hasznosítatlan gyepterület maximális kihasználásával a következőképpen kalkuláltunk: 15%-a kaszáló terület, 15%-a tejelő tehén-, 40%-a húsmarha- és a maradék 30%-a az anyajuh-tartás takarmány-ellátását szolgálja. A hasznosítatlan gyepterület alapján az indokolt állatlétszám bővítés 152 326 vegyes állatlétszám, mely számosállat-egységben kifejezve 42 111. A gyepgazdálkodás és a húsmarhatartás óriási tartaléka a Régió versenyképességének.

A Régióban jelenleg is szép számmal vannak olyan – túlnyomórészt gyepre alapozott állattartással foglalkozó – vállalkozások, melyek részben az EU-tól nyerhető támogatásoknak köszönhetően tisztes jövedelmet érnek el. A vizsgálatok azonban azt igazolták, hogy e lehetőségeket távolról sem használják ki és a parlagon levő gyepok termelésbe vonásával számottevően javítani lehetne közvetlenül az állattenyésztésnek, közvetve pedig az egész mezőgazdaságnak a teljesítményét. Az ezzel kapcsolatos konkrét felmérések és az azokra alapozott számítások szerint közel háromszorosára lehetne növelni a Régió mostani állatállományát, aminek következtében növekedne az állattenyésztés GDP-hez való hozzájárulása 4,4%-ról 5,9%-ra, továbbá közel 2500 családnak adna tisztes megélhetést, a gyepterületek jobb kihasználása által.

A modellszámításokon alapuló változtatások alapja az EU-nak a – zömében az extenzív gyephasznosításhoz kapcsolódó – támogatáspolitikája, ami az Észak-magyarországi Régióknak speciális (túlnyomórészt hátrányos) helyzetét tekintve tartós perspektívának ígérkezik.

ABSTRACT

Based on the rate of contribution to GDP and through that to the regional competitive capacity index (RCI) it is obvious that the agricultural performance of the North Hungarian Region even worsened in the period of investigation (2001-2005). In 2005 the region produced only 39.8% of the competitive capacity of the most developed Middle Hungarian Region. This unfavourable situation can be detected not only in the low agricultural performance, but in its internal proportions as well: The share of animal husbandry in the total agricultural production amounts as much as 26.2 %

To make the decrease of animal numbers and low specific yields worsen the available capacities are not utilized (work force etc.). Special attention should be paid to the natural grassland of about 100 thousand hectares, which is kept lying unused for years. An extensive animal farming (beef cattle, sheep and horse) was practised in this area in 80s of the last century. Owing to the continuous depression in agriculture – and within in animal husbandry – the total economic produce of the region (GDP per capita) reached as much as 64-67% of the national average between 2000-2005 putting it on to the last place of the rank of the regions.

The exploitation of grassland in the region was extremely low. In 2005 47.1% (91 212 ha) of the total grassland was lying unused. At a maximum rate of exploitation of the lying unused grassland we calculated with: 15% hayfield, 15% milk cow -, 40% beef cattle and rest 30% ewe-farming. Based on the lying unused grassland the reasonable rise in the number of animals amounts 152 326 mixed animals, which makes 42 111 expressed in standard animal unit. Grassland management and beef cattle farming are huge potentials in the region's competitiveness.

There is a considerable number of enterprises in the region – practising mainly animal husbandry on pasture – that produce respectable incomes, although its returns partially come from EU-subsidies. Our investigations confirmed that these

opportunities are by far not used although including those lying unused grasslands into farming could improve the animal produce directly and the agricultural produce indirectly. According to actual surveys and following calculations the numbers of animals could be tripled in the region and as a result the proportion of animal husbandry in GDP could be raised from 4.4%- to 5.9%. Further on it would produce a reasonable income for about 2500 people to live on if they would use presently lying unused grassland.

Suggested changes were based on model calculations considering the European Union's support policy – on the use of extensive grassland – and would promise a long lasting perspective for the region being in a special situation (mostly disadvantaged).

BEVEZETÉS

Az időszámítás előtti időktől napjainkig a gyepek – közvetetten – szerepet játszottak az emberiség élelmiszerellátásában, mivel kezdetben a vadon élő -, később pedig a háziásított állatok takarmányforrásai voltak.

A Kárpát-medencében, és így hazánkban is évezredek múlta tekint vissza a gyepek hasznosítása. A gyepek gazdasági szerepe és súlya az elmúlt századok folyamán számottevően változott. Az állattartásban fokozatosan csökkent a jelentőségük, ugyanakkor a tájvédelemben, a környezet arculatának alakításában erősödött a szerepük. E változás ellenére – mint potenciális tápanyagforrás – továbbra is rendelkezésre állnak.

Magyarországon az ökológiai viszonyok és az évszázadok során kialakult állattartási formák következtében a gyephasznosításnak nagyon különböző módjai alakultak ki. A különböző országrészek gyepterületi arányai, a gyepfajokban mutatkozó különbségek, az egyes területekre jellemző állatfajok és hasznosítási formák, a domborzati és klimatikus viszonyok együttesen alakították a rendelkezésre álló gyepek használatát.

A korábbi évszázadokra általában jellemző extenzív állattartást fokozatosan felváltotta a profitorientált, túlnyomóan istállóhoz kötött, intenzív tartásmód, amit egyre nehezebben lehetett összeegyeztetni a gyephasznosítás hagyományos módozataival. Többek között ennek – de nem csak ennek – köszönhető, hogy napjainkban egyre kisebb hányadát hasznosítják a megtermelt gyepfajoknak még olyan területeken is (Hortobágy, Észak-Magyarország), ahol korábban az állattartásban meghatározó volt a gyepek szerepe. Így a gyepekben rendelkezésre álló tápanyag egy része kárba vész, a nem szakszerűen használt gyepterületek leromlanak, elgyomosodnak, vagyis romlik ezáltal a terület agrárökológiai potenciáljának az értéke (színvonal). Az utóbbi években ebben a Régióban (de az ország más részén is) a gyepek hasznosítása, a gyepek tápanyagával előállított állati termékek mennyisége

fokozatosan csökkent. Ez végső soron azt jelenti, hogy a terület ökológiai potenciáljának egyre nagyobb hányada rendszeresen kihasználatlan maradt. A disszertáció témája szempontjából központi helyet elfoglaló Észak-magyarországi Régió (a továbbiakban: Régió) hátrányos gazdasági helyzetének kialakulása, a gyepeknek a hasznosítása (illetve annak elmaradása) nem tekinthető meghatározó tényezőnek, de – mint ezt később látni fogjuk – figyelmen kívül hagyása komoly gazdasági veszteséget jelentene.

Az utóbbi két évtizedben hazánkban zajló társadalmi, gazdasági és környezeti változások az – amúgy is kedvezőtlen gazdasági adottságokkal rendelkező – Észak-magyarországi Régiót halmozottan hátrányos helyzetbe hozták. A vizsgált Régió halmozottan hátrányos helyzete a korábban jól prosperáló ipar leromlott állapotából, a mezőgazdasági termelés gyenge adottságaiból, a lakosság alacsony foglalkoztatottságából és az alacsony életszínvonalból adódik. A munkanélküliek magas (és jelenleg is növekvő) száma, az ott élők alacsony jövedelemszintje és életszínvonala konzerválta a szociális problémákat. Mivel az ipar újraélesztésére – rövid távon – alig van esély, ezért az ott élők számára más megélhetési lehetőségek megteremtésére lenne szükség. Olyan lehetőségekről van szó, amelyek a térséget „élhetőbbé” (s ezáltal vonzóbbá) teszik, segítve ezzel a Régió lakosságának helyben tartását is.

A gyenge talajok túlnyomó súlya, a földrajzi adottságok (hegyvidéki területek), a mezőgazdaságilag hasznosítható területek alacsony aránya és a magas munkanélküliség mellett az ipari tevékenység leépülése tartósan olyan helyzetet teremtett, amely a Régió leszakadását eredményezte. A rendelkezésre álló adatok szerint azonban ez az állapot nem most keletkezett, hiszen a múlt század elejéről készült kimutatásokban is - a jelenlegi erdélyi és horvátországi területek után - a Trianon előtti ország legelmaradottabb területe Észak-Magyarország volt.

Az átlagosnál gyengébb talajadottságok mellett a jelenleg kihasználatlan gyepekre alapozott állattenyésztés lehetne a

fejlesztés egyik lehetősége. Az állattenyésztés ily módon történő fejlesztése során abból kell kiindulni, hogy a Régióra alapvetően jellemző lesz az extenzív fejlesztési irányvonal és az ökológiai adottságokhoz való alkalmazkodás kényszere. Joggal remélhető, hogy ezáltal az egyes tájegységekben növekedhet a népességmegtartó képesség és a táj természetes jellegének megőrzése. Ennek megfelelően olyan lehetséges változatok keresése a cél, amelyekkel a Régióban (vagy annak egy részében) - hosszú távon – növelhetik az állati termék termelést, növelve ezzel a mezőgazdaságból élők számát és jövedelmét. Nem elhanyagolható a táj kultúrállapotának a fenntartása, a környezeti értékek megóvása, a térség általános életfeltételeinek javítása, amit egyelőre hazánkban pénzben nem értékelnek.

Az előzőekben vázolt kedvezőtlen állapot fokozatos javításához – a Régió meglévő adottságaihoz is igazodó – megoldások szükségesek, amelyek együttesen vezethetnek eredményre:

1. a meglévő, és jelenleg használaton kívül álló gyepterületek újrahasznosításával növelhető a területen előállított állati termék mennyisége anélkül, hogy az különösebb többlet befektetést igényelne;
2. a jelenlegi földhasználati (gyephasználati) viszonyok megváltoztatásával növelni lehetne a lejtős gyepek és az erdőterületek arányát a szántó rovására, ami részint növelné az extenzív (legeltetésre alapozott) állattartást, másrészt segítene megőrizni a táj kultúrjelleget, hatékonyabb (s egyben környezetkímélőbb) hasznosítása mellett;
3. a jelenlegi állattenyésztési szerkezetben növelhető a kérődző állatok aránya, ezzel a gyepek jobb hasznosítása - az iparszerű, környezetszennyező állattartás fokozatos leépítésével -;
4. a fenntartható ökológiai gazdálkodás bővítése általában az állattenyésztésben, az ahhoz szükséges termelési feltételek (fajtaismeretek, technológia stb.) megteremtésével;
5. a természet – és környezetvédelem fokozottabb érvényesítésével, a tájtermelés felkarolásával, illetve

bővítésével, az úgynevezett hungaricum-termékek palettájának bővítésével, a legeltetésre alapozott állattenyésztés (kérődzők, ló) extenzív változatainak elterjesztése révén.

Az említett megoldásoktól a Régióban előállított állati termékek minősége és ezáltal piaci versenyképessége, a mezőgazdaságból élők jövedelme és életszínvonala, az ott élő lakosság foglalkoztatása, végső soron tehát a térség mostaninál fenntarthatóbb fejlődésének kibontakoztatása remélhető.

Az előzőekben vázoltak megvalósításában az EU léte is szerepet játszik, ezért a kutatás az EU csatlakozás hatásainak vizsgálatára is kiterjed. E vizsgálatok elsődleges célja annak megállapítása, hogy a támogatások új rendszere hogyan érinti az állattenyésztést és gyepgazdálkodást.

A lehetséges gyephasznosítási irányok és módozatok felvázolásához első lépésként meg kell ismerni a kiindulási helyzetet. Ehhez a vizsgálat tárgyát képező Régió állattenyésztési eredményeit is vizsgálni szükséges. Ezt követően kerülhet sor az EU csatlakozás után előállt új körülmények hatásának vizsgálatára, az abból fakadó lehetőségeknek (adottságoknak) a feltárására.

A jelenlegi viszonyok feltárásához és bemutatásához ad lehetőséget a Régióban állattenyésztéssel foglalkozók helyzetének vizsgálata. E vizsgálatok megmutatják, hogy az egyes állattenyésztési ágazatok jelenleg milyen eredményt adnak, illetve, hogy milyen a jövedelemhelyzetük.

A munka nem lenne megalapozott és teljes, ha figyelmen kívül hagyná azokat a lehetőségeket, konkrét pénzügyi forrásokat (támogatásokat), melyekkel az EU befolyásolni, illetve irányítani akarja a tagországai állati-termék előállításának jövőbeni alakulását. Az Európai Unióhoz történt csatlakozást követően és az egyre erősödő környezetvédelmi törekvéseknek köszönhetően mind nagyobb szerephez jutnak az eredeti környezetet kevésbé megváltoztató állattartási alternatívák kialakításával kapcsolatos teendők. Ezért a vizsgálatok kiterjednek az állattenyésztés ehhez kapcsolódó EU-s forrásaira,

támogatásaira is. Ezt alapozhatja meg az EU csatlakozás hatásának vizsgálata az üzemi (vállalkozási) viszonyokra, a fejlesztés lehetséges irányaira, a termékek versenyképességére és jövedelmére.

A jelenlegi körülmények, és a jövőre vonatkozó perspektivikus fejlesztési lehetőségek figyelembe vételével az alábbi célkitűzések fogalmazhatók meg:

- az Észak-magyarországi Régió gazdasága fejlettségi szintjének a meghatározása és a kapott régiós adatokból (2001-2005) a regionális versenyképességi mutatók kiszámítása;
- az Észak-magyarországi Régió mezőgazdaságának (gyepgazdálkodás, növénytermesztés, állattenyésztés) részletes helyzetelemzése a 21. század első éveiben;
- a felmért állattartók állattenyésztési tevékenységének jelenlegi helyzete és eredményességének a vizsgálata;
- a 2004-ben bekövetkezett EU csatlakozás hatásainak, következményeinek vizsgálata modellezés alkalmazásával a Régió gyepre alapozott állattenyésztésében;
- a Régió gyepre alapozott állattenyésztése fejlesztési lehetőségeinek és irányainak meghatározása, kidolgozása, alkalmazkodva környezeti feltételeihez, az állattenyésztés funkciójához, illetve feladataihoz;
- annak vizsgálata, hogy a gyepterületek kiterjedtebb hasznosítása, illetve az azon tartott állatállomány szerkezetének megváltoztatása milyen hatással lenne az állattenyésztés és az egész mezőgazdaság régió-szintű teljesítményére.

1. A SZAKIRODALOM ÁTTEKINTÉSE

1.1. Az Észak-magyarországi Régió helyzete és mezőgazdaságának jellemzői

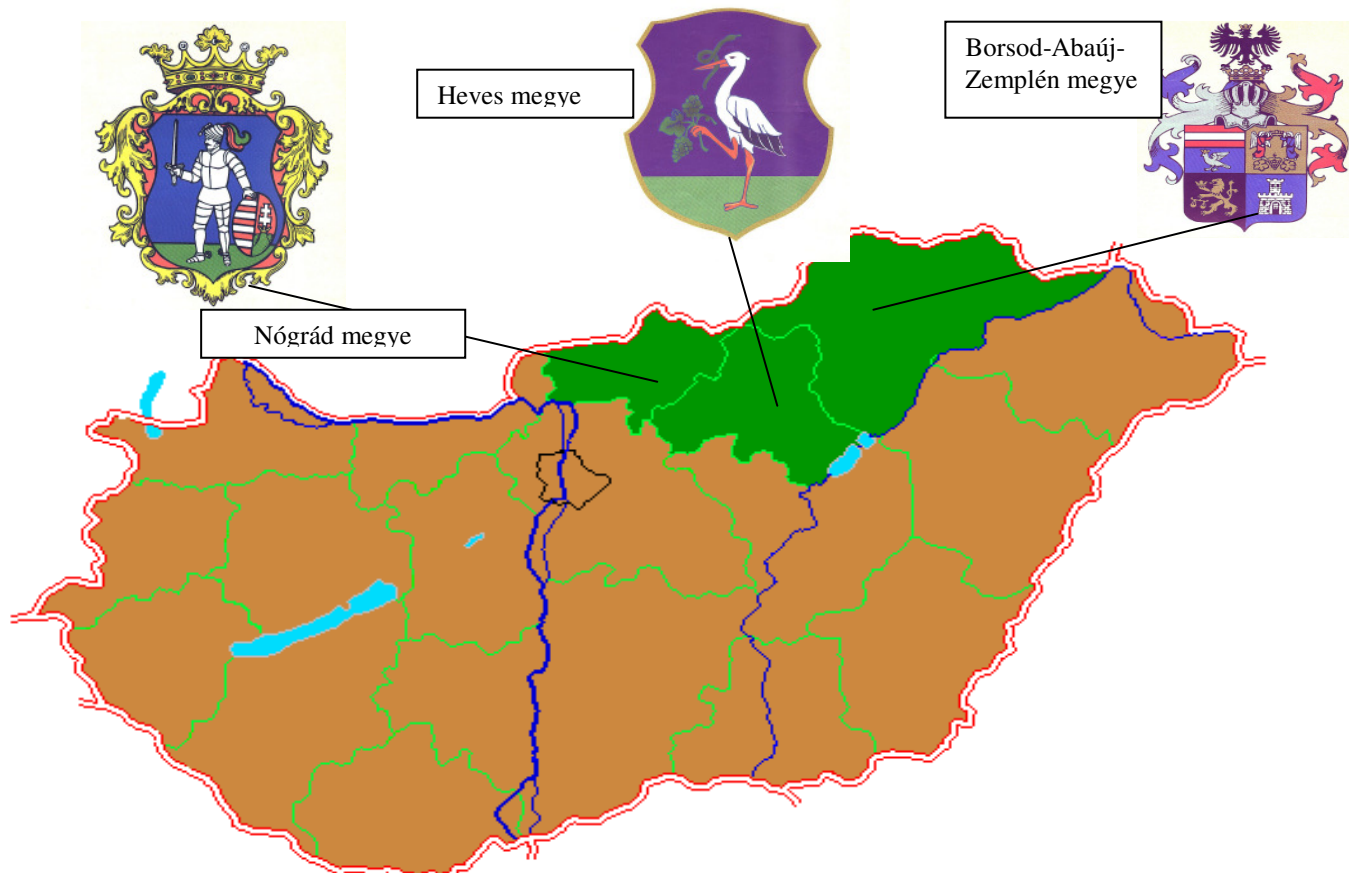
A 90-es évek elején létrehozták a köztársasági megbízotti régiókat, számuk nyolc volt. Ezeket a régiókat 1994-ben felszámolták. Majd 1996-ban a régiók az EU regionális fejlesztési törekvései és a hazai területfejlesztési elgondolások hatására ismét az érdeklődés középpontjába kerültek (**Marselek, 2003**). **Horváth (2001)** leírja, hogy 1996-ban hatályba lépett a területfejlesztésről és területrendezésről szóló XXI. sz. törvény, ami kialakította a területfejlesztés kereteit. A területfejlesztési törvény – a NUTS 2 szintjének megfelelő, egyenként 3-3 megyéből álló, kivéve a Közép-magyarországi Régiót – hét tervezési-statisztikai régiót hozott létre, melyek a következők: Nyugat-Dunántúl, Közép-Dunántúl, Dél-Dunántúl, Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Alföld és Közép-Magyarország.

Magyarország 2004. május 1-jével az EU tagja lett. A csatlakozás előkészítésekor fontos feladat volt az EU ötfokozatú területi tagolási rendszerének megfelelő hazai területi rendszer kialakítása (**Vajsz-Pummer, 2006**).

Az ország 7 tervezési-statisztikai régiója közül az Észak-Magyarországihoz tartozik Borsod-Abaúj-Zemplén -, Heves - és Nógrád megye. Szlovákiával, a Közép-magyarországi -, és az Észak-alföldi Régióval határos. Részesedése az ország területéből 14,4%, a lakónépességéből 12,7%. Az Régió területe 13 429 km². Ebből Borsod-Abaúj-Zemplén az ország második legnagyobb megyéje (54%), Heves megye részesedése 27%, Nógrád megye (az ország második legkisebb megyéje), részesedése 19% a régió területéből. A Régió elhelyezkedését az országban a 1. ábra mutatja (**Anon1., 1998**).

Észak-magyarországi Régió

1. ábra

Forrás: Pályázati anyag (1998)

A területek egyenlőtlen fejlődése és a területfejlesztés igénye nem újkeletű. Romány Pál 1969-ben az alacsony gazdasági színvonalú mezőgazdasági területek ökonómiai problémáiról értekezve, csokorba szedte az alacsony gazdasági színvonal előidézőit és a kor adottságainak megfelelő lehetséges megoldásokat is felvázolta. Romány Pál a vizsgálatait a hegyvidéki területekre és ezen belül Észak-Magyarországra szűkítette. A szerző rámutatott, hogy a mezőgazdasági területek és a gazdaságok közötti differenciálódásban jelentős szerepet játszik a mezőgazdasági munka termelékenységének eltérő színvonala. Ez az oka annak, hogy egyes területek, illetve gazdaságok az átlagosnál jóval lassabban fejlődnek, a ráfordítások hatékonysága alacsonyabb, az életkörülmények, a személyes jövedelem kedvezőtlenül alakul **(Romány, 1969)**. **Csete (2004)** azt emeli ki Romány tanulmányából, hogy az összehasonlító elemzések érdekében hat területi egységet képezett, és bár nem beszélt régiókról, de valójában igen életrevaló, közel azonos minőségű régiókat körvonalazott, mégpedig úgy, hogy általuk lehetővé vált a rendelkezésre álló statisztikai és más források hasznosítása, s így jól feltárhatta az északi területek feszültségeit, ellentmondásait. Ehhez képest a '90-es évek közepén kialakított 7 tervezési-statisztikai régió egymás mellett lévő megyék formális összekapcsolása révén jött létre. A regionális beosztás a közelmúltban - a közigazgatás egyszerűsítési, ésszerűsítési törekvéseinek felmerülésével, továbbá az EU tagság kapcsán - újra előtérbe került és a zajló viták azt sejtetik, hogy a tanulmány megjelenése óta eltelt több, mint három évtized sem hozott megnyugtató megoldást ezen a téren.

1.1.1. Kedvezőtlen mezőgazdasági adottságok – halmozott térségi hátrányok

A hátrányos helyzetű térségekben a múlt század 80-as éveinek második felében regionális válságok jelentek meg. Ebben a mezőgazdaságnak, a jelenlévő iparágaknak, illetve recessziós hatásainak egyaránt szerepük volt. A nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek elején a vidéki területek számottevő részén a mezőgazdaság az egyik legjelentősebb válsággerjesztő tényező lett (**Fehér, 1999**). **Magda- Marselek (1999)** szerint az Észak-magyarországi Régió esetén a hiányosságok összetettek, a térség gondjainak megoldásában az agrárgazdaság csak súlyának megfelelő arányban vehet részt, tehát a mezőgazdasági termelés ökológiai adottságokhoz igazodó fejlesztése csak enyhíti a problémákat.

A Régió különböző gazdasági fejlettségű területekre tagolódik. Az észak-keleti, Szlovákiával határos sáv elmaradott mezőgazdasági, az észak-nyugati térség viszont ipari jellegű. A hátrányos gazdasági helyzet mérséklésére területfejlesztési szempontból kedvezményezett térségeket, valamint vállalkozási övezeteket alakítottak ki. A Régió kistérségei közül 18 társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott, 13 tartós munkanélküliséggel sújtott, 3 ipari szerkezetátalakításra, 9 mezőgazdasági vidékfejlesztésre kijelölt terület. Az elmaradott, tartós munkanélküliséggel sújtott, valamint mezőgazdasági vidékfejlesztési térségek kategóriájába tartozik az Edelényi, az Encsi, a Sárospataki, a Sátoraljaújhelyi, a Szerencsi, a Szikszói, a Hevesi, a Pétervásárai és a Széchenyi kistérség (**Marselek-Szűcs, 1999**). **Fehér (2000)** szerint a regionális egyenlőtlenségekkel együtt járó térségi hátrányok, azok halmozódása évtizedek óta a regionális kutatások homlokterében állnak. Ezekben a folyamatokban a gazdasági ágazatok, térhasználati módok jelentős szerepet játszanak. A mezőgazdasági területek közötti különbségek tudományos kutatása hazánkban a hatvanas években újra felélénkült. Ennek ellenére csak az utóbbi évtizedekre jellemző az az agrár

regionális kutatási irányzat, amely szakított a korábbi ágazati megközelítéssel, s a mező- és erdőgazdaság szerepét meghatározott természeti -, gazdasági -, illetve társadalmi téregységekben vizsgálja és a megoldásokat regionális szinten keresi. **Deme (2003)** szerint a Régió helyzete a közelmúlt társadalmi-gazdasági változásai következtében tovább romlott. A lakosság alig több, mint egyharmada fejlődő -, míg a népességnek több, mint fele stagnáló - és lemaradó térségekben él. **Vincze (2005b)** szerint a Régió halmozottan hátrányos helyzete a korábban jól prosperáló ipar leromlott állapotából, a mezőgazdasági termelés gyenge adottságaiból, valamint a lakosság alacsony foglalkoztatottságából adódik. Mivel az ipar újraélesztésére – rövid távon – alig van esély, ezért az ott élők számára más lehetőségek megteremtése szükséges.

Az Észak-magyarországi Régióban jelentős arányú a halmozottan hátrányos adottságú, hegy- és dombvidéki terület. E nagy kiterjedésű Régióban a mezőgazdasági termelés természeti feltételei átlag alattiak, a termelés színvonala azonban sokhelyütt még e szűkös adottságokhoz képest is alacsony (**Vincze, 2005a**). A Régió ökológiai viszonyai (domborzat, lejtős területek, klimatikus viszonyok, stb.) mellett a rendszerváltozás és az azzal járó tulajdoni, gazdasági átalakulás számos tekintetben kedvezőtlenül érintette a Régió mezőgazdaságát. A mezőgazdasági termelés szempontjából hátrányos helyzetű térségek agrárökológiai potenciálja különféle okok miatt alacsony. Ezek az okok az ilyen térségek többségében páronként vagy csoportosan is jelen vannak, együttesen idézve elő a hátrányos helyzetet (**Láng-Csete, 1992**). A kedvezőtlen mezőgazdasági területek, térségek jelenlegi helyzete a történelem folyamán fokozatosan alakult ki. A feszültségeket elmélyítették a rosszul megválasztott makrogazdasági fejlesztési irányok, amelyek nem vették kellő súllyal figyelembe a területek sajátosságait.

A kedvezőtlen adottság fogalma a mezőgazdasági termelés kialakulása óta kísérő jelensége az agrárgazdaság fejlődésének. A kedvezőtlen vagy kevésbé kedvező természeti adottságokkal

rendelkező, a társadalmi-gazdasági fejlődésben hátrányos helyzetben levő, lemaradó területek megnevezésére az agrárgazdasági szakirodalom több kifejezést használ. Többek között az „alacsony gazdasági színvonalú mezőgazdasági területek” (Romány, 1969), az „átlagosnál rosszabb termőhelyeken gazdálkodók” (Csete et al., 1974), „kedvezőtlen adottságú területek” (Mentényi, 1989).

Enyedi (1976) a fejlett és elmaradott térségekre tagolódást a gazdaság állandó kísérijének tartja. Az egyenlőtlenséget nem kizárólag a gazdasággal, hanem egy-egy régió természeti környezetével, történelmével, településhálózatával is összefüggésbe hozza. A tartósan hátrányos helyzet, a lemaradás általános okai között **Enyedi (1994)** egy másik munkájában a következőket jelölte meg: előregedett lakosság, kedvezőtlen korstruktúra, aprófalvas településszerkezet, foglalkoztatási lehetőségek hiánya, alacsony gazdasági teljesítmény és jövedelmi színvonal, kedvezőtlen természeti feltételek (talajadottság, klíma, stb.).

Általános felfogás szerint az elmaradottság az átlagos helyzettől való negatív eltérésként értelmezhető, ami a gazdaság fejlettségéből, az iparosodottság fokából, a mezőgazdasági termelés színvonalából levezethető. A mezőgazdaságban a kedvezőtlen adottság a föld és a rajta (belőle) megélni kényszerülők közötti optimálistól eltérő, a föld eltartó képességét meghaladó arányt jelenti. A földből megélni kényszerülők kedvezőtlen arányát okozhatja a föld kedvezőtlen fekvése, minősége, belvízre hajlamossága, illetve a közgazdasági viszonyai (Nagy et al., 1999).

Ónodi et al. (1999) a következő megoldásra hívja fel a figyelmet az elmaradott térségek felzárkóztatását illetően: „A területi (regionális) egyenlőtlenségek sok tényező együttes hatásaként értelmezhetők, ezért az elmaradás mérsékléséhez, a felzárkózás elősegítéséhez is több tényezőnek összehangolt változtatására (javítására) van szükség.” Megfogalmazásuk szerint a hátrányos helyzet okozója, egyszersmind következménye (eredménye):

- a társadalmi–gazdasági szempontból elmaradott térség;
- az ipari szerkezetváltás által érintett (depressziós) térség;
- a mezőgazdasági (rurális) vidékfejlesztési térség;
- a tartós munkanélküliséggel küszködő térség.

A regionális kutatásoknak – főleg az Európai Unióval összefüggésben – napjainkban több tényező is különös aktualitást ad. **Marselek et al. (2005)** kevésbé optimista a jövőt illetően és veszélyekre hívja fel a figyelmet. Véleményük szerint a rendszerváltást követő társadalmi-gazdasági átalakulás az ország különböző térségei között korábban is meglévő feszültségeket még élesebben hozta felszínre. A régiók közötti fejlettségbeli különbségek markánsan kialakultak és – deklarált céljainkkal ellentétben – tovább fokozódnak.

Farkas és Lengyel (2000) szerint a regionális versenyképesség alapvető tényezői segítségével a gazdasági növekedés árnyaltabb elemzésére nyílik mód. A hazai régiókról közölt adatokból kiderült, hogy három régió nevezhető versenyképesnek, ahol nemcsak az egy főre eső GDP növekedése haladja meg az EU átlagát, hanem mind a munkatermelékenység, mind a foglalkoztatottsági ráta is jóval kedvezőbb. A másik négy régió versenyképessége gyenge, mivel gazdaságuk stagnál, egyaránt alacsony a foglalkoztatottság és a munkatermelékenység szintje, és növekedési ütemük is elenyésző. *A vizsgálataink szerint is a Régió a számított komplex regionális versenyképességi mutató szerint is az ország hét régiója közül 2005-ig az utolsó helyen állt. A regionális versenyképesség számításához használt komponensek (az egy lakosra jutó GDP értéke, a regionális munkatermelékenység és a foglalkoztatottsági ráta) külön-külön is a Régió versenyképességének gyengeségére mutatnak rá.*

A témával foglalkozó szakemberek egybehangzó véleménye szerint a kedvezőtlen adottságú területek gondjainak megoldása nemcsak az érintett Régió, hanem az egész mezőgazdaság hatékony fejlődésének egyik kulcskérdése.

1.1.2. Az Észak-magyarországi Régió mezőgazdaságának jellemzői

Az Észak-magyarországi Régió agrártermelésének versenyképessége a régiós rangsorban hátul áll. A termelési szerkezet jórészt extenzív, a foglalkoztatás mértéke kicsi (Marselek, 2003). A '80-as évek elején mind az Észak-magyarországi Régióban, mind pedig az egész országban a munkaképes korú lakosságnak körülbelül 20 százaléka dolgozott a mezőgazdaságban. A nyolcvanas években ez az arány folyamatosan csökkent, majd a rendszerváltás hatására radikálisan visszaesett: 1989 és 1993 között, tehát négy év alatt a Régióban a foglalkoztatottakon belül a mezőgazdaságban dolgozók aránya 7-8 százalékra csökkent. A foglalkoztatottság a mezőgazdaságban nagyobb mértékben esett vissza Észak-Magyarországon, mint az egész országban (Tóth, 2003). A KSH (2006c) adatai alapján a mezőgazdaságban dolgozók a Régióban munkában állók számából 2005-ben mindösszesen 3,4%-kal részesedtek, arányuk kisebb az országosnál és csak a Közép-magyarországi Régió átlagát haladta meg. Tóth (2003) munkájában megállapítja, hogy a mezőgazdasági foglalkoztatottság visszaesésével párhuzamosan a termőterület nagysága is csökkent. Ez a csökkenés azonban korántsem olyan radikális, mint a mezőgazdasági foglalkoztatottak arányának visszaesése. Marselek (2003) számításai alapján a termőterület nagysága 2001-ben mind országosan, mind a Régióban az 1980-as érték körülbelül 92 százaléka volt. Munkájában megállapítja, hogy Észak-Magyarországon a termőterület megoszlása az országostól eltér - a hazai átlagnál lényegesen kisebb a szántó és nagyobb a szőlő, a gyep és főként az erdő részesedése -.

A Régióban agrárterületen 2627 egyéni – és 1513 társas vállalkozás működött 2002-ben. A mezőgazdasági vállalkozások döntően kilenc főnél kevesebb embert foglalkoztattak, 250 fő felett foglalkoztató Rt. csak négy volt a Régióban (Deme, 2003).

Romány (1969) kandidátusi értekezésében megállapította, hogy a termelési színvonalat kifejező területegységre jutó termelési érték nagysága az Észak területi egységben tartósan és jelentősen elmaradt az országos átlagtól, illetve más területi egységektől. Tanulmányában azt is megállapította, hogy 1962-1965. között az egy kataszteri hold mezőgazdasági területre jutó halmozott termelési érték a legkisebb volt Észak-Magyarországon (3371 Ft/kh), míg a legnagyobb a Kisalföld-Mezőföld térségben (4735Ft /kh). Az országos átlag 4161 Ft/kh volt. Ez az állapot napjainkra is igaz, hiszen **Keszthelyi et al. (2002)** megállapították, hogy a mezőgazdasági gazdálkodás eredményességét jelző mutatók esetében – egy gazdálkodóra jutó átlagos adózás előtti eredmény, vagy termelési érték – jelentős különbségek adódnak a régiók között, ezek az értékek a legalacsonyabbak az északi országrészben és a legmagasabbak a dunántúli régiókban. Az egy hektárra jutó termelési érték ugyancsak a legalacsonyabb az Észak-magyarországi Régióban és a legmagasabb a Nyugat-dunántúliban. *A vizsgálataink is egyértelműen igazolták, hogy a 100 hektár mezőgazdasági területre jutó növénytermesztési – és állattenyésztési termékek együttes értéke alapján az Észak-magyarországi Régió az utolsó a régiós rangsorban. A vizsgált Régió e tekintetben is a legrosszabb értékeket mutatta, 2005-ben az állattenyésztési termékekből csupán csak az országos átlag felét tudta megtermelni.*

Abayné Hamar (2003) szerint a Régió növénytermesztését az extenzív mezőgazdasági termelés jellemzi. A gabonafélék aránya nem változott jelentősen az évek során (1991-2002), csökkent viszont a burgonya, a silókukorica, a lucerna és a vöröshere területe. Növekedett a napraforgó – és a repceterület és azok termésmennyisége is. **KSH (2006c)** adatai alapján a Régióban a fontosabb szántóföldi növények termésátlagai a 2001-2005. évek átlagában jelentősen elmaradtak az országos átlagtól. Ezen belül a búza termésátlaga 90%-a az országosnak. Legkevésbé a cukorrépa maradt el (95%) az országos átlagtól.

A saját vizsgálatok is egyértelműen igazolták, hogy az Észak-magyarországi Régióban az elmúlt tíz év távlatában a hét termesztett növényfaj termésátlagát tekintve valamennyi növény esetén a mutatók jelentősen elmaradnak az országos átlagtól, kivéve 2004-ben a cukorrépat és 2005-ben a napraforgót.

Észak-Magyarország állatállománya jelentősen lecsökkent 1980-2002 között, így a 100 hektár mezőgazdasági területre jutó szarvasmarha- és sertéslétszámban a régiók között az utolsó. A Régió megyéiben egyöntetűen kevés állatot tartanak, a kis állatsűrűség az egész Régióra jellemző (**Abayné Hamar, 2003**). **KSH (2006c)** egybevágó Abayné Hamar azon megállapításával, hogy a fajlagos mutatók tekintetében, a száz hektár mezőgazdasági területre jutó állományt nézve a 2005. december 1-jei adatok alapján a Régió elmaradt az országos átlagtól. Száz hektár mezőgazdasági területre 8 szarvasmarha és 27 sertés jutott, 4-gyel; illetve 39-cel kevesebb, mint országosan. A szerző vizsgálatai is alátámasztják, hogy a három állatfaj (szarvasmarha, juh, sertés) esetében kicsi a számosállat egység, valamint az, hogy a Régió 100 hektár mezőgazdasági területére jutó számosállat mutatója az országos átlag alatti.

Gergely (2000) vizsgálatai során az 1999. december 31.-i adatok alapján arra a megállapításra jut, hogy mindössze a szarvasmarha állománynak 8,5%-a található a Régióban, a juh állományának pedig 10,6%-a. **Abayné Hamar (2003)** egyetért Gergely megállapításaival, továbbá azt emeli ki, hogy az állatlétszám-csökkenés az egyéni gazdálkodóknál és a gazdálkodó szervezeteknél egyaránt bekövetkezett, a tehenek létszáma mintegy harmadára, az anyakocák száma majdnem felére csökkent 1980-hoz képest 2002-re. A vágóállat- és állattermék termelés - a létszámcsökkenésnek megfelelően - szintén visszaesett.

A feldolgozott irodalmi forrásmunkák alapján összességében elmondható, hogy a hazánkban zajló társadalmi, gazdasági és környezeti változások az Észak-magyarországi Régiót halmozottan hátrányos helyzetbe hozták.

A gyenge talajok túlnyomó súlya, a földrajzi adottságok, a mezőgazdaságilag hasznosítható területek alacsony aránya, a minimális állatlétszám, a kis állatsűrűség és a magas munkanélküliség tartósan olyan helyzetet teremtett, amely a Régió leszakadását eredményezte.

1.2. A gyepokról általában

„Tudatában kell lenni azonban,
hogy a jó legelőnek mind üzemi,
mind tenyésztési tekintetben
igen nagy az értéke,
és minden pótló megoldás
csak hiányos és tökéletlen lehet.”

/Konkoly-Thege, 1948/

A legelők növényzete és az azt fogyasztó állatok tömege kezdetől tevékeny összhangban álltak egymással és a környezettel. Az ember kíváncsisága a legelők jobb megismeréséhez, kapzsisága azok fokozatos pusztulásához vezetett (**Vinczeffy, 1993a**). A múlt század első felében még a természetes gyepet tekintették a tömegtakarmányozás alapjának (**Réti, 1911; Dorner, 1912, 1923; Bíró, 1928**), a legelést pedig az állattenyésztők és az üzemszervezők is alapvetőnek tartották (**Tormay, 1900; Hensch, 1901**). Példaként említhető az állattenyésztő **Tormay (1905)** véleménye, aki szerint: „A legelő a háziállatok természetes tartózkodási helye ... erősödik a hátuk, a lábaik, egészségessé és szívóssá válnak.” Hasonló véleményen volt **Bíró (1928)** is, aki szerint: „Tény, hogy a legelőn felnőtt állatok a hibátlan lábaikról, fűrge, könnyű és biztos járásukról azonnal felismerhetők. Testük formás és erőteljes, a különféle betegségekre nem hajlamosak, a takarmányt jól értékesítik”.

A gyepgazdálkodással foglalkozó klasszikusnak számító XVIII. század végi és a XX. század eleji munkák (**Károlyi, 1905; Rázsó, 1906; Réti, 1911**) éppúgy hangoztatják, mint a közelmúlt irodalmi forrásai, hogy a vegyesnövényzetű gyepek a

legelőn kialakult állatok legtermészetesebb, legértékesebb takarmánya (Kota et al., 1991; Vinczeffy, 1993b; Mucsi, 1994). Schmidt (1993) szerint a vegyesnövényzetű legelőn termelt állati termék íz- és aromaanyagokban gazdagabb lehet. Ez az „élvefűszerezés” a takarmányozásban ismert jelenség. Ugyanezen a véleményen van Konkoly Thege (1948) is, bár még hozzáteszi, hogy igen értékesek a jó legelők, de a rossz legelőknek gyakran inkább káros hatásuk van. A legelőfű vagy az abból készült gyepszéna táplálóértéke nagymértékben függ a botanikai összetételtől, befolyásolja azt a hasznos vagy kevésbé hasznos fűfajok egymáshoz való aránya (Haraszti, 1973; Hodgson, 1979; Barcsák-Kertész, 1986). A múlt század eleji munkákkal egybehangzó véleményen voltak Dér et al. (1991), Béri (1992) és Szovátay (1993) is, akik szerint a természeteszerű takarmányozás mellett a friss levegő, a napsütés, a mozgás következtében jobb a termékenyülés, az ellenállóképesség, a szervezeti szilárdság. Az előzőekben idézett szakemberekkel szemben az 1980-as években a gyeptörés hívei kerekedtek felül.

Vinczeffy (1986) egyik munkájában megdöbbentő ötletnek titulálta a „gyep-szántó váltóforgót”. Elmélete szerint a fenti szemlélet olyan általánossá vált, hogy a leromlott szántók helyettesítésére a jó gyepeket törték fel. Írásában arról számol be, hogy a „gyep-szántó váltóforgó” volt az utolsó államilag támogatott szerkezet-váltás, aminek következménye az lett, hogy 100 ezer hektár körüli gyepeket törték fel. A legfőbb problémát abban látta, hogy a szántóföldi növénytermesztés magával vonta az intenzív állattartás elterjedését, aminek következtében ugyancsak háttérbe szorult a gyepek hasznosítása. Schlüssen és Roth (1986) szerzőtársak tanulmányukban hangsúlyozták az állatok legeltetésének fokozatos csökkentését és ennek súlyos következményeit a következőképpen határozták meg: csökkent az állatok ellenállóképessége, romlott a vemhesülés, az abrak miatti májzsírosodás kényszervágóra vitte a legjobb tehenekeket, illetve csökkent az állatok produktív élettartama. A legeltetés mellőzése és az ésszerűtlen sok abrak miatt Farries (1987)

szerint a legjobb tehenek selejteződtek, ami 3-ra csökkentette a tehenenkénti borjúsámot, a lehetséges 10-12 helyett.

Végeredményben az irodalmi források alapján kétségtelenül igazolódik, hogy a húsmarhák, a növendék üszők, a juhok takarmányozásában nagy szerepe van a legelőnek és egyúttal kedvező az állatok egészségére és szaporodására is.

1.3. Rétek és legelők a hazai földhasználatban

Magyarországon 2005-ben 1 056 900 ha gyepet tartottak nyilván, amely az ország összterületének 11,4%-át adta. A gyepterület a nyilvántartott termőterületnek 13,7%-át, a mezőgazdaságilag művelt területnek 18%-át tette ki **(KSH, 2006a)**.

Érdemes történelmi visszapillantást tenni e kérdésben. A gyepok mai területi aránya 100 év alatt fokozatosan csökkent. A múlt század közepén még a gyepok tették ki az ország területének csaknem 30%-át. Az elsősorban a folyószabályozással összefüggő környezeti változások eredményeként lehetővé vált az intenzívebb földhasználati mód, a szántóföldi művelés kiterjesztése. Egyre nagyobb teret nyert a szántó, amely a legjobb talajadottságú gyepok feltörésével járt, ami a gyepterületek tagoltságának növelését, elaprózódását is jelentette **(Vinczeffy, 1985)**. 1980-ban már csak 1,3 millió hektár gyep volt, az összterület szűk 14%-a **(KSH, 2006b)**. A közel 1,3 millió ha gyepterületnek hasznosítása a mezőgazdaságilag művelt terület egyötödét érinti. Ezzel szemben a hozamok nagyon csekélyek, hosszú idők óta alig változtak **(Kalmár-Tenk, 1986)**. A 90-es évek elején lezajlott kárpótlást követően a földhöz jutott gazdálkodók évente több ezer hektár gyepet törtek fel a jövedelmezőbb szántóföldi művelés reményében, így az ezredfordulóra már csupán 1 050 000 hektár gyepvel rendelkezett az ország **(KSH, 2004a)**. A privatizáció megváltoztatta a gyepet hasznosító szervezetek, illetve a tulajdonformák arányait, ami nem járt a gazdálkodás színvonalának javulásával.

Janovszky (1998) a gyepgazdálkodás helyzetéről közölt tudományos publikációjában azt hangsúlyozza, hogy a gyepeink fűhozama igen alacsony (1,2-1,3 t széna/ha), az 1 millió 148 ezer hektár gyepből mintegy 900 ezer ha gyenge vagy rendkívül gyenge termőképességű, elgyomosodott 0,5 t/ha alatti hozamú gyep. A hozamok még 1999-ben sem haladták meg az 1,4 t/ha

széna értéket több, mint 700 000 ha betakarított gyepterület átlagában (**Szemán, 2003**). *Vizsgálataink nem támasztják alá ezeket a megállapításokat, mivel a felmért állattartók által használt gyepekre a hektáronkénti átlagosan 2,1-2,6 tonna széna-hozam jellemző.*

A domborzati viszonyoknak és a talajadottságoknak köszönhetően számottevő regionális különbségek találhatók a gyepek területi arányaiban. Közép-Magyarországon (a gyepek a mezőgazdasági hasznosítású terület 8,2%-a) és a Dunántúl három régiójában (a gyepek a mezőgazdasági hasznosítású terület 9,8%-a) az átlagosnál (11,4%) kevesebb a gyepek összterülete. A Dunától keletre viszont az átlagosnál több a gyepek. Délről észak felé haladva egyre nő a gyepek szerepe a földhasználatban. Az Észak-magyarországi Régió három megyéjében 15%-os a gyepek aránya a mezőgazdasági hasznosítású területen belül (**KSH, 2004b**).

Szűcs (1979) tanulmányában arról számol be, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megyék gyepterületének jelentős része lejtős. Hangsúlyozza, hogy kevés a gyepek talajainak tápanyagkészlete, ezért a „kis értékű” gyepek váltak uralkodóvá. **Kasza (1992)** tanulmányában arra hívja fel a figyelmet, hogy a három megye lejtős gyepterületeinek hasznosítása messze elmarad a kívánatos szinttől. *A vizsgálataink is alátámasztják ezt a megállapítást és hozzá kell tenni, hogy az Észak-magyarországi Régió gyepterületeinek kihasználtsága rendkívül alacsony, 2005-ben a hasznosítatlan gyepterület az összes gyepterületből 47,1% volt.*

Rác (1979) szerint a lejtős területeken létrehozott gyepeken jövedelmező állattartás alakult ki. A legelőn termett fű a legjobb takarmánya a kérődzőknek és a betakarítási költségek elmaradása miatt a legolcsóbb. Rác optimista a jövőt illetően és megállapítja, hogy a szántásra alkalmatlan lejtős területeken a gyepekre alapozott állattartás lesz a célravezető. *A saját vizsgálatok is azt igazolták, hogy a gyepekre alapozott állattartás is lehet jövedelmező. A szürkemarha-, és a tejelőtehén-, valamint a húsjuh-tartás – megfelelő tartásmód és állomány-nagyság*

mellett – elfogadható nyereséget eredményezett a vizsgált gazdaságok nagy részében.

Az országosan legnagyobb gyepterületi aránnyal rendelkező Észak-magyarországi Régió gyepeinek jelenéről közölt elemző tanulmányában **Tóth (2001)** leírja, hogy például Heves megyében az 1981-1985-ös átlagtermésekhez képest az ezredfordulóra 18% alá, Nógrád megyében 40%-ra esett vissza a gyepek termése, amely közvetett módon mutatja a gyepek kihasználásának csökkenését, ugyanis a betakarított összes termésmennyiséget vetítik a teljes gyepterületre a statisztikai kimutatásokban.

Mindent egybevetve megállapítható, hogy a Régió gyepterületeinek hasznosítása elmarad a kívánatos szinttől. A gyepterületek termésének takarmányozási célú felhasználása minimális, jelentős takarmánytermő területek kihasználatlanok.

1.4. A gyepek állattartó képessége

Spedding (1967) számításai szerint Angliában 12 anyajuh tartása lehetséges hektáronként. **Nagy (1989; 1991 a, b)** több tanulmányában hangsúlyozza, hogy az összes termésből a nettóenergia igény alapján számolva lehetséges a gyepről a legkevesebb állatot ellátni. Az így meghatározott állattartó képesség csak fegyelmezett technológiával érhető el.

A gyepek állattartó képességét az ökológiai viszonyok határolják be. Befolyásoló tényezői az alkalmazott technológia, a termesztés és hasznosítás módszere, valamint az állatok igénye (**Vinczeffy, 1990; Nagy, 1991 b**). Egy számosállat évi takarmányát 5 t széna biztosítja, így az 1,5 t/ha széna termésszinthez tartozó 0,3 db/ha eltartóképesség intenzifikálással többszörösére növelhető. Olyan mértékű intenzifikálás célszerű, amely a természetes vízkészlet optimális kihasználását biztosítja (**Vinczeffy, 1990; 1991**). Extenzív, soványcsenkeszes gyepek intenzív műtrágyázásával, felületésével hektáronként 0,31 db húshasznú tehén, illetve 1,74 anyajuh helyett 2,65 vagy 15,27 egyed tartható el.

A hegy- és dombvidéki gyepterületek termőképessége megfelelő tápanyagellátással és a hasznosulást segítő műveléssel jelentősen fokozható (**Sípos, 1971; Békési és Kertész, 1981; Barcsák és Kertész, 1984, 1986; Kertész, 1988; Barcsák, 1988, 1991a, b; Szemán 1991**). Észak-Magyarország gyepeinek állattartó képességére vonatkozóan **Barcsák és Kertész** alapvizsgálataiból szerezhetők ismeretek. E kutatások összegzése szerint az északi hegyvidék természetes gyepeinek közel negyede igen gyenge termésű, csupán 0,5 számosállat eltartására képes. Az ősgyepek eltartóképessége kezelve, tápanyaggal ellátva 1-1,5 számosállat hektáronként. Az újratett területek egy hektárja 2-2,5 db számosállat tartására adhat lehetőséget (**Barcsák, 1991b**). **Kukovics et al. (1997a)** számításaik alapján a hazai gyepek szénahozama biztosítaná két anyajuhnak és szaporulatának éves takarmányát. Ezzel szemben a juhsűrűség 1 ha-ra vetítve nem éri el a kívánatos érték felét sem (2. ábra).

Elvileg 1,5-2,0 millió anyajuh eltartását tenné lehetővé, ezzel szemben alig 800 ezer anyajuh termelésével, szaporulatával számolhatunk (Sz.né P. J. és Kóródi, 1994).

2. ábra

Forrás: Kukovics et al. (1997)

A vizsgálatok alapján megállapítható, hogy a gyepek szénáhozama biztosítaná a 4-4,5 anyajuh és béránya -, 0,8-0,9 húsmarha -, és 1-1,1 tejelőmarha és borja éves takarmányát.

Kupai et al. (2005) szerint a gyepterületek állattartó képességét kimerítő állatlétszámot azonban nem éri el a jelenlegi állomány nagyság, ezáltal veszendőbe megy a gyepről nyújtott értékes takarmány nagy része. Egyetértve ezzel a megállapítással meg kell jegyezni, hogy a vizsgált Régió összes gyepterületének szakszerű kihasználásával 323 247 állat eltartására lenne képes, a 2005. évi 77 000 anyajuh - és 33 000 tehén létszámhoz képest.

A forrásokból leszűrhető, hogy az északi hegyvidék természetes gyepeinek nagy része ugyan gyenge termésű, de a gyepterületek állattartó képességét kimerítő állatlétszámot így sem éri el a jelenlegi állomány nagyság, ezáltal veszendőbe megy a gyepről nyújtott értékes takarmány nagy része.

1.5. A gyepre alapozott állattartásról

A kérődzők számára évszázadokon keresztül a gyep jelentette a kizárólagos takarmányt. A szarvasmarha-, juh-, bivaly- és kecsketartás, sőt még a ló- és sertéstartás is elválaszthatatlan volt a legelőtől. A legelő jelentette a legfontosabb takarmányforrást és a tartósított szálastakarmányok között is a gyepszéna vitte a vezető szerepet (**Ditz, 1867; Vinczeffy-Barcsák, 1993**).

Az állati termékek termelését nagymértékben meghatározza a takarmányozás. **Szentmihályi (1979)** szerint a kis keményítőértékű takarmányból nem lehet jó állatitermék-termelés. A gyakorlatban beigazolódott, hogy a különböző hasznosítású állatok takarmányozása gyepre alapozható. Véleménye szerint az üszők, húsmarhák és juhok takarmánya 80-90%-ban gyep lehet. Ugyanezen a véleményen van **Harsányi (1979)** is, aki szerint a gyep hasznosításának megfelelő állatai: a húsmarha, a tenyészsüsző és a juh.

Az a szemlélet, amely az állatok takarmányozását a legelő mellőzésével és import fehérjével kívánta megoldani, az állattenyésztés fejlődésének legjelentősebb gátlója lett. Annyira elválasztotta a szarvasmarhát és a többi állatot a legelőtől, olyan költséges épületekbe kényszerítette, hogy az egész állattartásunk (elsősorban a szarvasmarhatartásunk) csak veszteségessé válhatott (**Nagy-Vinczeffy, 1993**). Mára a nagyobb gazdaságokban a tejelő tehenek legeltetésére alig-alig van példa. A szárazonálló (ellés előtti) tehenek legeltetése elsősorban az egészséges mozgás miatt valamivel gyakoribb. A tejtermelésre szakosodott kisebb gazdaságok gyakrabban használják ki a legeltetés előnyeit. A fontosságából egyre veszítő háztáji tehéntartás azonban, ha a településen megoldott volt a kihajtás, a legutóbbi évekig szinte kivétel nélkül élt a legeltetés lehetőségével. A tejelő tehenek utánpótlására szánt nagyüzemi tenyészsüsző nevelés gyakrabban használja a legeltetést, de napjainkra itt is inkább az istállózott tartás és a

jászolból történő takarmányozás a jellemző a takarmányozás-élettani ajánlásoknak megfelelően **(Brydl, 1999)**.

A mezőgazdaság műszaki fejlesztésével párhuzamosan egyre nagyobb genetikai értékű és nagyobb termelésű fajták (pl. holstein fríz), illetve intenzív hasznosítási irányok (marha- és bárányhízlalás) nyertek teret. Ezek a fajták, illetve hasznosítási irányok takarmányozásához a kis hozamú, zömében extenzív gyepek nem tudtak kellő takarmányozási háttérrel biztosítani. A kérődzőtartás ezért fokozatosan vált el a gyepektől, és tevődött át a szántóföldi szálas- és tömegtakarmányokra **(Barta, 2000)**. Mára alig maradt olyan ágazat, amelynek takarmányozásában a gyeppel meghatározó lenne. A fajtaváltás időszakától kezdve a tejelőmarha tartás takarmányát a gyeppel helyett a silókukorica szilázs, szálatakarmányát zömében a lucernaszéna vette át **(Forgó et al., 2003)**.

Békési et al. (1980) szerint a húshasznú szarvasmarhatartó ágazat a tenyésztői és a tartási munkában fokozottabb figyelmet kíván, mint más ágazat. Ez az ágazat igen költségérzékeny, ezért a ráfordítások optimalizálására már a fejlesztés kezdetétől nagy gondot kell fordítani. Minden olyan esetben veszteséges lesz az ágazat, ha korszerűtlen, munkaerő- és szolgáltatásigényes technológiát alkalmaznak, ha nem olcsó gyeptermesztésre és melléktermékekre alapozzák a takarmányozást, ha nem kellőképpen használják ki a fajták genetikai tulajdonságait. Az északi tájon (Borsod-Abaúj-Zemplén -, Heves - és Nógrád megye) belül olyan igénytelen anyatehén-állományokat kell kialakítani, amelyek főleg legelőkön és melléktermékekkel takarmányozva is megfelelő borjúsaporulatot biztosítanak.

A húsmarha-tartás – miután kevésbé intenzív ágazat, mint a tejtermelés, vagy a marhahízlalás – erősen kötődik a legeltetéses tartáshoz **(Dér, 1993; Gere-Koltai, 1992; Szabó, 1998)**. A húsmarhatartás és általában a szarvasmarhatartás legősibb időktől ismert módja a legeltetés **(Márton, 2003)**. Véleménye szerint szakszerű gyepgazdálkodással, korszerű tartási rendszerrel mai ismereteink szerint a húsmarhatartás legcélravezetőbb (eszköztakarékos, gazdaságos, versenyképes,

stb.) módja. Az ország húsmarha állománya az évezred elejére oly mértékben lecsökkent (kb. 30.000 hústehén) (**Stefler, 2003**), hogy a húsmarha állomány legeltetése csak kis mértékben játszik szerepet a legelők kihasználásában.

A juhágazat és a gyepek kapcsolata igen ellentmondásos. Egyrészt az anyajuh állomány maradt az egyedüli kérődző ágazat, amely szinte kizárólag a gyeppel kötődik. Az anyajuh állomány az utóbbi évtizedben visszaesett (**Kukovics-Jávor, 1997a**). A hízóbárány előállítás ellenben föltétlen istállózott tartást jelent, a gyepet legfeljebb szénaként veszi számításba (**Nagy, 1997**). Ugyanezen a véleményen van **Wilkins (1979)** is, bár a bárányok mellett a vemhes anyákat is említi. A magzati fejlődés tápanyagigényének biztosítására csak a vemhesség utolsó két hónapjában van szükség növekvő takarmány adagra. Ez a tömegtakarmány mellett 0,5-1,0 kg abrak etetését jelenti (**Vincze et al., 2006**).

Kárpáti (2003) és **Gencsi (2004)** egyetértenek abban, hogy a gyepre alapozott állattartásban új színfolt, úttörő jelentőségű kezdeményezéseket láthatunk régi és új állatfajtákkal, illetve állatfajokkal. Elsősorban a Nemzeti Parkok révén növekszik az extenzív gyepek hasznosítására kiváló magyar szürke szarvasmarha állomány. Ennek a marhának révén kiváló lehetőségei vannak egy új piaci igény kielégítésében, illetve a biohús termelésben.

„Gyephasznosításunkat vizsgálva pedig megállapítható, hogy még ilyen alacsony terméshozamok mellett sem használjuk ki a legelőink eltartókéességének 50 %-át sem” (**Kukovics - Jávor, 1997b; Janovszky, 1998**). Emellett még azt is érvként szokták felhozni, hogy a hazai birtokstruktúra sem minden esetben teszi lehetővé a hatékony tartástechnológiák kialakítását. Ezek az érvek kétségtelenül igazak és aktuálisak.

Az irodalmi források alapján egyértelmű, hogy a legelőfűről, mint a legeltetési állattartás természetes takarmányáról, illetve mint tartástechnológiai forma alkalmazásáról nem mondhatunk le.

Ezzel szemben egyes szakemberek nem tartják igazán kedvezőnek hazánkat kérődző állattartásra. Indokaik között általában az szerepel, hogy az alacsony legelőhozamaink mellett azok rendkívül kiegyensúlyozatlan termelése sem biztosít megfelelő háttérrel az állatok legelőn való tartására.

1.6. A juh-, ló- és szarvasmarha-ágazatok költség- és jövedelemhelyzete

Stark (2000) a húsmarhatartás gazdaságosságát befolyásoló tényezőket az alábbi csoportokba sorolja:

- termékenység;
- borjúszaporulat;
- takarmányozás;
- értékesítés;
- jövedelem kiegészítő támogatások.

Az eredményesség szempontjából meghatározó fontosságúnak tartja a támogatások mértékét. **Bodó (1998)** véleménye szerint a jövedelmezőség mellett sok más szempontot is figyelembe kell venni, például a természeti erőforrások kihasználása, bizonyos társadalmi rétegeknek a munka biztosítása. **Steiner (2002)** szerint a gazdaságos termelés egyik feltétele, hogy tehenenként évente egy borjút válasszunk le. **Ernst (2002)** a húsmarhatartás eredményességének javítását a hozamok növelésében, illetve a költségek csökkentésében látja. **Márton (2003)** nem elsősorban a költség minimalizálásában, hanem az egy tehenre jutó választási borjútömeg optimalizálásában látja a követendő utat.

Romány (1969) vizsgálta az állattenyésztési termékek önköltségét is és megállapította, hogy a szarvasmarha ágazat összes termékét az átlagosnál nagyobb veszteséggel állították elő. **Csonka és Kemény (2004)** munkájukban megállapították, hogy a változó költségek alakulásában meghatározó szerepet töltött be a takarmányköltség. 2003-ban 32 954Ft-ba került a tehenenkénti feletetett takarmány. Az is megállapításra került, hogy a költségek alakulásában növekvő szerepe van az állandó költségeknek. *A saját vizsgálatok szerint 2001-ben 14 123 -, 2005-ben pedig 26 475 Ft-ba került tehenenként a feletetett takarmány.*

Béládi és Kertész (2005) számításai szerint kedvezőtlenül alakult a marhahízlalás jövedelmezősége. Az állattenyésztési ágazatok eredményével kapcsolatban fontos a támogatások

szerepe, de növényekkel összevetve jelentőségük kisebb és az ágazatok jövedelempozíciója jobban függ az árak alakulásától. Ezzel szemben **Csonka és Kemény (2004)** vizsgálataik alapján megállapítják, hogy a húshasznú tehéntartás, mint hízóalapanyag előállítás tevékenység 2001 és 2003 között képes volt szűk nyereséget elérni. **Husvéth (2006)** számításai szerint az egy magyar szürke tehénre jutó éves jövedelem 43 ezer Ft körül alakult. *A Régióban végzett saját vizsgálatok szerint 2005-ben az egy szürke marha tehénre jutó éves jövedelem 57 247 Ft volt és 2001- 2005 között minden évben nyereséget tudtak elérni a felmért állattartók.*

Lengyel (1998) szerint a juhtermékek árának alakulása a jövedelmezőség meghatározó tényezője. A hazai juhászatnak, csakúgy, mint más állattenyésztési ágazatnak, legfontosabb törekvése a jövedelmezőség növelése, a „bővített újratermelés” – mennyiség, minőség, versenyképesség – feltételeinek megteremtése (**Lapis et al., 2002**). Egy átlagos juhászat legfőbb bevétele a bárányértékesítésből származik, a bárányértékesítés szezonálisától függően az árbevétel is rendkívül ingadozó (**Stefler, 2004**). *Egyetértve ezzel a megállapítással meg kell jegyezni, hogy 2001 és 2005 között a termelési érték 90%-át a „főtermék” értékesítéséből befolyó árbevétel képezte, a kiselezteztetett tenyészállat – 7% és a gyapjából származó értékesítés pedig 3% volt.*

Nábrádi et al. (2002) és **Fenyves-Ertsey (2007)** egyetértenek abban, hogy hasonlóan más állattenyésztési ágazatokhoz, a költségek legnagyobb hányadát az anyagköltség (50-70%) teszi ki. **Nábrádi et al. (2002)** szerint a termelési költségeknek mintegy 15-20%-át képezik a személyi jellegű költségek. A segédüzemági szolgáltatással kapcsolatos költség (5-8%) nagymértékben függ az üzem eszközellátottságától, gépesítettségétől. Az egyéb közvetlen költségek az összes költségen belül nem jelentősek. Az általános költségek az összes költség 5-10%-át teszik ki. A termelési költség vizsgálatokor mindenképpen el kell különíteni az állandó és a változó költségeket, ami sok esetben nem könnyű feladat. *Elkülönítve az*

állandó és a változó költségeket megállapítható, hogy az összes költségen belül a legnagyobb arányt a közvetlen változó költségek jelentették: egy magyar merinó anyánál 52%-ot képviselt. Ezzel szemben húshasznú juhok esetében a vizsgált öt év átlagában az állandó költség szerepelt a legnagyobb súllyal (53%). Az állattenyésztésben a változó költségek alakulásában meghatározó szerepet tölt be a takarmányköltség (Vincze et al., 2006).

Béládi és Kertész (2005) számításai szerint az egy anyajuhra jutó költségek 2003-ban 21 ezer forintos szinten mozogtak, míg 2004-ben 9 százalékkal mérséklődtek és alig haladták meg a 19 ezer forintot. Összességében kedvezőtlenül alakult a juhágazat jövedelmezősége. **Fenyves és Ertsey (2007)** számításaik szerint 2005-ben az egy anyajuhra jutó termelési érték 11 ezer -, míg a termelési költség 19 ezer forint volt, így az ágazat veszteséget termelt. *A saját kalkulációk nem támasztják alá ezt a megállapítást, hiszen 2005-ben a magyar merinó – és a húshasznú fajtánál is nyereséget tudtak elérni.*

Gulyás et al. (1998) szerint a ló tartás költségének legnagyobb részét a takarmányköltségek teszik ki (49,3%). Számításaik során egy kanca éves összes költségére 52 667 Ft-ot kaptak. Ugyanezen a véleményen van **Harakály (2007)** is és hozzá teszi, hogy megfelelő legelővel az abraktakarmány elhagyható minden káros következmény nélkül, ezáltal a ló tartás költségei jelentősen csökkenthetők.

Karsay (2005) külön-külön vizsgálta a hidegvérű – és a melegvérű fajtacsoport tartásának költségeit. Megállapította, hogy 2004-ben az egy hidegvérű kancára jutó éves költség 204 171 -, míg a melegvérű kancák esetében 223 769 Ft volt. Egy hidegvérű kanca éves tartása 40 571 Ft-os veszteséget eredményezett, míg egy melegvérű kanca éves tartása esetén a veszteség 104 029 Ft volt. *Számításaink is alátámasztják ezt a megállapítást, hiszen a vizsgált öt évből csak kettőben tudtak nyereségesen gazdálkodni, általában veszteséges volt az ágazat..*

Romány (1969) értekezésében megállapította, hogy az alacsony gazdasági színvonalú Észak-Magyarország

mezőgazdasági termelőszövetkezetei és állami gazdaságai is, az átlagosnál alacsonyabb bruttó és nettó jövedelmet, illetve részesedést értek el. **Nábrádi et al. (2002)** szerint jövedelmekkel kapcsolatban különbséget kell tenni a családi vállalkozásokban és a „nagyüzemi” termelésben képződött jövedelemformák között. A mezőgazdasági kistermelő úgynevezett bruttó jövedelemmel kalkulál, hiszen nem számolja el költségei között a saját munkabérét, esetenként az általános költségek jelentős részét sem.

1.7. A gyepre alapozott állattenyésztési ágazatok számára elérhető Európai Unió támogatási formák és azok mértéke

Az 1. táblázat az állatszám alapú Európai Unió támogatásokat szemlélteti.

1. táblázat

Az állatszám alapú Európai Unió támogatási formák és azok mértéke (Ft/anyaállat)

megnevezés	anyajuh	tej- és húshasznú tehén
anyajuhtartás támogatása	1452	-
kedvezőtlen adottságú területeken történő anyajuhtartás támogatása	1008	-
anyatehéntartás támogatása	-	31 248
extenzifikációs szarvasmarhatartás támogatása	-	11 702

Forrás: Magyar Juhtenyésztő Szövetség (2005), MVH Tájékoztató (2005), Popp J. (2005), www.mvh.gov.hu adatai alapján saját összeállítás

Azon termelőknek, akik az anyajuhtartási támogatási rendszerben a támogatási évben meghatározott állatokkal rendelkeznek, bizonyos feltételek mellett lehetőségük van a kedvezőtlen adottságú területeken történő anyajuhtartás támogatására is (**Agrár- és vidékfejlesztési támogatások, 2006**).

Az extenzifikációs szarvasmarhatartás támogatásra azok a termelők jogosultak, akik az anyatehén-tartási támogatási rendszerben a támogatási évben meghatározott állatokkal rendelkeznek, bizonyos feltételek mellett. A támogatásra az a termelő jogosult, aki

- a tárgyidőszakban területalapú támogatás iránti kérelmet nyújt be és azon igényli az extenzifikációs szarvasmarha-tartási támogatást;

- a támogatási évben az anyatehén-tartási támogatásban részesül;

- betartja a 1,4ÁE/hektár állatsűrűségi kritériumot (**Agrár- és vidékfejlesztési támogatások, 2006**).

2005-ben a SAPS támogatás felső értéke 86,21 €/ha, ami az előírt 2005. októberi árfolyamon (249,61 Ft/€) 21 518,88 Ft/ha. A kérelmek feldolgozása után megállapított 4 957 299 hektár támogatható (jogosult) terület figyelembe vételével vált szükségessé az úgynevezett visszaosztási ráta kiszámítása. A bázisterület és a támogatható terület hányadosaként a 2005. évi SAPS visszaosztási ráta 0,8785. A maximálisan kifizethető támogatás értéke és a ráta szorzata adja ki az adott évi hektáronként kifizethető támogatás összegét. E szerint a 2005. évi SAPS támogatás 18 904 Ft/ha (**www.mvh.gov.hu**).

A kedvezőtlen adottságú területek (KAT) támogatásának célja a gazdálkodás eredményességét kedvezőtlenül befolyásoló gazdasági, társadalmi és természeti tényezők hatásainak részbeni kompenzációja. Az KAT támogatás nem zárja ki, hogy egyidejűleg ugyanazon területre az alábbi területalapú támogatások is igényelhetők legyenek, amennyiben a kérelmező a jogosultsági feltételeknek megfelel:

- az EMOGA Garancia Részlegéből finanszírozott adott évi egységes területalapú támogatás;

- az EMOGA Garancia Részlegéből finanszírozott egységes területalapú támogatásokhoz kapcsolódó adott évi kiegészítő nemzeti támogatás (Top-up);

- az EMOGA társfinanszírozásában megvalósuló agrár-környezetgazdálkodási célú támogatás.

A támogatás mértéke:

a) a 19. cikk alapján lehatárolt területeken 85,9 euró/ha/év, azaz 21.491 Ft/ha/év,

b) a 20. cikk alapján lehatárolt területeken 10,94 euró/ha/év, azaz 2.737 Ft/ha/év (**www.mvh.gov.hu**).

Az agrár-környezetgazdálkodási kifizetés terület, azaz hektár alapú vissza nem térítendő támogatás, amelyet valamely agrár-környezetgazdálkodási célprogram(ok) végrehajtásának ellentételezéséül biztosítanak, a gazdálkodó által vállalt, valamely célprogramba bevitt terület mértéke alapján, legalább 5, legfeljebb 20 éves időtartamra. Az agrár-környezetgazdálkodási kifizetés nem zárja ki, hogy egyidejűleg, ugyanazon területre az alábbi területalapú támogatások is igényelhetők legyenek, amennyiben a kérelmező a jogosultsági feltételeknek megfelel:

- a) az EMOGA Garancia Részlegéből finanszírozott adott évi egységes területalapú támogatás;
- b) az EMOGA Garancia Részlegéből finanszírozott egységes területalapú támogatásokhoz kapcsolódó adott évi kiegészítő nemzeti támogatás;
- c) az EMOGA Garancia Részlegének társfinanszírozásában megvalósuló kedvezőtlen adottságú területek kompenzációs támogatása (www.air.gov.hu). A 2. táblázat az agrár-környezetgazdálkodási támogatás egyes formáit és azok mértékeit szemlélteti.

2. táblázat

Agrár-környezetgazdálkodási támogatás mértéke

megnevezés	Célprogramok	Leírás	Támogatás (Ft/ha)
Gyepgazdálkodási agrár-környezetgazdálkodási célprogram csoport	Alapszintű gyepgazdálkodási célprogramok	füves élőhelyek kezelése	14 716
	Ökológiai gyepgazdálkodási célprogram		14 716
	Érzékeny természeti Területeken alkalmazható célprogramok	gyepgazdálkodás élőhely-fejlesztési előírásokkal célprogram	24 528
Extenzív állattartáshoz kapcsolódó agrár-környezetgazdálkodási célprogram csoport	Óshonos és magas genetikai értéket képviselő állatok tartásának támogatása célprogramok	magyar szürke szarvasmarha célprogram	28 438
		magas genetikai értéket képviselő lovak célprogram	29 972
	Ökológiai állattartás célprogramok	szarvasmarha célprogram	18 699
Kiegészítő agrár-környezetgazdálkodási célprogram csoport	Gyepterületeken történő cserjeirtás célprogram	2 évtől	15 699

Forrás: NVT Agrár-környezetgazdálkodási támogatási rendszere (www.air.gov.hu) adatai alapján saját összeállítás

1.8. Az Európai Unió támogatási rendszerének hatása a gyepekre alapozott juh- és húsmarha ágazatok jövedelemtermelő képességére

„...felbuzdulással lehet ugyan pillanatnyi sikert elérni, de állandó eredményt csak a gazdasági hasznosság és kellő jövedelmezőség biztosíthat az állattenyésztés területén is.”

/Konkoly-Thege, 1948/

Kukovics és Jávör (1997b) szerint a gyepterületek 55-65%-a jelent teret a jövedelem-kiegészítéssel és szántóföldi besegítéssel folytatható juhtenyésztésnek és mintegy 20-30%-a pedig csak uniós rendszerű termelés-finanszírozó juhtartást tesz lehetővé. A hazai gyepterületek hasznosításában 500-600 ezer ha igényli az első fokú támogatási szintet (jövedelem-kiegészítés), s mintegy 300.000 ha-ra tehető az a gyepterület, amelynek hasznosítása igényli az Európai Unióban alkalmazott támogatási szisztémát. **Roman Niznikowski et. al (2005)** és **Vincze et al. (2007)** megegyezik a véleményük abban, hogy a 2004-ben bekövetkezett csatlakozást követően az Európai Uniótól jelentős mértékű támogatást élvezhetnek a gyepekre alapozott állattenyésztő ágazatok. **Vincze et al. (2007)** munkájukban azt is megállapítják, hogy különösen érvényes ez az olyan hátrányos helyzetű térségekre, mint amilyen az Észak-magyarországi Régió.

Az Európai Unióhoz történt csatlakozás szintén támasztott elvárásokat a gyepgazdálkodással szemben. Az EU-harmonizáció keretében megalkotott Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program (NAKP) kidolgozása és érvénybe lépése magába foglalta az extenzív gyephasznosítási célprogramot, ami már anyagilag is érdekeltté teszi a gazdálkodót a gyephasználati előírások betartásában. A

gyepegzdálkodásunkra tehát a jövőben a legnagyobb hatást a NAKP megvalósítása fogja gyakorolni, különösen ha figyelembe vesszük az Érzékeny Természeti Területek rendszere nyújtotta támogatási lehetőségeket is az extenzifikáció felé (**Szemán, 2005**). **Varga (2007)** szerint a 2007-2013. közötti EU költségvetési ciklusban szükségszerű lenne a legeltetéses állattartás kiemelt támogatása. Az egységes területalapú támogatáson (SAPS) felül differenciált gyeptámogatás bevezetése lenne indokolt. Emellett a gyepterületeken állattartást folytató gazdálkodókat kiemelten kellene támogatni.

Dobos (1984) véleménye az, hogy a juhágazat nem azért van válságban, mert veszteséges, hanem azért veszteséges, mert válságban van. **Sáfár és Hajduk (2003)** véleménye az, hogy a csatlakozás tényétől – a megnövekedett támogatást is figyelembe véve – nem várható az, hogy megoldódjanak a juhágazat gondjai. Javítani kell a termelés gazdaságosságát, csökkenteni kell a termelési költségeket (legelőhasználat korszerűsítése stb.) Az országos szintű fejlődés csak az integrált termelés megvalósításával érhető el. Az Európai Unió tagországaiban szinte elképzelhetetlen, hogy a termelő ne tartozzon valamilyen termelői csoporthoz, és ne használja ki ennek előnyeit. A problémát abban is látják, hogy a juhtartók óvakodnak kötöttségeket vállalni, félnek a szövetkezéstől, de be kell látniuk ennek tarthatatlanságát.

Magyarországon a juhtartás megítélése az Európai Unióhoz történt csatlakozás kapcsán új megvilágításba került. Az EU-ban az extenzív juhtartás az állattenyésztés támogatott területei közé tartozik. Ugyanakkor csak olyan üzemek lehetnek életképesek, amelyek a versenyképességüket segítő támogatásokban részesülnek (**Vincze et al., 2006**). **Oláh (2006)** szerint az EU-hoz történő csatlakozás a juhtartók számára sem magasabb támogatottságot, sem magasabb felvásárlási árakat, de még ígéretes jövőképet sem hozott. „Az elmúlt években elvakítottak bennünket a nagyon jól hangzó, már-már hihetetlen mértékű támogatások...”

Lapis (2004) modell segítségével szemlélteti, hogy a különböző támogatások igénybevétele esetén, illetve a hozamok változásának hatására hogyan alakul a juhászat bruttó jövedelme. Arra a megállapításra jutott, hogy a hozamok reális kereteken belül történő növelése és a rendelkezésre álló támogatási források maximális kihasználása esetén a juhágazat jövedelemtermelő képessége jelentősen javulhat. Továbbá azt hangsúlyozta, hogy ennek kiaknázása nem csupán állattenyésztési ismeretekkel felvértezett, hanem jól informált, menedzser szemléletű gazdákat feltételez, akik saját ismereteik mellett – szükség szerint – szaktanácsadók segítségét is hajlandók igénybe venni. **Vincze et al. (2007)** egyetértettek Lapissal abban, hogy a rendelkezésre álló támogatások maximális kihasználása esetén a juhágazat jövedelemtermelő képessége jelentősen javulhat. Véleményük szerint az ágazati bevétel növelésének egyik lehetősége a támogatások maximális kihasználása. Modellszámítás alapján megállapították, hogy az anyánkénti támogatás 4103 Ft-tal, a hektáronkénti támogatás pedig 5802 Ft-tal növeli a nyereséget. A támogatások forrásai és nagysága az Észak-magyarországi Régió adottságai alapján kerültek meghatározásra. *Vizsgálataink is alátámasztják, hogy a rendelkezésre álló támogatások maximális kihasználása esetén a juhágazat jövedelemtermelő képessége jelentősen javulhat. A húshasznú anyánkénti támogatás 1008 -, a hektáronkénti támogatás pedig 18 586 Ft-tal növelné a nyereséget, ez a magyar merinókat tartó gazdaságoknál 2460 -, illetve 14 405 Ft.*

Udovecz (2004) szerint az uniós támogatások és a kapcsolódó nemzeti kiegészítő támogatások (top up) csak a juh - és a szarvasmarha ágazat jövedelem-pozícióját erősítik. **Csonka és Kemény (2004)** szerint a támogatási feltételek javulása önmagában nem elegendő a húshasznú tehéntartás jövedelmezőségének fenntartásához. Ehhez természeti adottságokhoz és piaci igényekhez igazodó, a „szakmaiság” maximumára törekvő tevékenység szükséges. **Szabó (2006)** véleménye szerint az EU csatlakozás kedvezően hatott a

húsmarha ágazatra, hiszen csatlakozási szerződés a támogatott hústehén-létszámot az akkori 35-40 ezerrel szemben 117 ezerben határozta meg. Emellett az EU és a nemzeti (Top Up) támogatás javította a húsmarhatartás jövedelmezőségét. 2005-ben a 18 ezer Ft körüli területalapú támogatás mellett tehenenként 39 ezer Ft állatalapú támogatáshoz juthattak a gazdálkodók. Külön pályázat alapján hektáronként 17,5 ezer Ft környezetvédelmi támogatásra is lehetőség nyílt, így tehenenként összesen akár 74,5 ezer Ft támogatást is el lehetett érni. *Az elvégzett modellszámításaink alapján megállapítható, hogy a szürkemarkhát tartók esetében jelentősen több támogatási forma áll rendelkezésre, kiemelten az NVT Agrár-környezetgazdálkodási támogatásokon belül a gyepgazdálkodási - és az extenzív állattenyésztéshez kapcsolódó agrár-környezetgazdálkodási célprogramokból nyerhető támogatásokat. Összességében a rendelkezésre álló támogatások maximális kihasználása esetén az ágazat jövedelemtermelő képessége jelentősen javulhat. A szürkemarkhát tartóknál 171 ezer Ft-tal növekedne az egy tehenre számított jövedelem.*

Összességében elmondható, hogy az EU támogatási rendszere megadhatná a sikeres működéshez szükséges „indulást”, valamint elősegíthetné a juhászatok és a szarvasmarhatartók „talpon maradását”. Egy „ilyen” Európai Unió nagyságrendű támogatás elősegíthetné az említett ágazatok jövedelemtermelő képességének javulását.

1. 9. A hústermelés fejlesztése Észak-Magyarországon

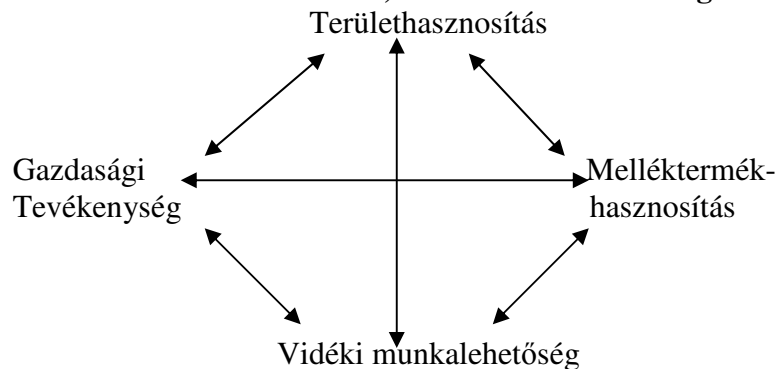
Laczkó (1968) szerint a dombvidék adottsága elsősorban az állattenyésztésnek kedvez, arra hivatott. A növénytermelő, vegyes jellegű gazdálkodást a dombvidéken a tájba illő állattenyésztő gazdálkodással kell felcserélni.

Németh (1979) leírja, hogy Borsod megyében 2-3 héttel később tavaszodik, gyakoriak a május végi úgynevezett késői és a szeptember elejei korai fagyok. Felfogása szerint ezek az éghajlati adottságok megszabják a mezőgazdasági termelés lehetőségeit. A jövőt illetően a következő megállapításra jutott: „Ha a domborzati viszonyokra is gondolunk, egyértelművé válik, hogy a tájon az állattenyésztés fejlesztését kell főcélnak tekinteni. Az állattenyésztés fejlesztésén belül a kérődzőállomány fejlesztése indokolt.” *Egyetértve ezzel a megállapítással hozzá kell tenni, hogy a hasznosítatlan gyepterület maximális kihasználásával a következőképpen kalkuláltunk: 15%-a kaszáló terület, 15%-a tejelő tehén-, 40%-a húsmarha- és a maradék 30%-a az anyajuhtartás takarmányellátását szolgálja. A hasznosítatlan gyepterület alapján az indokolt állatlétszám bővítés 152 326 vegyes állatlétszám. A gyepgazdálkodás és a gyepre alapozott állattartás óriási tartaléka a Régió versenyképességének.* **Békési et al. (1980)** hasznosító ágazatként - éppen a talajvédelmi követelmények miatt - elsősorban a szarvasmarhára gondoltak, feltételezve a juhtartó ágazat jelenlétét is. Véleményük szerint a fejlesztést ott kell szorgalmazni, ahol viszonylag sok a szántóföldi művelésre kevésbé alkalmas vagy alkalmatlan szántóterület, sok a javítható rét és legelőterület s emellett a tömegtakarmányokat olcsón meg lehet termelni. Itt jöhet számításba az Észak-magyarországi Régió, ahol a fentebb említett adottságok jelen vannak. Viszont **Mucsi (1994)** szerint az állattenyésztés fejlesztését nehéz elképzelni gyepgazdálkodás és ezen belül elsősorban a legelőgazdálkodás fejlesztése nélkül. A legelő fűtermését legeltetéssel hasznosítják, így termése a legelő állat révén hússá,

tejjé, gyapjúvá transzformálódik. Azt szorgalmazza, hogy elő kell segíteni a domb- és hegyvidéki gyepek intenzívebb hasznosításra való előkészítését, valamint a talajvédő hatásuk fokozását. **Szabó et al. (1997)** véleményük szerint a húsmarhatartás fejlesztését az északi tájon éppen az indokolja, hogy a szarvasmarha közismerten jól hasznosítja a rétek és legelők fütermését, az egységnyi területen legtöbb táplálóanyagot legolcsóbban termő takarmányokat, az ipari és mezőgazdasági ártermelés céljára termesztett növények melléktermékeit. Az ágazat fejlesztését segítheti az is, hogy egyrészt jelentős mennyiségű szántóföldi melléktermék, elsősorban kukorica tarlómaradvány keletkezik évente, másrészt sok a húsmarhatartásra alkalmas, kihasználatlan épület, ami megoldhatná a növendékmarhák, illetve a tehenek téli elhelyezését. **Szabó (1998)** egy másik munkájában leírja, hogy a húsmarhatartás fejlesztése nem csupán állattenyésztési és mezőgazdasági ügy, hanem az egész társadalom jól felfogott rövid és hosszú távú érdeke. **Szabó (1999)** a húsmarhatartás fejlesztéséről a következőképpen vélekedik: „A húsmarhatartás fejlesztése fenntartható módon megvalósítható, harmonizálható a környezettel, a környezetvédelmi, vidék- és térségfejlesztési programokkal (3. ábra).”

3. ábra

A húsmarhatartás funkciói, feltételei és érdekeltégi területei

Forrás: Szabó (1999)

Széles (1999) arra a következtetésre jutott, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű térségekben jelentős extenzifikálási programot célszerű végrehajtani. Ennek keretén belül jelentősen nőni fog a gyep és az erdőterületek aránya. Véleménye szerint a fejlesztési-kitörési irányok között ezért a gyepre alapozott vágóállat-termelésnek komoly szerep jut. *A saját vizsgálatok is alátámasztják ezt a megállapítást és kiegészítve azt, hogy a meglévő gyepterületek hasznosításában a legeltetési állattartás kínálja a legkedvezőbb, a légésszerűbb és az ösztársadalmi célokhoz legjobban illeszthető megoldást.*

Kukovics et al. (1997b) a juhágazat fejlesztésének indokait a következőkben fogalmazták meg:

- egyre növekszik a kihasználatlan területek aránya (gyep és gyenge adottságú területek);
- a gyengébb adottságú körzetek nagyarányú munkanélkülisége;
- a munkanélküli segély, jövedelempótló támogatás és egyéb létfenntartó támogatások iránti igény növekedése;
- a kihasználatlan területek növekvő környezetvédelmi igénye;
- a katasztrofális méretű állathiány és ennek következtében éveken belül bekövetkező piacvesztés.

Marselek-Vajsz (1998) a megoldást a legelőterületek kihasználásában látják. Véleményük szerint a Régióban a munkanélküliség enyhítése érdekében célszerű lenne a munkaigényes mezőgazdasági kultúrák szerepét növelni az ökológiai adottságoknak megfelelően. Itt juthat szerephez a juhtartás, hiszen a jelentős legelőterületek kihasználásával javítani lehetne a foglalkoztatási viszonyokat. A mezőgazdasági termelés alakulása a vidéki lakosság életkörülményeit jelentősen befolyásolhatja. **Abayné Hamar (1999)** egyetért **Marselek és Vajsz (1998)** véleményével továbbá hozzáteszi, hogy a juhlétszám növelését a Régióban az agrárfoglalkoztatás alacsony aránya (6%) is indokolja, ami viszont kedvező földellátottsággal (34,7 ha/fő) párosul. **Abayné Hamar és Marselek (1999)** megállapítják, hogy a környezetvédelmi juhtartás elterjesztése Németországban – mintegy 200-250 ezer hektár területen – milliárdos nagyságú megtakarítást tesz lehetővé. Véleményük

szerint ezt a lehetőséget Magyarország is kihasználhatná, hiszen Észak-Magyarországon adott ehhez a munkaerő, a legelőterületek és a takarmánybázis is.

Marselek (1998a) számításai szerint hektáronként minimálisan 2 anyajuhot számolva a három megye –Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Nógrád – gyepterülete 431 000 anyajuh ellátására képes, a jelenlegi 75 000 helyett. Ezzel összességében több, mint ezer új munkahelyet teremthetnének. *A vizsgálatok alapján megállapítottuk, hogy ha a Régióban az összes gyepterület termését hasznosítanánk, akkor az hozzájárulna a foglalkoztatottak létszámának a növekedéséhez. A fejlesztés következtében a foglalkoztatottak létszáma a Régióban 2445 fővel növekedne.*

A kedvezőtlen adottságú területeken alapvetően fontos az állattenyésztés fejlesztése, a táji adottságok figyelembevételével. Ebben kiemelten fejlesztendő a gyepterületeket és a szántóföldi szalastakarmányokat (pl. vöröshere) hasznosító extenzív szarvasmarha-, juh- és kecsketenyésztés, az idegenforgalomra és a keresletre való tekintettel a sportló-tenyésztés (**Marselek-Szűcs, 1998**). **Marselek (1998b)** szerint az állattartás hozzájárul a táj kultúrállapotának megőrzéséhez. Munkájában hangsúlyozza, hogy az állatállománynak, elsősorban a juhoknak komoly szerepe lehet a gyepek kultúrállapotának fenntartásában. Szorgalmazza a legeltetést, amit azzal indokol, hogy a legeltetés megakadályozza a cserjék felnövését, a legelő tönkremenetelét, s mivel a juhok a legelő növényei között válogatnak, így a növényállomány összetételét is befolyásolják. A juhokkal történő legeltetés hatására tömött, alacsony növésű növényekből álló gyepszőnyeg jön létre. Véleménye szerint a legeltetés intenzitásának meghatározásával elkerülhetjük a túl, vagy alul legeltetést. Hasonló véleményen van **Magda és Marselek (1999)** is, akik azt hangsúlyozzák, hogy az állattenyésztés – és azon belül a juhtartás – a vidékfejlesztési programokhoz integrálódva, környezetbarát, extenzív technológiát megvalósítva jelenlegi szerepénél nagyobb részt vállalhat a foglalkoztatásban. Szerepe lehetne a táj arculatának

megőrzésében, a kultúrtáj-jelleg fenntartásában, az idegenforgalomban és a környezetvédelemben. Szociális szerepe is érvényesülhet egyes munkanélküliségtől jelentősen sújtott térségekben. Végsősoron hozzájárulhatna a régió kiegyensúlyozott fejlődéséhez.

A szakemberek egybehangzó véleménye szerint elmondható, hogy a vizsgált Régióban alapvetően fontos az állattenyésztés fejlesztése, mindenek előtt a táji adottságok figyelembevételével. Ezt alapul véve kiemelten fejlesztendő a gyepterületeket - és a szántóföldi szálaskarmányokat hasznosító extenzív szarvasmarha- és juhtenyésztés.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

A disszertációt megalapozó kutatómunka a Nyugat-magyarországi Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Karának Gazdaságtudományi Intézetében folyt, a 2004-2007. években.

A témával kapcsolatos irodalmazás és adatgyűjtés 2004 óta folyamatos. A vizsgálatokban (információgyűjtésben) komoly szerep jutott a hazai gyakorlati szakemberek ismereteinek és véleményének, a velük folytatott számos konzultáció segített a kutatási téma elméleti és gyakorlati kérdéseinek minél mélyebb megértésében.

A disszertáció „Saját vizsgálati eredmények és azok értékelése” című fejezete alapvetően két részre tagolható, amelyet széles körben végzett adatgyűjtéssel sikerült megalapozni. A vizsgálatok első részéhez szekunder adatok szolgáltak alapul, a második kutatási fázishoz a Régióban kiválasztott gazdaságokban kérdőíves módszerrel gyűjtött adatokat használtuk fel.

A vizsgálatok első része a hazai hét tervezési-statisztikai régió közötti gazdasági különbségek bemutatásával, a regionális versenyképességi mutató kiszámításával és ezen belül az Észak-magyarországi Régió részletes elemzésével foglalkozik. Irodalmi- és különféle statisztikai adatok összegyűjtését és rendezését követően a Porter-modell segítségével összehasonlító elemzések készültek országos, illetve regionális vonatkozásban. Az Észak-magyarországi Régió gyepgazdálkodásának és állattenyésztésének helyzetvizsgálatára a KSH kiadványainak, illetve a Magyar Juhtenyésztő Szövetség és Magyar Szürkemarha Tenyésztő Egyesület kiadványaiból egyénileg gyűjtött adatok felhasználásával került sor. Az összegyűjtött adatok elsősorban az állattenyésztési ágazatok (juh, szarvasmarha, ló) állomány létszámára, telepszámára, az állattenyésztéssel foglalkozók szektoronkénti megoszlására vonatkoznak. Ez az információs bázis lehetőséget adott arra, hogy belőle meghatározhassuk az Észak-magyarországi Régió

állattenyésztésének jelenlegi helyzetét Az adatgyűjtést, mint primer kutatási módszert az ebbe szükségessé, hogy a hazai statisztikai – és egyéb adatbázisokban nem állt rendelkezésre a kutatás tárgyát képező ágazati szintű adatállomány a vizsgálni kívánt – gyepre - alapozott állattartásról és annak ökonómiai paramétereiről.

A primer adatok gyűjtése az interjú-módszerhez tartozó kérdőíves megkereséssel történt (10.3.1., 10.3.2., 10.3.3. *Melléklet*). A kérdőív összeállításánál a fő cél az volt, hogy a megkérdezettek számára tegye lehetővé a vizsgálatokhoz igényelt adatok jó megértését, és egyben biztosítsa a válaszadók „anonimitását”.

A kérdőívek kitöltése a kiválasztott gazdaságokban személyesen, a gazdaságok tulajdonosainak bevonásával történt. A „látogatások” alkalmával került sor a tényszerű, konkrét adatok begyűjtésére. Jellemző a gazdálkodók bizalmatlanságára, hogy a megkeresett 12 juhászat közül 7-ben, a megkeresett 6 húsmarha tartással és 2 tejelő tehenéssel foglalkozó gazdaság közül 5-ben, a megkeresett 3 lótenyésztéssel foglalkozó gazdaság közül pedig 2-ben – gazdasági érdekre hivatkozva - nem bocsátották rendelkezésre az anyajuh -, a hús- és tejhasznú tehen -, illetve az egy kancára jutó tartási költségeket. A kérdőívek többi kérdésére azonban válaszoltak, így ezek az információk is feldolgozásra kerültek.

A gazdaságok kiválasztásának legfőbb szempontjai a következők voltak:

- ◆ a kiválasztott állattartó gazdaságok a Régióra általában is jellemző tartási-, takarmányozási rendszere kizárólag vagy túlnyomórészt gyepre alapozott állattartás legyen,
- ◆ valamint olyan állattartók legyenek, akik a reprezentativitást biztosító valós adatokkal szolgálhattak - és az ehhez szükséges pontos nyilvántartással rendelkeznek.

A fenti szempontok alapján kiválasztott gazdaságokhoz személyesen sikerült elvinni a felméréshez szükséges

kérdőíveket és a kívánt adatok begyűjtése is személyesen történt.

A 3. táblázat a kérdőíves felmérésbe bevont állattartók által használt gyepterület nagyságának és tartott állatállományának Régiós szintű kiterjedését szemlélteti.

3. táblázat

A kérdőíves felmérésbe bevont állattartók által használt gyepterület nagyságának és tartott állatállományának Régiós szintű kiterjedése

megnevezés	Kérdőíves felmérés	Észak-magyarországi Régió
hasznosított gyepterület (ha)	6 948	102 349
anyajuh (db)	7 104	77 000
magyar szürke tehén (db)	328	910
magyar szürke marha tenyészetek száma (db)	6	33
lipicai kanca (db)	71	350

Forrás: KSH: Megyei Statisztikai Évkönyvek (2005b,c,d), KSH: Állatállomány Időszaki Tájékoztató (2005f), Magyar Szürke Szarvasmarhát Tenyésztő Egyesület 2006. évi jelentése, Magyar Lipicai Lótenyésztők Egyesület 2006. évi jelentése és a kérdőíves felmérés adatai alapján saját összeállítás

A 2005. évben a 193 561 ha gyepből 102 349 ha-t hasznosítottak. A kérdőíves felmérésben szereplő gazdálkodók által hasznosított gyepterület 6948 ha, mely közel 7%-a a Régió összes gyepterületének. A Magyar Juhtenyésztő Szövetség 2005-ben 655 juhtenyészetet tartott nyilván a Régióban, de ez tartalmazza az őshonos-, tejhasznú- és a húshasznú fajtákat tartó tenyészeteket is. Az általam vizsgált húshasznú fajtákra és a magyar merinóra nincs külön-külön régiós szintű nyilvántartás a tenyészetek számát illetően. A 12 juhtartó gazdaságban összesen 7 104 anyajuhot tartottak. A felmért 6 021 húshasznú anyajuhállomány az ország összes húshasznú állományának

(11 984) közel 51%-át teszi ki. 2005-ben a Régió összes anyajuh állományának közel 10%-át -, a hústípusúknak több, mint 80%-át tette ki, így a felmérés reprezentatívnak tekinthető.

A felmért 328 szürkemarha tehénlétszám az ország összes szürkemarha tehénállományának (6 770) közel 5%-a. A vizsgált Régióban összesen 910 tehén és 33 tenyészetet tartott nyilván a Magyar Szürke Szarvasmarhát Tenyésztők Egyesülete, tehát a felmért tehénlétszám a vizsgált Régió állományának 36%-a és a tenyészetek több, mint 18%-a, így a felmérés ugyancsak reprezentatívnak tekinthető. (Az Egyesület adatbázisában csak azok a tenyészetek szerepelnek, ahol tartanak magyar szürke tehenet és szolgáltatnak adatot.) A Magyar Lipicai Lótenyésztők Egyesülete országosan 350 tenyészkancaát tartott nyilván, melyből 72 tenyészkanca (az országos közel 21%-a) található a Régióhoz tartozó Szilvásváradon. Emellett a lipicai lovak esetében végzett vizsgálatoknak a reprezentativitását az is adja, hogy ilyen mélységű ökonómiai elemzések korábban nem készültek. A hucul fajtat az Aggteleki Nemzeti Park tartja, az itt tenyésztett 44 kanca a magyar állomány közel háromnegyedét teszi ki. A többi hucul egy-két kancás tenyészetekben található.

A primer adatokra alapozott vizsgálatok során az Észak-magyarországi Régióban állattenyésztéssel foglalkozó gazdaságok 2001-2005. évekből származó adatainak részletes vizsgálatára került sor. A vizsgált időszak viszonyainak feltárását és bemutatását szolgálja a Régióban gazdálkodók közül – a már említett szempontok alapján kiválasztott - 2 húsmarhatartó- és 1 tejelő tehenészet -, 1 lótenyésztéssel foglalkozó gazdaság, valamint 5 juhászat ökonómiai vizsgálata. E vizsgálatok arra irányultak, hogy segítségükkel be tudjuk mutatni az egyes állattenyésztési ágazatok gazdálkodásának – valós adatokra nyugvó - eredményét. Az így nyert eredmények – egyéb tényezőkkel kiegészítve – kiindulási alapul szolgálhatnak az ágazatok gazdálkodásának racionalizálásához (technológiováltás, termelési szerkezet módosítás stb.), előállított termékeik jövedelmének, illetve versenyhelyzetének javításához. A vizsgálatokhoz használt adatok elsődleges forrása az

állattartással foglalkozó vállalkozások tenyésztési alapteradatai, mérlegbeszámolóit, üzemgazdasági elemzéseit. Az üzemi szintű elemzések annak megállapítására irányultak, hogy a vizsgált időszakban hogyan alakult a három állatfaj (szarvasmarha, juh, ló) költség-, ár- és jövedelemhelyezete a Régióban. A vizsgálatok központi kérdése annak feltárása, hogy a rendelkezésre álló gyepterületek használata hogyan befolyásolja az egyes üzemek eredményét. Ennek megfelelően az adatgyűjtés a Régióban a gyepre alapozott állattenyésztési ágazatok (juh, szarvasmarha, ló) állomány létszámára, a gyepterület-gyephasználat alakulására, a gyepek állattartó képességére, az igénybe vett különféle támogatásokra és e támogatások hatásaira, továbbá a tartási- és takarmányozási körülményekre (gyephasználati formákra), a takarmányozást szolgáló területek (szántó és gyep) évenkénti megoszlására, valamint a kutatásba bevont telepek nyilvántartására terjedtek ki.

Az elsődleges adatgyűjtés alapját a kérdőíves felmérés mellett személyes elbeszélgetések is képezték, melynek szükségességét a részletesebb és mélyebb értékelhetőség, valamint a válaszadók személyes reakciójának felmérése indokolta.

A vizsgálati fázisokban bemutatott, a termelés színvonalát jellemző hazai mutatók lehetőséget adnak a regionális állati terméktermelés várható jövőbeni helyzetére vonatkozó néhány következtetés levonására. Ezek a következtetések alapul szolgálhatnak a szükséges szerű változtatásokhoz, a fejlesztési irányok kijelöléséhez. Mivel ezek a változtatások egyáltalán nem függetlenek az állattenyésztési termelését befolyásoló EU-szabályozás hatásától (húsmarha-, juhtartási támogatások, gyepgazdálkodás stb.), ezért kalkulációk készültek e támogatások regionális hatásairól.

Az előzőekben vázolt elemzésekből kapott eredmények alapján feltárhatók a kritikus pontok és – területek és a lehetséges kitörési, fejlesztési irányok meghatározása is megtörténhet.

A számítógépes adatfeldolgozás lehetővé tétele érdekében a kérdéscsoportok egy része zárt, többkimenetelű kérdéseket tartalmazott. A nyitott kérdések célja a válaszadók véleményének megismerésére volt bizonyos kérdésekben. A kérdőívek kiértékelése során kapott eredmények statisztikai feldolgozása, valamint a diagramok elkészítése a Microsoft Office Excel 2003 programcsomag alkalmazásával történt.

A vizsgálatok során kiemelt szerepet kaptak a személyes kapcsolatok különböző formái (kérdőív, személyes elbeszélgetések). A gyakorlati szakembereken kívül folyamatos kapcsolattartást sikerült kialakítani a hazai intézmények kutatóival, a téma neves szakértőivel a folyamatos információcsere és konzultáció céljából.

3. SAJÁT VIZSGÁLATI EREDMÉNYEK ÉS AZOK ÉRTÉKELÉSE

3.1. Az Észak-magyarországi Régió gazdaságának fejlettségi szintje, növekvő regionális szakadék

A kutatások egyik célja az Észak-magyarországi Régió versenyképességének vizsgálata, az ország többi régiójával történő összehasonlítása. A regionális versenyképességnek nincs egyetlen kiemelt mutatója, nem jellemezhető egyetlen adattal, hanem egymáshoz szorosan kapcsolódó, összefüggő közgazdasági kategóriák együttesét jelenti. A három legfontosabb, egymással is összefüggő tényező, melyekkel jellemezhető egy régió versenyképessége:

- az egy lakosra jutó GDP értéke;
- a regionális munkatermelékenység;
- a régió foglalkoztatottsági rátája.

A versenyképességi mutató kiszámításához szükséges az egy főre eső GDP, a foglalkoztatottak- és a munkaképeskorúak száma, illetve a régiókban élő összes lakosok (népesség) száma is, melyet a 4. táblázatban foglaltunk össze.

4. táblázat

Népesség száma az év végén (ezer fő)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Közép-Magyarország	2831	2829	2825	2830	2841	2856
Közép-Dunántúl	1121	1121	1118	1113	1111	1108
Nyugat-Dunántúl	1004	1003	1000	1003	1000	1000
Dél-Dunántúl	998	993	989	984	977	971
Észak-Magyarország	1303	1297	1289	1280	1271	1261
Észak-Alföld	1564	1559	1554	1547	1542	1533
Dél-Alföld	1380	1373	1367	1360	1355	1347

Forrás: KSH: A régió gazdasága és versenyképessége (2006c) alapján saját összeállítás

Az egyes térségek közötti gazdasági fejlettségbeli különbséget leggyakrabban az egy lakosra jutó bruttó hazai termék (GDP) értékével jellemzik. A GDP adatai mind a termelés tömegéből való részesedést, mind az egy főre jutó értéket tekintve minden más mutatónál jobban és komplexebben fejezi ki az ország egyes területeinek fejlettségében és teljesítményében megmutatkozó különbségeket. Az 5. táblázat adatai az egy főre jutó GDP alakulását mutatják.

5. táblázat

Az egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP) alakulása (ezer Ft)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2005/2000,%
Közép-Magyarország	2037	2311	2701	2958	3237	3568	175,1
Közép-Dunántúl	1288	1372	1462	1744	1953	2055	150,5
Nyugat-Dunántúl	1512	1539	1703	2036	2143	2169	159,5
Dél-Dunántúl	995	1074	1204	1353	1468	1517	152,5
Észak-Magyarország	853	947	1050	1210	1366	1441	169,0
Észak-Alföld	857	965	1062	1244	1351	1391	162,3
Dél-Alföld	970	1031	1136	1302	1439	1482	152,8
Ország összesen	1325	1458	1648	1870	2050	2186	165,0

Forrás: KSH: A magyar régiók zsebkönyvei (2001, 2002a, 2003a, 2004c, 2005a, 2006e) alapján saját összeállítás

Az országosan számított gazdasági növekedés a régiók szintjén nagyon eltérően alakult az évek során. Összességében elmondható, hogy a vizsgált Régió hátránya hosszú évek óta tetemes, a GDP országos átlagának csupán csak 64-67%-át érte el 2000-2005 között. Az ország hét régiójából az Észak-Alföld után a második legelmaradottabb térség. E térségek leszakadása folytatódni látszik, illetve a felzárkózási folyamat beindulása továbbra is várat magára, annak ellenére, hogy 2000-hez képest

Közép-Magyarország (175%) után itt volt legmagasabb (169%) a növekedés mértéke (5. táblázat).

6. táblázat
Az egy főre jutó GDP az országos átlag százalékában (%)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Közép-Magyarország	153,7	158,6	163,9	158,2	157,9	163,2
Közép-Dunántúl	67,2	94,2	88,7	93,3	95,3	94,0
Nyugat-Dunántúl	114,2	105,6	103,4	108,9	104,5	99,2
Dél-Dunántúl	75,1	73,7	73,1	72,4	71,6	69,4
Észak-Magyarország	64,4	65,0	63,7	64,7	66,7	65,9
Észak-Alföld	64,7	66,2	64,4	66,5	65,9	63,6
Dél-Alföld	73,2	70,7	68,9	69,5	70,2	67,8

Forrás: KSH: A magyar régiók zsebkönyvei (2001, 2002a, 2003a, 2004c, 2005a, 2006e) alapján saját összeállítás

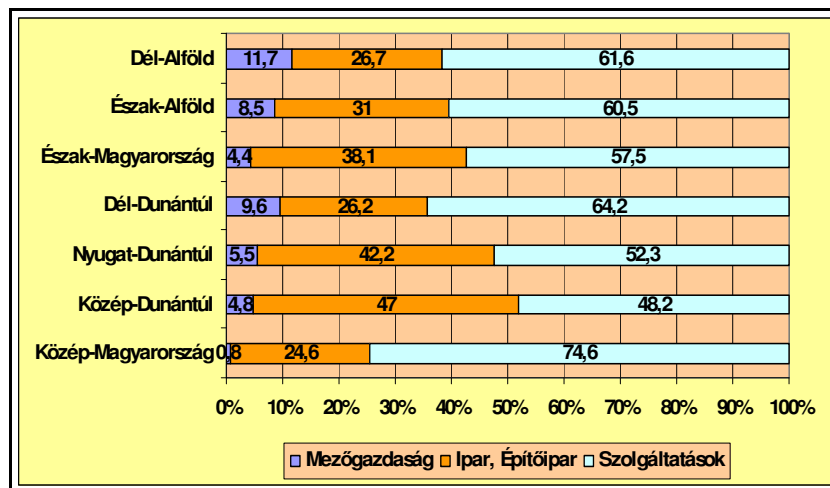
Az egy lakosra jutó GDP-nek az országos átlag százalékában kifejezett értéke alapján megállapítható, hogy - a korábbi évekhez hasonlóan - 2005-ben is jelentős különbségek voltak gazdasági fejlettség terén az egyes régiók között (6. táblázat). Észak-Magyarországon 2001-től a mutatók jelentős csökkenést, 2004-re csekély növekedést, majd 2005-re ismét csökkenést mutattak. A legmagasabb értéket produkáló Közép-Magyarország és a vizsgált Régió között közel 2,5-szörös a különbség 2005-ben. Az Észak-magyarországi Régió 2004-ben a régiók sorrendjében – helyet cserélve az Észak-alföldi Régióval – a 6. helyre került.

Az régiók közötti fejlettségbeli különbségek kialakulásának egyik oka a gazdaság eltérő ágazati szerkezete. Az egyes gazdasági ágak különböző mértékben járulnak hozzá a bruttó hazai termék (GDP) értékéhez. Ha ez utóbbi alakulását a gazdasági ágak főbb, összevont csoportjai szerint vizsgáljuk, megállapítható, hogy – kevés kivétellel – az erősebb iparral

rendelkező térségek sokkal nagyobb egy főre jutó GDP-t érnek el, mint azok, amelyekben a mezőgazdaság súlya nagyobb. Az is látható, hogy a szolgáltatások részaránya még a legelmaradottabb régiókban is a legnagyobb (4. ábra).

4. ábra

A bruttó hozzáadott érték megoszlása a gazdasági ágak főbb csoportjai szerint, 2005

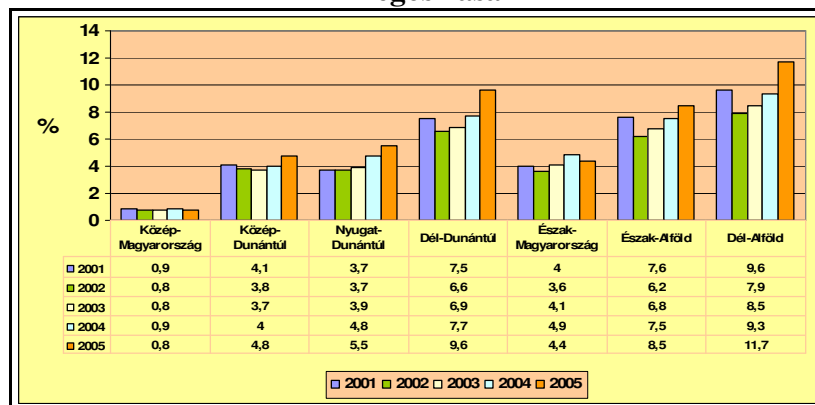
Forrás: KSH: A Régió gazdasága és versenyképessége (2006c) alapján saját összeállítás

A két fejlettebb dunántúli régió gazdasági szerkezetében az ipar szerepe kiemelkedő. Az alacsonyabb GDP-vel rendelkező térségek közül arányát tekintve a két alföldi régióban és Dél-Dunántúlon továbbra is nagyobb jelentőséggel bír a mezőgazdaság. Az előbbiektől eltérő gazdasági szerkezet figyelhető meg Észak-Magyarország esetében: a Régió bruttó hazai termékének értékében viszonylag nagyobb részarányt képvisel az utóbbi években bővülő ipar, ezen belül is Borsod-Abaúj-Zemplén megye vezető szerepének hatására a gépipar és a vegyipar a meghatározó. A kedvező folyamatok ellenére a Régió teljesítménye még messze elmarad a fejlettebbekétől.

Ebben szerepe van annak is, hogy a mezőgazdaság GDP-hez való hozzájárulása csupán 4,4% körüli (5. ábra).

5. ábra

A mezőgazdaság GDP-hez való hozzájárulása évenkénti megoszlása

Forrás: KSH: A bruttó hazai termék (GDP) területi megoszlása (2002i; 2007b) alapján saját összeállítás

A 7. táblázat a foglalkoztatottak alakulását szemlélteti 2000-2005 között.

7. táblázat

A foglalkoztatottak számának alakulása (ezer fő)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Közép-Magyarország	1172,9	1177,6	1189,6	1205,6	1226,3	1238,9
Közép-Dunántúl	446,3	451,3	456,8	476,0	455,3	459,5
Nyugat-Dunántúl	431,3	430,1	436,4	425,9	424,6	425,5
Dél-Dunántúl	358,4	353,3	348,6	357,9	350,9	353,6
Észak-Magyarország	429,6	428,9	430,3	437,3	431,1	418,7
Észak-Alföld	508,9	516,1	512,2	534,0	523,5	517,4
Dél-Alföld	508,8	511,0	496,7	485,2	488,7	487,9

Forrás: KSH: A Régió gazdasága és versenyképessége (2006c) alapján saját összeállítás

Az adatok alapján megállapítható, hogy a vizsgált Régióban a foglalkoztatottak száma 2000-től 2003-ig nem változott jelentősen, viszont 2003-tól jelentős mértékű csökkenés következett be. 2003-tól 2005-re közel 20 000 fővel csökkent a foglalkoztatottak létszáma.

A 8. táblázat a gazdaságilag aktívak -, a 9. táblázat pedig a munkanélküliek számának alakulását szemlélteti.

8. táblázat

A gazdaságilag aktívak számának alakulása

(ezer fő)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Közép-Magyarország	1237,3	1230,7	1238,5	1256,3	1284,6	1306,3
Közép-Dunántúl	469,0	471,8	480,9	498,9	482,3	490,4
Nyugat-Dunántúl	450,3	448,7	454,7	446,4	445,2	452,3
Dél-Dunántúl	388,8	382,9	378,4	388,7	378,4	387,7
Észak-Magyarország	477,6	468,5	471,9	484,3	477,3	468,4
Észak-Alföld	560,4	559,6	555,5	572,7	564,1	569,0
Dél-Alföld	536,5	540,2	529,5	519,1	521,4	531,3

Forrás: KSH: A munkaerő-felmérés regionális idősorai (2007a) alapján saját összeállítás

Amint a 8. táblázat adataiból látható, az aktív korú lakosság létszámváltozása sem független a térség fejlettségi szintjétől: míg a fejlettebbeknél a növekedés volt az általános, addig az elmaradottaknál (Dél-Alföld, Észak-Magyarország) – bizonyára az „elvándorlás” következtében – kisebb-nagyobb csökkenés figyelhető meg. Különösen erőteljes volt ez a vizsgált Régióban, ahol 5 év alatt több, mint 10 ezer fővel csökkent ennek a lakosságcsoportnak a létszáma.

9. táblázat

A munkanélküliek számának alakulása

(ezer fő)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Közép-Magyarország	64,4	53,1	48,9	50,7	58,3	67,4
Közép-Dunántúl	22,7	20,5	24,1	22,9	27,0	30,9
Nyugat-Dunántúl	19,0	18,6	18,3	20,5	20,6	26,8
Dél-Dunántúl	30,4	29,6	29,8	30,8	27,5	34,1
Észak-Magyarország	48,0	39,6	41,6	47,0	46,2	49,7
Észak-Alföld	51,5	43,5	43,3	38,7	40,6	51,6
Dél-Alföld	27,7	29,2	32,8	33,9	32,7	43,4

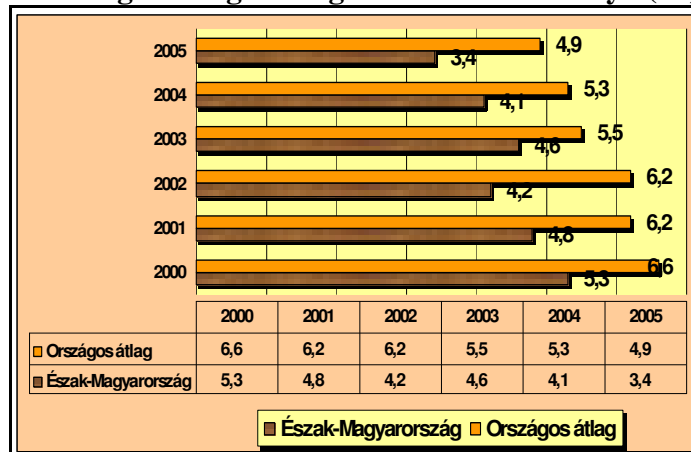
Forrás: KSH: A munkaerő-felmérés regionális idősorai (2007a) alapján saját összeállítás

Súlyosbítja a helyzetet, hogy eközben a munkanélküliek száma 2 ezerrel növekedett.

A mezőgazdaságban foglalkoztatottaknak az összes foglalkoztatottakon belüli arányát a 6. ábra mutatja.

6. ábra

A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya (%)

Forrás: KSH: A munkaerő-felmérés regionális idősorai (2007a) alapján saját összeállítás

A Régióban a foglalkoztatottakon belül a mezőgazdaságban dolgozók aránya 2005-re 3,4 százalékra esett vissza, míg az országos átlag 4,9 % volt. Mint látható, ez a csökkenés mind országosan, mind regionálisan „töretlen” volt a vizsgált időszakban. A csökkenés üteme azonban a Régióban még az országosnál is nagyobb arányú volt.

A 10. táblázat a foglalkoztatás arányának alakulását szemlélteti évenkénti bontásban.

10. táblázat
Foglalkoztatási arány alakulása (%)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Közép-Magyarország	53,4	53,8	54,4	55,1	56,3	56,6
Közép-Dunántúl	52,3	52,7	53,2	55,3	53,7	53,6
Nyugat-Dunántúl	55,9	55,7	56,4	55,1	54,5	54,8
Dél-Dunántúl	46,9	46,3	45,8	47,2	46,4	47,1
Észak-Magyarország	43,7	43,8	44,1	45,0	44,6	43,6
Észak-Alföld	43,6	44,2	43,9	45,9	45,0	44,7
Dél-Alföld	48,7	49,0	47,8	47,0	47,3	47,4
Ország összesen	49,6	49,8	49,9	50,6	50,5	50,5

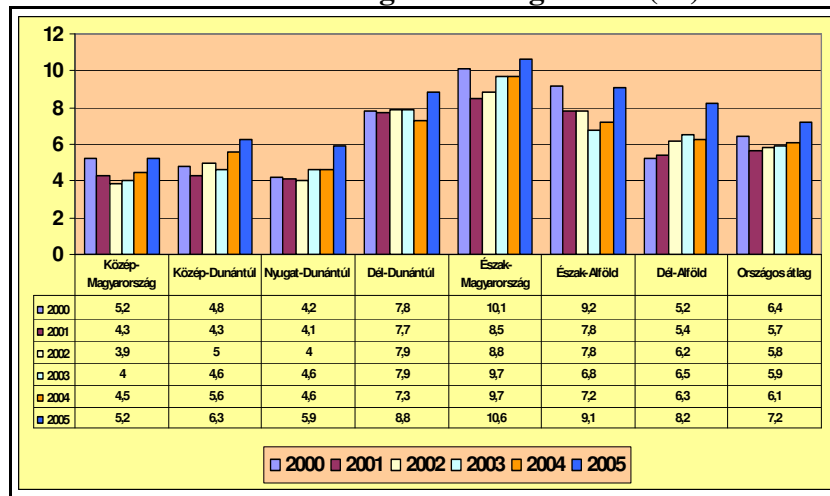
Forrás: KSH: A Régió gazdasága és versenyképessége (2006c) alapján saját összeállítás

Az adatok alapján megállapítható, hogy az általunk vizsgált Régió foglalkoztatási aránya a régiók közül a legalacsonyabb, két év volt kivétel a 2000-es és a 2002-es, amikor az Észak-alföldi Régióban még ennél is alacsonyabb volt.

A gazdasági fejlettségben meglévő területi hátrányok a munkanélküliségi rátákban is visszatükröződnek (7. ábra).

7. ábra

Munkanélküliségi ráta a régiókban (%)

Forrás: KSH: A régió gazdasága és versenyképessége (2006c) alapján saját összeállítás

Amint az a 7. ábrán látható, a munkanélküliség a régiók közül a Közép-magyarországi-, valamint a Közép- és Nyugat-dunántúli régiókban a legkisebb. 2005-ben a munkanélküliség ezeken a területeken az országos átlag alatt, 5% körül alakult. A másik véglet az Észak-magyarországi - (10,6%), illetve az Észak-alföldi Régió (9,1%), ami az országos átlagnak közel kétszerese. A munkanélküliség alakulását a KSH lakossági munkaerő-felmérése alapján folyamatában tudjuk vizsgálni: Észak-Magyarországon a régiók közül mindegyik évben a legnagyobb. 2001-2002-ben némileg mérséklődött, 9% alá esett, de 2003-tól újra növekedésnek indult és 2005-ben a 15-74 éves népesség 10,6%-át tette ki.

A régiók versenyképességi mutatóját a Porter-modell segítségével számítjuk:

$$\text{RVM} = \frac{\text{GDP}}{\text{Foglalkoztatottak}} \times \frac{\text{Foglalkoztatottak}}{\text{Munkaképeskorúak}} \times \frac{\text{Munkaképeskorúak}}{\text{Lakónépesség}}$$

A képletben szereplő három komponens (résszorzat) eltérő fontossággal bír a regionális versenyképesség mérésekor:

- Az első az egy foglalkoztatottra jutó GDP-t mutatja, azaz a GDP előállításában résztvevőkre jutó átlagos bruttó hazai termék, mely megközelítőleg egyenlő a munkatermelékenységgel.

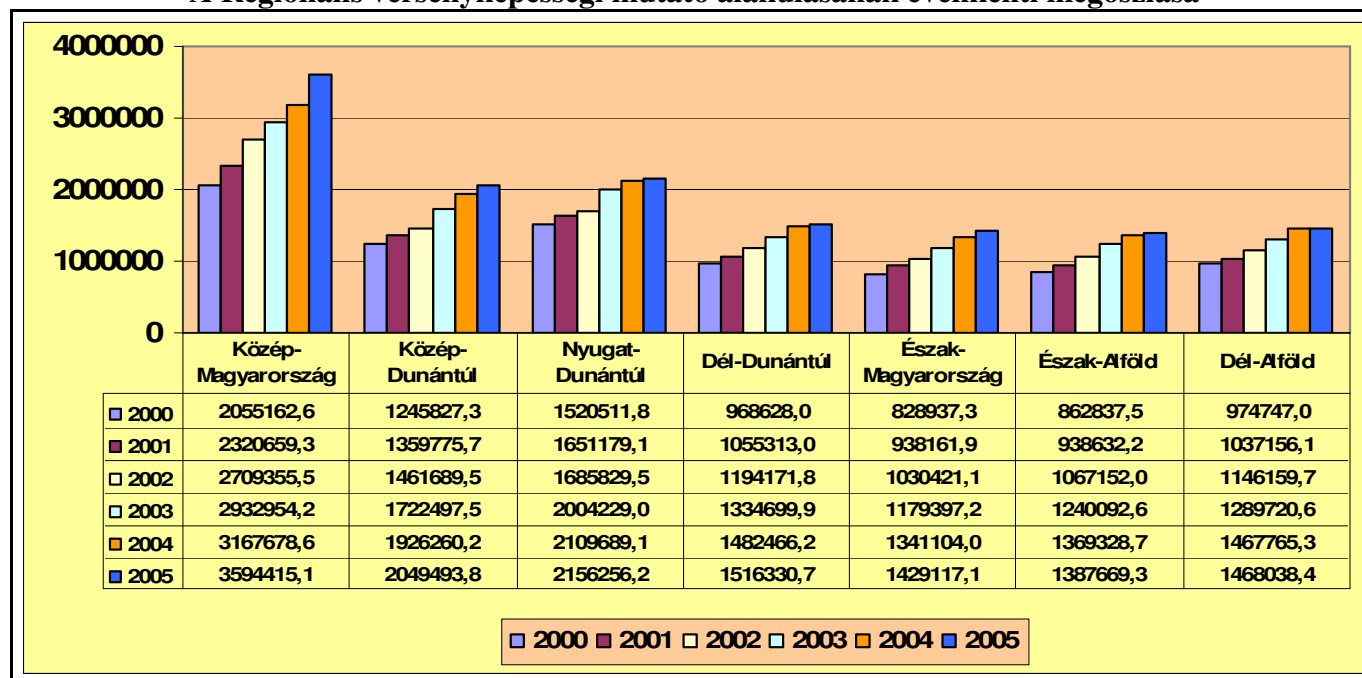
- A második a foglalkoztatottsági ráta, mely azt méri, hogy kielégítő munka áll-e a régió munkaképes korú lakosságának rendelkezésére.

- A harmadik a régió munkaképes korú lakosságának aránya a lakónépességben belül.

A 8. ábra a számított versenyképességi mutató évenkénti megoszlását mutatja.

8. ábra

A Regionális versenyképességi mutató alakulásának évenkénti megoszlása

Forrás: Saját számítás és szerkesztés

Amint azt már az 1 lakosra jutó GDP alapján megállapítottuk, az ország hét régiójában évről évre eltérő mértékben nőtt a komplex versenyképességi mutató értéke. Az is megállapítható, hogy amíg a GDP 1 lakosra jutó értékének növekedésében Közép- és Észak-Magyarország állt az élen (az országos átlagot meghaladó százalékkal), addig a komplex módon számított versenyképességi mutató mértékének növekedése Nyugat- és Közép-Dunántúlon volt a legerőteljesebb (8. ábra). 2005-ig a vizsgált Régió a regionális versenyképességi mutató alapján is az ország hét régiója között az utolsó helyen állt. A vizsgált Régió 2005-ben a legfejlettebb Közép-magyarországi Régió versenyképességi mutatójának csak a 39,8%-át produkálta. Bár ez az értékelés jóval komplexebb a GDP-re alapozott számításnál, az okok azonban jóval összetettebbek annál, mintsem hogy a kapott értékekből kiindulva próbáljunk megoldást találni a lemaradás mérséklésére.

A KSH a kistérségeket fejlettségük, illetve fejlődési ütemük alapján kategóriákba sorolta (10.1.1. Melléklet). A kistérségtípusok területi eloszlása jól szemlélteti az ország térszerkezetében meglévő különbségeket. A dinamikusan fejlődő 24 kistérség közül mindössze egy található Észak-Magyarországon, a fejlődő 33-ból is csak három, a felzárkózó 57-ből mindössze 13, ugyanakkor a stagnáló 29-ből csaknem minden negyedik. A lemaradó 25-ből 5 Észak-Magyarországon található, ennél kedvezőtlenebb helyzetben egyedül az Észak-Alföld van. A vizsgált Régió kistérségeinek 40%-a stagnáló vagy lemaradó terület, amelyből szigetként emelkedik ki a dinamikusan fejlődő Eger térsége.

Az elmaradottság, s az azt kísérő foglalkoztatási problémák számottevően nagyobb térségeket, szélesebb települési kört érintenek. Ezek a problémák összességükben a régiók szintjén mutatkoznak meg (10.1.2. Melléklet). A térségi problémák koncentrációját jelzi, hogy a kedvezményezett településeknek közel 77%-a három régióban, Észak-Alföldön, Észak-Magyarországon és Dél-Dunántúlon van. Ezekben a régiókban a

települések zöme kedvezőtlen adottságú, 74-, 69-, illetve 64%-uk kedvezményezett. Az elmaradott települések 72%-a, a magas munkanélküliséggel sújtott településeknek közel 88%-a található e három régióban. Az ország összes települése közül a vizsgált Régióban található az elmaradott települések közel 30%-a, magas munkanélküliségű 35%-, illetve az elmaradott és magas munkanélküliségű településeknek pedig 37%-a.

3.2. Az Észak-magyarországi Régió mezőgazdasága

A Régió mezőgazdasági lehetőségeit a később részletezendő kedvezőtlen lejtésviszonyok mellett behatárolja a kedvezőtlen talajtermőképesség is. A Régió mezőgazdasági területének aranykorona (AK) átlaga 11, az országos 19-nek ez mindössze 57%-a. A 11 aranykoronás átlagon belül 7,5% az 5 AK alatti, 37,6% a 9 AK alatti és mindössze 33,3% a 12 AK feletti terület.

A Régió mezőgazdasági területeinek és ebből az 5% feletti lejtésű területeinek a nagyságát a 11. táblázat adatsora mutatja.

11. táblázat

A mezőgazdasági területek és ebből az 5% feletti lejtésű területek nagysága Észak-Magyarországon

Megnevezés	mezőgazdasági terület összesen (hektár)	a mgi területből 5% feletti lejtésű terület (százalék)	a mgi területből 5% feletti lejtésű terület (hektár)
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	408 343 ha	49,3 %	201 313 ha
Heves megye	215 839 ha	29,7 %	64 104 ha
Nógrád megye	120 909 ha	68,6 %	82 944 ha
Észak-Magyarország	745 091 ha		348 361 ha

Forrás: KSH: Megyei Statisztikai Évkönyvek (2005b,c,d) és Dorgai-Laczkó (1987) adatai alapján saját számítás

A legmagasabb (5%) feletti lejtésű területi arány a mezőgazdasági területből Nógrád megyében található 68,6%-kal, ezt követi Borsod-Abaúj-Zemplén megye (49,3%), Heves megye pedig 29,7%-kal. Mindemellett az egész Régió 5% feletti lejtésű területének több, mint 57%-a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében található. Az is érdekes, hogy a három megye közül a legkisebb területű Nógrád megyében található az 5% feletti lejtésű területnek közel 25%-a, miközben a megye összes földterülete csupán 19,3%-a a Régióénak. Ilyen lejtésviszonyok

mellett a művelési ágak helytelen megválasztása a jövedelmező mezőgazdasági tevékenység lehetőségét is kérdésessé teszi.

A domborzati viszonyok, valamint a termőföldek országos átlagnál gyengébb minősége miatt a földterület művelési ágak szerinti megoszlása eltér az országotól (12. táblázat). A termőterület nagysága 2005-ben 1,3 millió hektár volt, az ország összterületének 14%-a. A szántó aránya közel 38%, az országosnál jóval kisebb, az erdőé közel 29%, jóval nagyobb az országosnál. A szőlő és a gyepek hányada is magasabb, mint országosan, ugyanakkor a nádas és a halastó területe viszonylag kevés. A mezőgazdasági terület az összes földterület 85,4%-át, az országosnál valamivel nagyobb hányadát tette ki.

12. táblázat

Az Észak-magyarországi Régió mezőgazdasági területének megoszlása művelési ágak szerint (%)

művelési ág	Borsod-Abaúj-Zemplén megye (%)	Heves megye (%)	Nógrád megye (%)	Észak-Magyarország (%)	Ország (%)
szántó	38,2	40,4	31,7	37,6	48,5
konyhakert	1,3	1,5	1,5	1,4	1,0
gyümölcsös	1,1	1,1	1,2	1,1	1,1
szőlő	1,3	3,4	0,3	1,7	1,0
gyep	17,7	10,4	13,1	14,7	11,4
<i>mezőgazdasági terület</i>	<i>59,6</i>	<i>56,8</i>	<i>47,8</i>	<i>56,5</i>	<i>63,0</i>
erdő	24,0	28,3	41,5	28,6	19,1
nádas	0,3	0,0	0,1	0,2	0,7
halastó	0,1	0,1	0,0	0,1	0,4
<i>termőterület</i>	<i>84</i>	<i>85,2</i>	<i>89,4</i>	<i>85,4</i>	<i>83,2</i>
művelés alól kivett terület	16	14,8	10,6	14,6	16,8
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH: Megyei Statisztikai Évkönyvek (2005b,c,d) és KSH: Magyarország mezőgazdasága (2006f) alapján saját számítás

A földterület használata 2005-ben a gazdasági társaságok és az egyéni gazdálkodók között megközelítőleg egyenlő arányban oszlott meg (13. táblázat). Az elmúlt években egyértelmű az egyéni gazdálkodók térnyerése a mezőgazdasági területhasználatban. A kert, a gyümölcsös, a szőlő, a gyep döntő részben egyéni használatba került, az erdőterület háromnegyedét viszont a gazdasági társaságok használják.

13. táblázat

A mezőgazdaságilag hasznosított területek gazdálkodási forma és használat szerinti megoszlása 2005-ben az Észak-magyarországi Régióban (ha)

művelési ág	gazdasági szervezetek	egyéni gazdálkodók	nem mezőgazdasági hasznosítás	összesen
szántó	180 884	290 118	25 496	496 498
kert	5	10 571	7655	18 231
gyümölcsös	4874	9224	407	14 505
szőlő	2759	19 474	63	22 296
gyep	35 098	111 606	46 857	193 561
mezőgazdasági terület	223 620	440 993	80 478	745 091
erdő	302 167	74 994	-	377 161
nádas	237	500	1655	2392
halastó	506	116	186	808
termőterület	526 530	516 603	82 319	1 125 452
művelés alól kivont terület	8217	45 824	139 102	193 143
összesen	534 747	562 427	221 421	1 318 595

Forrás: KSH: Megyei Statisztikai Évkönyvek (2005b,c,d) alapján saját összeállítás

A 2006. évi KSH adatok alapján a Régióban gazdasági társaságok által művelt földterület átlagos nagysága 551,5 ha, az országos átlagnál (485,7 ha) nagyobb. Az egyéni gazdaságokban művelt terület átlagos nagysága a Régióban 2,8 ha, kisebb, mint országosan (3,4 hektár), a régiók közül pedig csak Közép-Magyarországon alacsonyabb (2,3 ha). Az egyéni gazdálkodók 16,2%-a piaci értékesítésre termelt, arányuk – Észak-Alföld és Dél-Alföld kivételével – nagyobb, mint a többi régióban, és az országos átlagot (15,5%) is meghaladta.

A Régió növénytermesztésére az extenzív termelés jellemző (10.1.3. Melléklet). Az Észak-magyarországi Régióban az elmúlt tíz év távlatában a hét termesztett növényfaj termésátlagát tekintve megállapítható, hogy valamennyi növény esetén a mutatók jelentősen elmaradnak az országos átlagtól, kivéve 2004-ben a cukorrépat és 2005-ben a napraforgót.

A termőterület művelési ágankénti megoszlása a Régióban a az országostól jelentősen eltér, miután az átlagnál lényegesen kisebb a szántó és nagyobb a gyepterület részesedése. A téma szempontjából legfontosabb a hasznosított gyepterület változása, valamint a gyepek hozamának alakulása. A gyepek termésmennyiségi adatait a zölden betakarított (legeltetett, silózott) fűtermést is szénaértékre átszámítva (szénaérték=zöldsúly 25 százaléka) tartalmazza a 14. táblázat.

14. táblázat

Gyepgazdálkodás az Észak-magyarországi Régióban

Megnevezés	1996- 2000. évek átlaga	2001- 2005. évek átlaga	2003	2004	2005
<i>összesen</i>					
terület, ha	204 920	133 596	152 196	116 068	102 349
termés- mennyiség, t	102 584	98 669	81 470	103 044	106 496
termésátlag, kg/ha	1450	1970	1410	2290	2920
<i>ebből: egyéni gazdaságokban</i>					
terület, ha	138 648	103 838	115 494	95 091	73 802
termés- mennyiség, t	60 154	64 208	63 182	56 114	66 653
termésátlag, kg/ha	1310	1660	1490	1370	2520

Forrás: KSH: Megyei Statisztikai Évkönyvek (2005b,c,d) alapján saját összeállítás

A 14. táblázat adataiból megállapítható, hogy a Régió hasznosított gyepterülete drasztikus mértékben csökkent, az 1996-2000. évek átlagához képest 2005-re csaknem a felére. Hasonló tendencia figyelhető meg az egyéni gazdaságok által hasznosított gyepterületeknél is. Ugyanakkor a termésátlagok a kétszeresére növekedtek, melynek oka a jobb területek hasznosításában rejlik. A 2005. évben a 193 561 ha gyepből 102 349 ha-t hasznosítottak. A hasznosítatlan gyepterületek (91 212 ha) elhanyagoltak, elgyomosodtak, leromlott kultúrállapotúak.

A 15. táblázat az extenzív gyepterületek állattartó képességét mutatja, különböző állatfajok esetén.

15. táblázat

Extenzív gyepterületek állattartó képessége különböző állatfajokkal

megnevezés	juh	növevénymarha	húsmarha		ló
			kistestű	középnagy testű	
eltartóképesség (anyaállat+szaporulat/ha)	3-4	1,8-2	1-1,2	0,8-1	0,7-0,9
szaporulati arány, %	90-100	-	80-85	70-80	70-80
választott szaporulat (db/ha)	3,5-3,8	-	0,8-0,9	0,7-0,8	0,6-0,7

Forrás: Széles (1999)

A Régió mezőgazdasági tevékenységén belül viszonylag kicsi az állattenyésztés súlya. Ez azért is probléma, mivel a vizsgált Régiót alkotó három megye területe tagolt, domborzati viszonyait tekintve nagyrészt hegy- és dombvidéknek számít, s ezáltal kevésbé alkalmas szántóföldi növénytermesztésre. A múltban az itt élő lakosság körében nagy hagyományokkal bírt a szarvasmarha-, a ló- és a juhtenyésztés. Mára a Régió három megyéjében egyöntetűen kevés állatot tartanak, a kis állatsűrűség az egész Régióra jellemző, amint ez a 100 hektár

mezőgazdasági területre jutó állatlétszám alakulásából is látható (16. táblázat).

16. táblázat

100 hektár mezőgazdasági területre jutó állatállomány nagysága számosállat egységben kifejezve állatfajok szerint

Me: számosállat egység

	Észak-Magyarország				Magyarország			
	2003	2004	2005	2006	2003	2004	2005	2006
szarvasmarha	6,4	6,4	6,4	6,4	10,4	9,6	9,6	9,6
juh	1,07	0,99	0,99	0,93	1,57	1,71	1,71	1,57
sertés	4,44	3,07	3,07	2,85	9,57	7,86	7,52	7,86

Forrás: KSH: Állatállomány Időszaki Tájékoztatói (2003c, 2004e, 2005f, 2006g) alapján saját számítás

A táblázat adatsorából egyértelműen kiderül, hogy mindhárom állatfaj esetében kicsi a számosállat egység, valamint az, hogy a Régió 100 hektár mezőgazdasági területére jutó számosállat mutatója az országos átlag alatti. (Az állatfajhoz tartozó egy egyed tapasztalati átszámítási kulcsszáma a ló és a szarvasmarha esetén 0,8, a juhoknál pedig 0,0714 számosállat egység átlagos összetételű állomány esetén.)

A Régió állatállományának változását gazdaságcsoportonként a 17. táblázat mutatja be.

17. táblázat

Állatállomány nagysága gazdaságcsoportonként a vizsgált Régióban

Me: 1000 darab, számosállat egység

<i>megnevezés</i>	<i>2002</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>
gazdasági szervezetek (ezer darab)				
szarvasmarha	37	35	36	36
ebből: tehén	19	17	17	18
sertés	142	134	120	115
ebből: anyakoca	12	12	11	13
ló	0,8	0,6	0,7	0,7
juh	11	9	11	12
egyéni gazdálkodók (ezer darab)				
szarvasmarha	25	24	26	27
ebből: tehén	14	14	16	15
sertés	144	156	80	86
ebből: anyakoca	7	4	3	4
juh	67	101	91	96
összesen (ezer darab)				
szarvasmarha	62	59	62	63
ebből: tehén	33	31	33	33
sertés	286	290	199	201
ebből: anyakoca	19	16	14	14
juh	78	110	102	108
ebből anyajuh	57	77	70	77
állatfajonként az összes állatállomány számosállat egységben kifejezve				
szarvasmarha	49 600,0	47 200,0	49 600,0	50 400,0
ebből: tehén	26 400,0	24 800,0	26 400,0	26 400,0
sertés	32 604,0	33 060,0	22 686,0	22 914,0
ebből: anyakoca	2166,0	1824,0	1596,0	1596,0
juh	5569,2	7854	7282,8	7711,2
ebből anyajuh	4069,8	5497,8	4998,0	5497,8
ló (gazdasági szervezetek)	640,0	480,0	560,0	560,0

KSH: Megyei Statisztikai Évkönyvek (2002b,c,d; 2003d,e,f; 2004f,g,h; 2005b,c,d) alapján saját összeállítás és számítás

Megállapítható, hogy a 2002-2005 közötti időszakban a sertésállomány csökkent a legerőteljesebben, mind a gazdasági szervezeteknél, mind pedig az egyéni gazdálkodóknál. A többi állatfajnál a csökkenés mérsékeltebb volt. Hosszabb távon vizsgálva az állatlétszám alakulását már jóval kedvezőtlenebb képet kapunk. 1980 és 2005 között a tehénlétszám mintegy harmadára, az anyakocák száma majdnem felére -, a juhállomány a gazdasági társaságokban az 1980. évi 400 000 - ról 12 000 ezerre csökkent.

A Régióban a gyepre alapozott állattartás gerincét a juhágazat adja, ezért ezzel az ágazattal részletesebben foglalkozunk. Ehhez jó alapot szolgáltatnak a Magyar Juhtenyésztő Szövetség évenkénti kimutatásai (18. táblázat).

18. táblázat

A juhtenyészetek főbb adatainak megoszlása megyénként

megnevezés	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Borsod-Abaúj-Zemplén megye						
anyajuh, db	61 181	59 946	59 343	64 548	67 682	67 076
országos %-a	6,37	6,6	6,3	5,59	5,82	5,82
tenyészet, db	453	430	362	409	381	367
országos %-a	5,96	5,6	4,8	5,3	4,9	4,8
anyajuh/telep átlag, db	135,1	139,4	163,9	157,8	177,6	182,8
Heves megye						
anyajuh, db	13 300	12 380	14 256	17 116	18 407	18 529
országos %-a	1,39	1,4	1,5	1,48	1,58	1,58
tenyészet, db	137	146	147	140	145	149
országos %-a	1,8	1,9	1,9	1,8	1,9	2
anyajuh/telep átlag, db	97,1	84,8	97,0	122,3	126,9	124,4
Nógrád megye						
anyajuh, db	12 075	10 944	12 571	14 714	16 945	15 664
országos %-a	1,26	1,2	1,3	1,27	1,46	1,46
tenyészet, db	128	150	128	128	129	125
országos %-a	1,68	1,9	1,7	1,7	1,7	1,6
anyajuh/telep átlag, db	94,3	73,0	98,2	115,0	131,4	125,3
Észak-Magyarország						
anyajuh, db	86 556	83 270	86 170	96 378	103 034	101 269
tenyészet, db	718	726	637	677	655	641
anyajuh/telep átlag, db	108,8	99,1	119,7	131,7	145,3	144,2
Magyarország						
anyajuh, db	959 805	906 588	940 064	1 155 468	1 163 819	1 137 258
tenyészet, db	7 602	7 732	7 582	7 757	7 712	7 584
anyajuh/telep átlag, db	126,3	117,3	124	149	150,9	150

Forrás: Magyar Juhtenyésztő Szövetség Időszaki Tájékoztatói (2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006) alapján saját összeállítás

2006-ban a vizsgált Régióban, Borsod-Abaúj-Zemplén-ben a hazai juhtartók 4,8-, Heves-ben 2- és Nógrád-ban 1,6%-a található. Borsod-Abaúj-Zemplén-ben a hazai anyajuh állománynak 5,9-, Heves-ben 1,6- és Nógrád-ban 1,4%-át tartották. Fontos az állományméret és a biológiai alapok ismerete is, amely alapvetően meghatározza a termelés potenciális lehetőségeit. 2006-ban Borsod-Abaúj-Zemplén megyében az összes anyajuhtartó közel 60%-a 100 anyajuhnál

kevesebbet tartott. Nincs ez másképpen Heves és Nógrád megyében sem. Heves megyében az összes juhtartó több, mint 60%-a, míg Nógrád megyében több, mint 70%-a 100 anyajuhnál kevesebbet tartott. Mindhárom megyében az 500 feletti állomány nagyságú tenyészetek elenyészők, Heves megyében 5,7%, Borsodban 5,1%, Nógrádban pedig 3,2%, míg országosan ez az érték 39,5%. A vizsgált 3 megye értékei jelentősen elmaradnak az országos átlagtól. Ezekből következik, hogy nem megfelelő a termelési háttér, mivel a 100 anyánál kevesebbet tartó juhászok nem tudnak a fennmaradásukhoz elégséges jövedelmet elérni, illetve kiszolgáltatottakká válnak a felvásárlókkal szemben.

A vizsgálatok kiterjedtek az anyajuhok fajtánkénti megoszlására is. 2006-ban a Régió juhállományának 60%-a magyar merinó, 25%-a német húsmerinó, 8%-a ile de france, 5%-a suffolk, a fennmaradó 2%-a egyéb genotípusba sorolható. Az országos felmérés arról tanúskodik, hogy az anyák 86,8%-a magyar merinó, cigája és tejelő cigája együttesen 4%-a, 3,0%-a német húsmerinó, 1,5%- a racka, 1,1%-a suffolk, valamint 3,6%-a egyéb genotípusba sorolható.

A 19. táblázat adatai a támogatott anyajuhok számát mutatja 2003-2006 között.

19. táblázat

A támogatott nőivarú juhok száma

megnevezés	2003	2004	2005	2006
Borsod-Abaúj-Zemplén megye				
támogatott, db	65 216	71 379	63 734	59 528
összes nőivarú, db	68 115	72 303	67 682	67 076
Heves megye				
támogatott, db	16 257	18 844	18 200	18 055
összes nőivarú, db	17 430	19 013	18 407	18 529
Nógrád megye				
támogatott, db	13 580	16 621	16 724	15 280
összes nőivarú, db	14 421	16 642	16 945	15 664
Észak-Magyarország				
támogatott, db	95 053	106 844	98 658	92 763
összes nőivarú, db	99 966	107 958	103 034	101 269
Magyarország				
támogatott, db	1 112 827	1 198 231	1 136 436	1 088 368
összes nőivarú, db	1 153 281	1 217 425	1 163 819	1 137 258

Forrás: Magyar Juhtenyésztő Szövetség Időszaki Tájékoztatói (2003, 2004, 2005, 2004, 2006) alapján saját összeállítás

2006-ban Magyarországon a juhtartók a regisztrált támogatásra jogosult juhállomány 95,7-, Észak Magyarországon pedig 91,6%-ára igényelték TOP UP anyajuh támogatást. A benyújtott támogatási igények 2005-höz képest – a létszámhoz hasonlóan – csökkentek és nem érték el a Magyarország számára meghatározott támogatási felső határt (1 146 000 anyajuh). (Megemlítendő, hogy a 2004. évi EU csatlakozás óta az anyajuhok között szerepelnek az adott év augusztus 31.-ig éves kort betöltött jerek is.)

A 20. táblázat a 100 hektár mezőgazdasági területre jutó növénytermesztési –, kertészeti - és élő állat, állati termék ezer forintban kifejezett értékét mutatja. Ez az arány országosan és régiós szinten is évek óta „torz”, miután az állattenyésztés súlya – egy-két régió kivételével – igen kicsi.

20. táblázat

100 hektár mezőgazdasági területre jutó növénytermesztési-, kertészeti - és élő állat, állati termék (2005) (ezer Ft)

Megnevezés	100 hektár mezőgazdasági területre jutó növénytermesztési – és kertészeti termék	100 hektár mezőgazdasági területre jutó élő állat és állati termék	növénytermesztés és állattenyésztés %-a
Közép- Magyarország	16 312	6 901	70,3 : 29,7
Közép- Dunántúl	14 420	10 662	57,5 : 42,5
Nyugat- Dunántúl	16 480	10 537	61,0 : 39,0
Dél-Dunántúl	16 755	8 348	66,7 : 33,3
Észak- Magyarország	13 507	4 806	73,8 : 26,2
Észak-Alföld	16 065	9 810	62,1 : 37,9
Dél-Alföld	19 555	11 130	52,4 : 47,6
Ország összesen	16 506	9 238	64,1 : 35,9

Forrás: KSH: A Régió gazdasága és versenyképessége (2006c)
alapján saját összeállítás és számítás

A vizsgált Régió e tekintetben is a legrosszabb értékeket mutatja, miután az állattenyésztés produktuma csupán 26%-ot tesz ki a mezőgazdasági termelésből. A 100 hektár mezőgazdasági területre jutó növénytermesztési – és állattenyésztési termékek együttes értéke alapján is az Észak-magyarországi Régió az utolsó a régiós rangsorban. 2005-ben az állattenyésztési termékekből fajlagosan csupán csak az országos átlag felét tudta megtermelni. Annak ellenére van ez így, hogy a térségben közel 100 ezer hektárnyi gyepterület teljesen kihasználatlan.

3.3. A Régió állattenyésztésének kérdőíves vizsgálata

A 2001-2005 évekre vonatkozó vizsgálat célja az volt, hogy a Régióban gazdálkodó állattartó gazdaságok eredményességét befolyásoló tényezőket, azok hatását megismerjük. *A gazdaságok kiválasztásának legfőbb szempontjai a következők voltak:*

- ◆ a kiválasztott állattartó üzemekre jellemző tartási-, takarmányozási rendszer kizárólag vagy túlnyomórészt gyepre alapozott állattartás legyen,
- ◆ valamint olyan állattartók kerüljenek bele a mintába, akik reprezentativitást nyújtó valós adatokkal - és az ehhez szükséges pontos nyilvántartással rendelkeznek.

A fenti szempontok alapján kiválasztott gazdaságokhoz személyesen sikerült eljuttatni a felmérésekhez készült kérdőíveket (10.3.1., 10.3.2., 10.3.3. *Melléklet*).

A kérdőívek kitöltése a kiválasztott gazdaságokban személyesen, a gazdálkodók közreműködésével történt. Említést érdemel, hogy a megkérdezett 12 juhtartó közül 7-, a 6 húsmarhatartással – és 2 tejlő tehenészettel foglalkozó gazdaság közül 5, a lótenyésztéssel foglalkozó 3 gazdaság közül pedig 2 – gazdasági érdekre hivatkozva - nem bocsátotta rendelkezésre az anyajuh -, a húshasznú tehén -, illetve az egy kancára jutó tartási költségeit. A kérdőívek többi kérdésére azonban válaszoltak, így ezek az információk feldolgozásra kerültek. Az üzemi szintű elemzések annak megállapítására irányulnak, hogy a felmérések időszakában milyen módon történt a rendelkezésre álló gyepterületek hasznosítása, milyen volt a gyepok állattartó képessége, hogyan alakult az igénybe vehető különféle támogatások mennyisége és e támogatások hatása. További vizsgálat tárgyát képezte a tartási- és takarmányozási körülmények (gyephasználati formák), a takarmányozást szolgáló területek (szántó és gyep) évenkénti megoszlása, valamint a különböző formában gazdálkodó üzemek gazdasági (termelési) eredménye.

Az összeállított kérdőívek általános kérdései az állattartó gazdaságok környezetére, adottságaira vonatkoztak. A felmérés összesített adatait a 21. táblázat tartalmazza.

21. táblázat

A vizsgálatba bevont gazdaságok megyénkénti megoszlása, környezete, adottságai

<i>megnevezés</i>	Borsod-Abaúj-Zemplén megye	Heves megye	Nógrád megye
juhászat			
<i>juhartartók száma</i>	8	4	0
<i>területi adottsága</i>	domb-hegyvidék	domb-hegyvidék, síkvidék	-
<i>adottság minősítése</i>	jó	jó, gyenge	-
<i>a terület átlagos AK értéke</i>	0-5 AK/ha, 5-10 AK/ha	0-5 AK/ha, 5-10 AK/ha	-
<i>klimatikus adottságok minősítése</i>	kedvező	elfogadható, kedvező	-
szarvasmarhatartó gazdaság			
<i>gazdaságok száma</i>	1	6	1
<i>területi adottsága</i>	domb-hegyvidék	domb-hegyvidék, síkvidék	síkvidék
<i>adottság minősítése</i>	jó	jó, gyenge	gyenge
<i>a terület átlagos AK értéke</i>	0-5 AK/ha, 5-10 AK/ha	0-5 AK/ha, 5-10 AK/ha	5-10 AK/ha
<i>klimatikus adottságok minősítése</i>	kedvező	elfogadható, kedvező	elfogadható
lótenyésztéssel foglalkozó gazdaság			
<i>gazdaságok száma</i>	1	2	0
<i>területi adottsága</i>	domb-hegyvidék	domb-hegyvidék	-
<i>adottság minősítése</i>	jó	jó	-
<i>a terület átlagos AK értéke</i>	10-15 AK/ha	5-10 AK/ha	-
<i>klimatikus adottságok minősítése</i>	kedvező	kedvező	-

Forrás: Saját kérdőíves felmérés

A felmérésben összesen 23 gazdaság szerepelt, amiből 12 juhászat, 8 szarvasmarhatartó - és 3 lótenyésztéssel foglalkozó gazdaság. A 12 juhászat közül 8 Borsod-Abaúj-Zemplén -, 4

pedig Heves megyében található. A gazdaságok területi adottságát tekintve a 12-ből 9-et, (a hegy-domvidéki jellegük miatt), a választadók a juhtartás szempontjából többnyire (75%-ban) jónak minősítették. A síkvidéken gazdálkodók gyengének minősítették a területüket. A választadók 75-25%-ban minősítették a juhtartás nézőpontjából kedvezőnek (a domb-hegyvidéken gazdálkodók) és elfogadhatónak (a síkvidéken gazdálkodók) a klimatikus adottságokat.

A felmérésben szereplő szarvasmarhatartó gazdaságok közül 1 Borsod-Abaúj-Zemplén -, 6 Heves – és 1 Nógrád megyében található. A gazdaságok területi adottságát tekintve a 8-ből 6 hegy-domvidéki jellegű, melyet a választadók a szarvasmarhatartás szempontjából teljes mértékben (100%-ban) jónak minősítették. Heves - és Nógrád megyében egy-egy gazdaság síkvidéken gazdálkodik és ott a választadók a szarvasmarhatartásra gyengének minősítették a terület adottságát. A terület általános adottságait, így a klimatikus adottságokat is csak elfogadhatónak tartják a megkérdezettek. Ezzel szemben a domb-hegyvidéken gazdálkodók 100%-ban jónak és kedvezőnek minősítették a terület adottságait és a klimatikus viszonyait egyaránt.

A lótenyésztéssel foglalkozó gazdaságok közül 1 Borsod-Abaúj-Zemplén -, 2 Heves megyében található. A gazdaságok területi adottságát tekintve mindhárom hegy-domvidéki jellegű, melyet a választadók a lótenyésztés szempontjából teljes mértékben (100%-ban) jónak minősítették. A Heves-megyei 2 gazdaság területének átlagos aranykorona értéke 5-10 -, a Borsod-megyei gazdaságé 10-15 AK/ha. Mindhárom lótenyésztő a tenyésztés és tartás szempontjából jónak, illetve kedvezőnek minősítette a terület adottságait és klimatikus viszonyait.

3.3.1. A juhtenyésztés általános helyzete

Az adatbázis létrehozásának alapja a felméréshez használt kérdő- és adatgyűjtőív volt. Ennek segítségével 2001-2005 évek gazdasági adataira alapozva készültek felmérések 12 juhtartó gazdaságról. Az adatgyűjtést, mint primer vizsgálati módszert az tette szükségessé, hogy a hazai statisztikai és egyéb adatbázisokban nem állt rendelkezésre a kutatás tárgyát képező ágazati szintű adatállomány a vizsgálni kívánt gyepre alapozott állattartásról és annak ökonómiai paramétereiről.

A juhászatok kiválasztásának legfőbb szempontjai a következők voltak: egyrészt a kiválasztott juhtartó gazdaságok a Régióra általában is jellemző tartási-, takarmányozási rendszere kizárólag vagy túlnyomórészt gyepre alapozott; másrészt olyan juhtartók legyenek, akik a reprezentativitást biztosító valós adatokkal szolgálhattak - és az ehhez szükséges pontos nyilvántartással rendelkeznek.

A felméréshez készült kérdőívek I. részének kérdései a 12 juhászat általános adataira terjedtek ki (22. táblázat).

22. táblázat

A juhászatok gazdálkodási formái

Megnevezés	<i>magángazdálkodó</i>	<i>társas vállalkozás</i>
<i>Borsod-Abaúj-Zemplén megye</i>	4	4
<i>Heves megye</i>	3	1
összesen	7	5

Forrás: Saját kérdőíves felmérés

A juhászatok közül 8 Borsod-Abaúj-Zemplén -, 4 Heves megyében található. Közülük 7 magángazdálkodó -, 5 társas vállalkozási formában tevékenykedik. A 7 magángazdálkodó közül 6 őstermelő, 1 családi gazdaság. A társas vállalkozások közül 1 részvénytársaságként -, 4 korlátolt felelősségű társaságként működik. Valamennyi juhászat hagyományos

rendszerben -, és - egy kivételével - kedvezőtlen adottságú területen gazdálkodik. A juhászaton kívül öten más mezőgazdasági tevékenységet is folytatnak: 4 húsmarhával, egy szőlőműveléssel is foglalkozik. Átlagosan több, mint 90%-ban értékesítésre termelnek.

A juhászok közül csak egy családi gazdaság tagja a Termelői Értékesítő Szervezetnek (TÉSZ). Az általuk igénybe vett szolgáltatások közül az állatorvosi - és a szaktanácsadási szolgáltatást jelölték meg. Az állatorvosi szolgáltatást valamennyi juhász igénybe vette, a szaktanácsadást azonban csak 3. A megváltozott üzemi - és tulajdonosi rendszerben feltétlenül újra kell értékelní az állatorvosi szolgáltatások rendszerét, mivel az apró családi gazdaságok nem bírják az egyre növekvő állategészségügyi és állatorvosi költségeket. A külső mezőgazdasági szolgáltatás igénybevételét egyik gazdálkodó sem jelölte meg, magyarázva azzal, hogy a kaszálást, szállítást és az egyéb gépi munkákat a társas vállalkozások a saját gépállományukkal, a magángazdálkodók pedig megosztva, a saját gépeikkel - és baráti segítséggel végzik. A baráti segítség igénybevétele esetén nem pénzben történik a munka törlesztése, hanem természetben (termény, széna, szalma, állat, stb.) fizetnek.

A kérdőívek II. részének kérdései a juhászok személyére vonatkoztak (23. táblázat).

23. táblázat

A juhászok személyére vonatkozó adatok, információk

megnevezés	magángazdálkodó		társas vállalkozás	
	őstermelő	családi gazdaság	Kft.	Rt.
a tulajdonos és a juhász személye ugyanaz	igen (6 fő)	igen (1 fő)	nem (3 fő) igen (1 fő)	nem (7 fő)
kora	55 év felett		35-45 év; 45-55 év	
iskolai végzettsége	általános iskola		általános iskola (7 fő) szakközépiskola (3 fő)	
a foglalkozás választásának indoka	szereti a juhászokodást	családi hagyomány	- szereti a juhászokodást; - kényszer;	kényszer

Forrás: Saját kérdőíves felmérés

A magángazdálkodókat vizsgálva megállapítható, hogy a tulajdonos és a juhász személye ugyanaz, a társas vállalkozáson belül egy állattartónál a tulajdonos és a juhász személye is ugyanaz, háromnál és az Rt.-nél nem.

A kérdőívek IV. részének kérdései az anyajuhállomány ismérveire (fajta, állomány nagyság, állománybővítési szándék) vonatkoztak (24. táblázat).

24. táblázat

Az anyajuhállomány ismérvei (2005)

megnevezés	magángazdálkodó		társas vállalkozás	
	őstermelő	családi gazdaság	Kft.	Rt.
fajta	magyar merinó	magyar merinó	magyar merinó	ile de france suffolk bábolna tetra
anyajuh, db	405	116	562	6 021
állománybővítés tervezése	igen	igen	igen	nem

Forrás: Saját kérdőíves felmérés

2005-ben a juhállomány a magángazdálkodóknál és a Kft.-ben magyar merinó -, az Rt.-ben három húshasznú fajtából állt. A magyar merinó állomány összesen 1 083 -, a húshasznú fajták összlétszáma 6 021. A 12 gazdaságban összesen 7 104 anyajuhot tartottak. A felmért 6 021 húshasznú anyajuhállomány az ország összes húshasznú állományának (11 984) közel 51%-át teszi ki. 2005-ben a Régió összes anyajuh állományának közel 10%-át -, a hústípusúknak több, mint 80%-át teszi ki, így a felmérés reprezentatívnak tekinthető. Az összes juhászatokat tekintve a juhtartás technológiája alapján kizárólag vagy túlnyomórészt gyepre alapozott.

A kérdőíves felmérésből az is megállapítható, hogy csupán a magyar merinót tartók terveznek állománybővítést.

A gyeppek juhtartásban betöltött szerepének vizsgálatát a Régióban található gyepterületek magas aránya (az országos 11,4%-kal szemben a Régióban 14,7%), másrészt az EU-nak a gyephasznosításhoz kapcsolt támogatásainak fejlesztést segítő hatása indokolja. A kérdőívek V. részének kérdései a gyepre, a legeltetésre vonatkoztak. A gyeppek megoszlására vonatkozó adatokat a 25. táblázat tartalmazza.

25. táblázat

A juhászatokhoz tartozó gyepterületek megoszlása (%)

megnevezés	saját	bérelt
<i>őstermelő</i>	70	30
<i>családi gazdaság</i>	50	50
<i>Kft.</i>	80	20
<i>Rt.</i>	100	-

Forrás: Saját kérdőíves felmérés

A magángazdálkodók juhászataiban használt gyepeknek 60%-a saját -, 40%-a bérelt terület. A társas vállalkozásoknál átlagosan 90% a saját és 10% a bérelt legelőterület aránya.

A juhok takarmányozását szolgáló terület a következőképpen oszlik meg:

Magángazdálkodóknál összesen 1360 hektár gyepterület van használatban. Ebből a rendszeresen legeltetett terület az összes gyepterület közel 80%-a, a maradék 20%-ot pedig időszakosan legeltetik, a kaszálónak használt összes terület 755 hektár. A szántóé 30 -, az erdőé pedig 5 hektár. A társas vállalkozások összesen közel 8000 hektár területen gazdálkodnak, ebből 4200 - szántó, 3350 - gyepterület és 400 hektár erdő. A juhokkal legeltetett terület 2550 hektár.

A gyepek ismérveire vonatkozó összesített adatokat a 26. táblázat mutatja.

26. táblázat

A juhászatok által hasznosított gyepterület ismérvei

megnevezés	<i>őstermelő</i>	<i>családi gazdaság</i>	<i>Kft.</i>	<i>Rt.</i>
zöldfű hozam t/ha	8,5	9	9,5	10
széna hozam t/ha	2,1	2,3	2,4	2,5
állattartó képesség (anyagjuh+szaporulata/ha)	4,5	4-4,5	4,5	4
műtrágyázás	nem	nem	nem	igen
szervestrágyázás	igen	nem	igen	igen
gazoló kaszálás	nem	nem	nem	igen

Forrás: Saját kérdőíves felmérés

A gyepekre jellemző a hektáronkénti átlagosan 8,5-10 tonna zöldfűhozam, ami 4-4,5 anyagjuh és szaporulatának eltartására elegendő. Műtrágyázást és gazoló kaszálást csak egy Borsod megyei gazdaságban végeznek. Szervestrágyázást - a családi gazdaságon kívül - mindenhol alkalmaznak. Ennek alapján a vizsgált juhtartók gyepgazdálkodásában a használat intenzitása eltérő:

- extenzív, ahol a természetes gyepek (ösgyepek) ráfordítások nélküli termésének hasznosítása történik, elsősorban legeltetéssel;

- félintenzív, amikor a gyepek növényi összetételéhez igazított bizonyos ráfordítások, elsősorban kisebb adagú műtrágyázás történik és a termés hasznosításában a szénakészítés is szerepet kap.

A vizsgálatok kiterjedtek a gyeptől készített széna költségeire is (27. táblázat), amihez a legnagyobb állatállománnyal rendelkező Borsod-megyei gazdaság 2005. évi adatait használtuk fel.

27. táblázat

A gyepszéna költségei (Ft/ha)

technológiai művelet megnevezése	költség (Ft/ha)	Ft/tonna
<i>kaszálás</i>	9000	3600
<i>rendkezelés, rendsodrás</i>	4500	1800
<i>bálázás + bálazsinég</i>	9678	3871
<i>beszállítás + kazlázás</i>	6750	2700
összesen	29 928	11 971

Forrás: Kérdőíves felmérés alapján saját számítás

A 29 928 Ft/ha szénakészítési költség azt jelenti, hogy 1 t gyepszénát (hektáronként 2,5 t a szénahozam) 11 971 Ft költséggel állítottak elő. A megtermelt széna egy részét értékesítették. Hektáronként 6-7 db bálát (egy bála átlagsúlya 350-400 kg) készítettek, melyet bálánként 7-8 ezer Ft értékben értékesítettek.

A juhászatoknál a legeltetés nagyrészt ősgyepen, felülvetett gyepen, valamint kis részben tarlón folyik. A legeltetési időny időjárástól függően március első hetétől decemberig tart. A legeltetésnek három módozatát „használgják”: a nomád -, az irányított – és a szakaszos legeltetést.

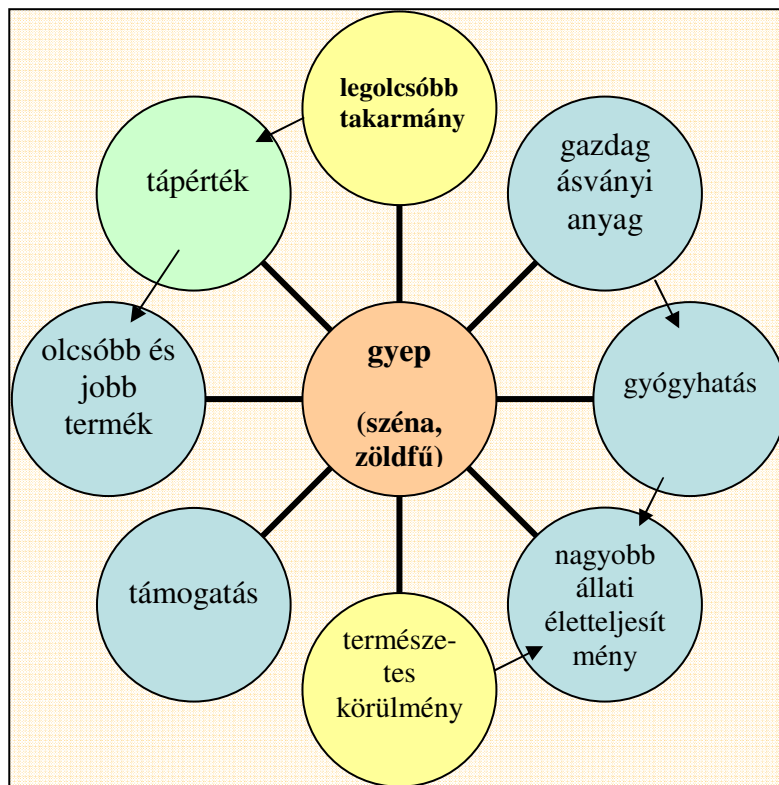
Az Észak-borsodi legelők ivóvízzel jól ellátottak, fűrt kutakból és a legelőn található erekből, patakokból történik az ivóvíz ellátás.

A tartási- és takarmányozási körülményeket tekintve valamennyi juhászat környezetében található hodály. A takarmányozás tavasztól ősziig a legeltetésre alapozott, csupán a vemhesség előrehaladott állapotában lévő, illetve a szoptató anyák kapnak 0,8-1,0 kg abrak-kiegészítést. Télen a tömegtakarmány – széna és kukoricaszilázs - biztosítja a táplálóanyag- szükségletet.

A felmérések alapján a 9. ábrában foglaljuk össze a gyep takarmányozási és állattartási értékét.

9. ábra

A gyep takarmányozási és állattartási értéke

Forrás: Saját vizsgálat

A gyeptermegek állattartási értékét meghatározza magának a gyeptermegeknek a tápértéke. Ez más a zöld és a széna esetében. Ettől függetlenül elmondható, hogy a gyeptermegek a legtermészetesebb és a legolcsóbb takarmányfélék a kérődzőknél. Olcsó, mert az állatok maguk takarítják be a napi szükségletüket. A gyeptermegek igen gazdagok ásványi anyagokban, valamint olyan gyógyhatású növényekben, amelyek segítik azt, hogy a terméket fogyasztó állat egészségesebb legyen, nagyobb állati ételteljesítményt produkáljon és az emberi fogyasztásra alkalmas termék, ezáltal jobb minőségű lehessen. Külön megemlíteném az is, hogy az ősgyepéken olyan növényi társulások alakultak ki, melyek az állatok számára teljes értékű táplálékot biztosítanak. Ezzel költséget takarítunk meg, hiszen nem kell külön premixekkel és kiegészítőkkal ellátni az állatokat.

3.3.1.1. A gyepre alapozott juhtartás ökonómiai vizsgálata

A kérdőívek VII. részének kérdései a juhászatok nyilvántartására vonatkoztak (28. táblázat). Erre azért volt szükség, mert az adatszolgáltatás szempontjából a könyvelés (nyilvántartás) formája (és tartalma) fontos körülmény.

28. táblázat

A juhászatokban végzett nyilvántartás

megnevezés	<i>őstermelő</i>	<i>családi gazdaság</i>	<i>Kft.</i>	<i>Rt.</i>
egyszeres könyvelés /pénztárkönyv- naplófőkönyv/	X	X	-	-
kettős könyvelés	-	-	X	X
leltár	X	X	X	X
tárgyi eszköz nyilvántartás	X	X	X	X
beruházási és felújítási költségnyilvántartás	X	X	X	X
munkabér, személyi jellegű kifizetések nyilvántartása	X	X	X	X
gépjármű-használati nyilvántartás	X	X	X	X

Forrás: Saját kérdőíves felmérés

Az őstermelők és a családi gazdálkodó egyszeres (pénztárkönyv-naplófőkönyv) -, a társas vállalkozások kettős könyvelést vezetnek. Mind a négy gazdálkodási formánál használják a leltárt, vezetik a tárgyi eszközök nyilvántartását, a beruházási és felújítási költségnyilvántartást, a munkabér és személyi jellegű kifizetések nyilvántartását, valamint a gépjármű-használati (út) nyilvántartást. Az őstermelők és a családi gazdálkodó abban az esetben alkalmazzák a munkabér, illetve a személyi jellegű kifizetések nyilvántartását, ha alkalmazottal rendelkeznek. A felsorolt bizonylatok (a

számlákon kívül) a könyvelést támasztják alá, tulajdonképpen ezek azok az analitikák, melyeken a könyvelés alapul.

Az őstermelők 90%-a papír alapon, személyesen, a családi gazdálkodó és a társas vállalkozások papír alapon és a számítógép segítségével vezetik a nyilvántartásukat. A családi gazdálkodónál a család közösen, míg a társas vállalkozások esetében külső személy, vagy könyvelő iroda végzi a könyvelést.

A gazdaságok könyveléséből származó gyűjtött adatok alapján öt juhtartó telep ökonómiai vizsgálatára kerül sor. Azért csak ennyire, mert a 12 megkeresett juhászat közül 7 – gazdasági érdekre hivatkozva – nem szolgáltatott költségadatokat. A főbb gazdasági mutatók vizsgálatára 2001-2005 évekre került sor.

Az 5 gazdaság gyűjtött adataiból külön-külön értékeltük a magyar merinó - és a húshasznú anyajuhok termelési értékét (29., 30. és 31. táblázatok) és termelési költségét, valamint az azokból számítható telepi nyereség alakulását.

29. táblázat

A juhászatok termelési értéke egy anyajuhra vetítve a társas vállalkozásokban I. (Ft/anyajuh)

megnevezés	2001	2002	2003	2004	2005
I. gazdaság					
anyajuh (hústípusú), db	9782	9526	7064	6505	6021
született bárány/anyajuh	0,96	0,94	1,21	1,25	1,38
átlagtömeg, kg	18,93	18,78	19,6	21,4	23,0
értékesítési átlagár Ft/kg	587	696	768	720	696
ÁRBEVÉTEL /bárány/	10 667	12 287	18 214	19 260	22 091
gyapjútermelés/anya (kg)	3,3	3,1	3,7	3,4	3,8
értékesítési átlagár Ft/kg	118	125	160	160	160
ÁRBEVÉTEL /gyapjú/	389	388	592	544	608
kiselejtezett tenyészállat értékesítése (Ft/anya)	1256	1440	1157	1683	1865
TERMELÉSI ÉRTÉK (Ft/anyajuh)	12 312	14 115	19 963	21 487	24 564
II. gazdaság					
anyajuh (magyar merinó), db	122	152	185	176	155
született bárány/anyajuh	1,08	1,1	1,27	1,17	1,21
átlagtömeg, kg	17,4	17,9	18,1	18,0	18,2
értékesítési átlagár Ft/kg	580	673,8	713,8	702	683
ÁRBEVÉTEL /bárány/	10 899	13267	16 408	14 784	15 041
gyapjútermelés/anya (kg)	4,9	6,0	5,9	5,1	5,1
értékesítési átlagár Ft/kg	127	130	153	160	162
ÁRBEVÉTEL /gyapjú/	622	780	903	816	826
kiselejtezett tenyészállat értékesítése (Ft/anya)	-	615	-	889	1036
TERMELÉSI ÉRTÉK (Ft/anyajuh)	11 521	14 662	17 311	16 489	16 903

Forrás: Saját számítás a kérdőíves felmérés alapján

30. táblázat

A juhászatok termelési értéke egy anyajuhra vetítve a társas vállalkozásokban II. (Ft/anyajuh)

megnevezés	2001	2002	2003	2004	2005
III. gazdaság					
anyajuh (magyar merinó), db	148	143	122	101	116
született bárány/anyajuh	1,16	1,26	1,39	1,44	1,22
átlagtömeg, kg	17,4	17,9	18,1	18,0	18,2
értékesítési átlagár Ft/kg	585,3	555,7	571,6	590,7	683
ÁRBEVÉTEL /bárány/	11 814	12 533	14 381	15 311	15 165
gyapjútermelés/anya (kg)	4,5	4,4	4,3	4,3	4,6
értékesítési átlagár Ft/kg	120	130	153	160	168
ÁRBEVÉTEL /gyapjú/	540	572	658	688	773
kiselejtett tenyészállat értékesítése (Ft/anya)	1032	703	1283	963	-
TERMELÉSI ÉRTÉK (Ft/anyajuh)	13 386	13 808	16 322	16 962	15 938
IV. gazdaság					
anyajuh (magyar merinó), db	69	53	75	68	95
született bárány/anyajuh	1,07	1,20	1,26	1,30	1,25
átlagtömeg, kg	17,4	17,9	18,1	18,0	18,2
értékesítési átlagár Ft/kg	581	648	693	702	685
ÁRBEVÉTEL /bárány/	10 817	13 919	15 805	16 427	15 584
gyapjútermelés/anya (kg)	4,2	4,4	4,5	4,6	4,3
értékesítési átlagár Ft/kg	127	120	140	148	165
ÁRBEVÉTEL /gyapjú/	533	528	630	681	710
kiselejtett tenyészállat értékesítése (Ft/anya)	623	918	-	1310	-
TERMELÉSI ÉRTÉK (Ft/anyajuh)	11 973	15 365	16 435	18 418	16 294

Forrás: Saját számítás a kérdőíves felmérés alapján

31. táblázat

A juhászatok termelési értéke egy anyajuhra vetítve a társas vállalkozásokban III. (Ft/anyajuh)

Megnevezés	2001	2002	2003	2004	2005
V. gazdaság					
anyajuh (magyar merinó), db	175	202	263	245	196
született bárány/anyajuh	1,08	1,09	1,15	1,15	1,17
átlagtömeg, kg	17,8	17,6	17,9	18,0	18,3
értékesítési átlagár Ft/kg	580	672	715	700	683
ÁRBEVÉTEL /bárány/	11 150	12 892	14 718	14 490	14 624
gyapjútermelés/anya (kg)	4,3	5,3	4,9	5,1	4,7
értékesítési átlagár Ft/kg	105	142	123	158	166
ÁRBEVÉTEL /gyapjú/	452	753	603	806	780
kiselejtezett tenyészállat értékesítése (Ft/anya)	1310	523	-	746	1415
TERMELESI ÉRTÉK (Ft/anyajuh)	12 912	14 168	15 321	16 042	16 819

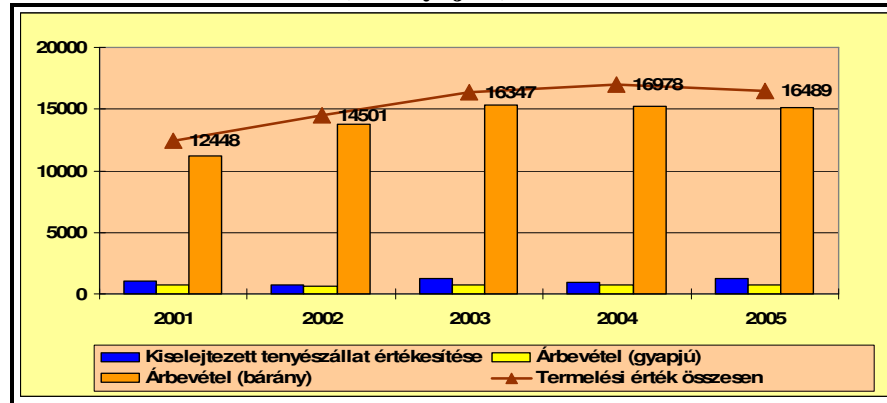
Forrás: Saját számítás a kérdőíves felmérés alapján

Az egy anyára eső árbevételben, a hús -, a gyapjú – és a kiselejtezett tenyészállat értékesítéséből származó bevételt szerepeltettük. A vizsgáltba bevont telepeken nem képez árbevételt a tej, mivel nincs fejés, a megtermelt tej kizárólag a bárányok felnevelésére fordítódik.

Évek óta nem megoldott a szervezett termeltetés, nincsenek szerződéses kapcsolatok, a tenyésztők tájékoztatása esetleges. Fontos lenne legalább olyan szinten szervezni a termelést, hogy a termelő tudja, hogy milyen terméket, mikorra és milyen minőségben állítson elő. A jelenlegi gyakorlatban nincs különbség felvásárlási árakban a különböző minőségű termékek között. A mindenkori külpiazi igények döntenek el, hogy mikor milyen árak érvényesülnek. Ha van kereslet szinte minden jó áron eladható, ha nincs, akkor nyomottak az árak, minőségi kifogások merülnek fel. Az árakban ezáltal 20-30%-os eltérések is jelentkezhetnek piactól függetlenül.

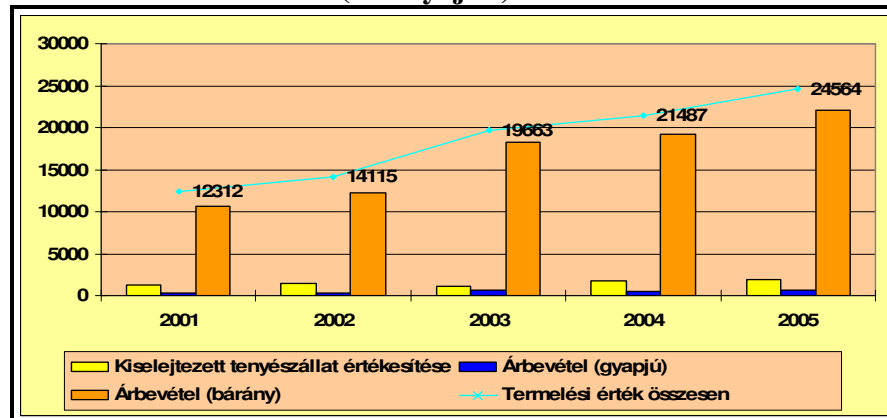
A 4 társas vállalkozásban - magyar merinó anyára jutó termelési érték - a 10. ábra-, az Rt.-nél tartott átlagosan egy húshasznú anyára jutó termelési érték évenkénti alakulását a 11. ábra szemlélteti.

10. ábra
Egy magyar merinó anyára jutó termelési érték alakulása
(Ft/anyajuh)

Forrás: Saját számítás a kérdőíves felmérés alapján

11. ábra
Egy húshasznú anyára jutó termelési érték alakulása
(Ft/anyajuh)

Forrás: Saját számítás a kérdőíves felmérés alapján

A vizsgált öt év során a magyar merinó esetében a legmagasabb termelési értéket 2004-ben -, a legalacsonyabbat 2001-ben érték el, a húshasznúnál 2005- és 2001-ben. Mindkét fajtánál az értékesítési átlagár-számításnál a tejesbárányok, valamint a választott jerke- és kosbárányok kilogrammonkénti árát vettük figyelembe. 2005-ben a húshasznú anyajuhok termelési értéke jóval meghaladta a magyar merinókét, ez az egy anyára jutó fajlagos hozamoknak volt köszönhető. A bárányértékesítés mellett további árbevételi forrást képez a gyapjú, amely régebben mindig értékesíthető termék volt, napjainkra elenyésző a jelentősége. A gyapjúból származó árbevételnek azonban nyereségtartalma nincs, vagy nem jelentős, mert a gyapjú nyírása, annak eladásra történő előkészítése, szállítása nagyobb költséget igényel, mint az elérhető árbevétel. A vizsgált években a termelési értéket befolyásoló tényezők közül a bárányok értékesítéséből származó árbevétel a legjelentősebb. A termelési érték 90%-át a „főtermék” értékesítéséből befolyó árbevétel képezte, a kiselejtezett tenyészállat – 7% és a gyapjúból származó értékesítés 3% volt. A jövedelmezőség növelésének legfőbb eszköze a hozamok növelése, ami extenzív tartási módnál, kellő szakmai munkával biztosítható, minimális költségszint és maximális hozamszint mellett.

Az ágazat költségeit az egy anyajuhra jutó fajlagos költségekkel mutatjuk be (32. és 33. táblázatok).

32. táblázat

**Egy magyar merinó anyajuh tartásának költségei átlagosan
(Ft/anyajuh)**

<i>megnevezés</i>	2001	2002	2003	2004	2005
saját termelésű abraktakarmány	1218	915	865	1660	2423
vásárolt abraktakarmány	28	163	193	569	638
saját termelésű tömegtakarmány	1865	1755	1963	2241	2314
egyéb takarmányok	73	82	74	61	87
állategészségügyi költség	583	294	680	763	612
villamos energia	152	323	402	465	478
egyéb energiahordozók	19	8	21	38	26
víz	425	565	586	663	695
egyéb közvetlen változó költség	502	623	762	615	432
közvetlen változó költségek összesen	4865	4728	5546	7075	7705
változó gépköltségek	320	236	311	189	252
javítóműhely változó költsége	47	13	85	78	63
közvetett változó költségek összesen	367	249	396	267	315
munkabér	1512	1853	2128	2458	1984
munkabérek közterhei	484	593	681	809	628
értékcsökkenési leírás	284	356	584	321	443
tenyészállatok értékcsökkenése	1698	1547	1486	973	914
általános költségek	1251	522	688	525	930
összes állandó költség	5229	4871	5567	5086	4899
TERMELESI KÖLTSÉG (Ft/anyajuh)	10 461	9848	11 509	12 428	12 919

Forrás: Saját számítás a kérdőíves felmérés alapján

33. táblázat

Egy húshasznú anyajuh tartásának költségei (Ft/anyajuh)

<i>megnevezés</i>	2001	2002	2003	2004	2005
saját termelésű abraktakarmány	2892	1342	860	2743	3898
vásárolt abraktakarmány	28	1721	3259	1282	1391
saját termelésű tömegtakarmány	3183	2755	3403	4615	4315
egyéb takarmányok	91	74	161	126	63
állategészségügyi költség	583	294	276	428	688
villamos energia	173	509	425	361	426
egyéb energiahordozók	18	3	2	1	9
víz	191	512	426	359	453
egyéb közvetlen változó költség	318	297	264	215	156
közvetlen változó költségek összesen	7477	7507	9076	10 130	11 399
változó gépköltségek	411	404	470	673	209
javítóműhely változó költsége	114	98	123	78	44
közvetett változó költségek összesen	525	502	593	751	253
munkabér	2933	3501	4453	4337	4879
munkabérek közterhei	1290	1399	1694	1832	1984
értékcsökkenési leírás	271	356	449	296	312
tenyészállatok értékcsökkenése	5448	4559	4231	3372	2648
általános költségek	1251	522	688	525	930
összes állandó költség	11 193	10 337	11 515	10 362	10 753
TERMELESI KÖLTSÉG (Ft/anyajuh)	19 195	18 346	21 184	21 243	22 405

Forrás: Saját számítás a kérdőíves felmérés alapján

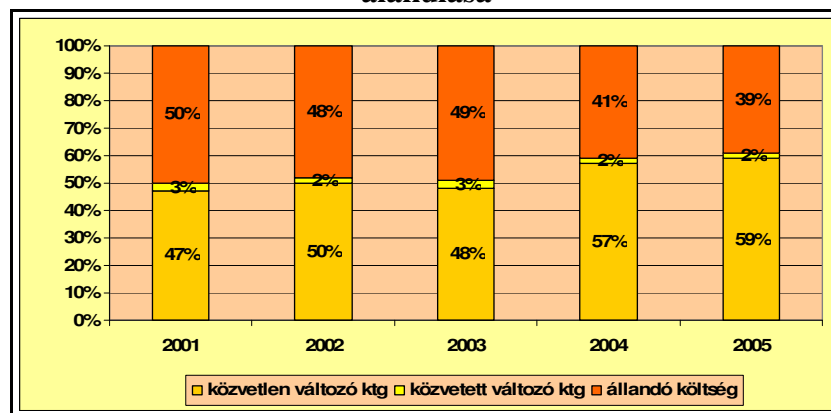
A vizsgált években a közvetlen változó költségekben a legnagyobb arányt a saját termelésű takarmányok költségei jelentették. A változó költségek alakulásában a legmeghatározóbb szerepet töltött be a takarmányköltség. A jelentős különbségek növekedésének a magyarázata a takarmányárakban keresendő, annak ellenére, hogy a feletetett takarmányokon belül jóval nagyobb súlyt képvisel a saját termelésű abrak-, illetve tömegtakarmány. Az állatorvos és állatgyógyszer költségeiben mutatkozó változások nagyrészt az egyes években eltérő állategészségügyi előírásoknak köszönhetőek, erre a tételre az ágazat vezetésének kevésbé lehet befolyása.

Szembevetendő az energiaköltségek növekedése, mely jelentősen növeli az összes többi költséget is, hiszen nemcsak a közvetlen energiaköltségben, hanem a segédüzemági szolgáltatásokban, valamint a takarmányok árában is jelentkezik az energiaár emelkedése.

A 12. és a 13. ábrák az összes termelési költség alakulását, valamint a közvetlen -, a közvetett – és az állandó költségek arányát szemléltetik.

12. ábra

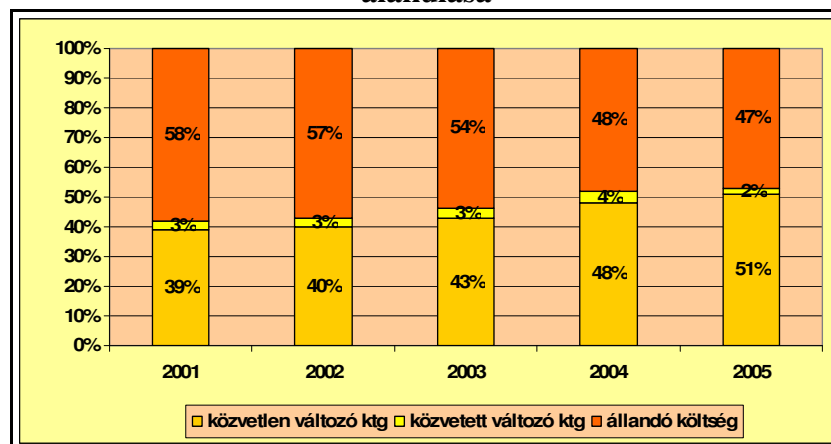
Egy magyar merinó anyajuh összes termelési költségének alakulása

Forrás: Saját számítás a kérdőíves felmérés alapján

13. ábra

Egy húshasznú anyajuh összes termelési költségének alakulása

Forrás: Saját számítás a kérdőíves felmérés alapján

A négy társas vállalkozás adatait átlagolva az egy magyar merinó anyára jutó összes költségen belül a legnagyobb arányt (52%) a közvetlen változó költségek jelentik, a húshasznúnál ez az arány csupán 44%-ot képviselt. A húshasznú juhok esetében az állandó költség szerepelt a legnagyobb súllyal (53%), mely a tenyészállatok értékcsökkenésének magas értékeivel magyarázható. A költségek között a harmadik helyen a közvetett változó költségek állnak (2-4%). Ide tartoznak a gépköltségek és a javítóműhely költségei.

A jövedelem kategóriái közül a nettó jövedelem került kalkulálásra, ami a tevékenység eredményességét mutatja. Ebből származik az ágazat fejlesztési forrása is. Az egy húshasznú – és az egy magyar merinó anyajuhra jutó nettó jövedelem alakulását a 34. és a 35. táblázatok szemlélteti.

34. táblázat**Az egy húshasznú anyajuhra jutó éves nettó jövedelem alakulása**

Megnevezés	2001	2002	2003	2004	2005
Támogatás (Ft/anyajuh)	1500	1500	1500	1600	1452
Termelési érték (Ft/anyajuh)	12 312	14 115	19 963	21 487	24 564
Termelési költség (Ft/anyajuh)	19 195	18 346	21 184	21 243	22 405
<i>Jövedelem (Ft/anyajuh)</i>	<i>- 5383</i>	<i>- 2731</i>	<i>279</i>	<i>1844</i>	<i>3611</i>

Forrás: Saját számítás a kérdőíves felmérés alapján

35. táblázat

Az egy magyar merinó anyajuhra jutó éves nettó jövedelem alakulása

Megnevezés	2001	2002	2003	2004	2005
I. gazdaság					
Termelési érték (Ft/anyajuh)	11 521	14 662	17 311	16 489	16 903
Termelési költség (Ft/anyajuh)	10 821	9936	10 956	12 128	13 267
Jövedelem (Ft/anyajuh)	700	4726	6355	4361	3636
II. gazdaság					
Termelési érték (Ft/anyajuh)	13 386	13 808	16 322	16 962	15 938
Termelési költség (Ft/anyajuh)	10 163	9377	11 878	12 560	12 245
Jövedelem (Ft/anyajuh)	3223	4431	4444	4402	3693
III. gazdaság					
Termelési érték (Ft/anyajuh)	11 973	15 365	16 435	18 418	16 294
Termelési költség (Ft/anyajuh)	9844	10 328	11 890	13 010	12 873
Jövedelem (Ft/anyajuh)	2129	5037	4545	5408	3421
IV. gazdaság					
Termelési érték (Ft/anyajuh)	12 912	14 168	15 321	16 042	16 819
Termelési költség (Ft/anyajuh)	11 017	9750	11 311	12 012	13 290
Jövedelem (Ft/anyajuh)	1895	4418	4010	4030	3529

Forrás: Saját számítás a kérdőíves felmérés alapján

A négy társas vállalkozás adatai alapján a magyar merinó tartás a vizsgált öt év mindegyikében nyereséges volt. Ezzel szemben a részvénytársaságnál tartott húshasznú anyák esetében csak

háromban (2003, 2004, 2005) volt pozitív a gazdálkodás eredménye. Ennek oka egyrészt, hogy ebben a három évben volt a legnagyobb az anyajuhok fajlagos hozama, másrészt ebben az időszakban volt a legnagyobb volumenű a „főtermék” értékesítés. Összességében megállapítható, hogy az Rt.-nél öt évből kettő veszteséges volt – a támogatás ellenére -, a magas költségeknek, illetve a termelési értéket alapvetően befolyásoló piaci áraknak köszönhetően. Mint azt a magyar merinó esetében tapasztaltuk, hosszú távon azok a gazdálkodók képesek nyereséget termelni, akik saját tulajdonú területen, - eszközökkel és - állománnyal, maguk termelik meg, illetve biztosítják a szükséges takarmányt és az inputok nagy részét.

3.3.2. A szarvasmarhatartás helyzetének alakulása

A vizsgálatokhoz szükséges adatbázis létrehozásának alapja az ehhez kialakított kérdő- és adatgyűjtő ív volt. Ennek segítségével 2001-2005 évek gazdasági adataira alapozva történt az ágazat helyzetének ökonómiai vizsgálata. Az adatgyűjtést, mint primer vizsgálati módszert az tette szükségessé, hogy a hazai statisztikai és egyéb adatbázisokban itt sem állt rendelkezésre a kutatás tárgyát képező ágazati szintű adatállomány a vizsgálni kívánt gyepre alapozott hús- és tejelőmarha tartásáról és annak ökonómiai paramétereiről.

A kérdőívek I. részének kérdései a gazdaságok általános adataira terjedtek ki (36. táblázat).

36. táblázat

A szarvasmarhatartó gazdaságok gazdálkodási formái

megnevezés	<i>magángazdálkodó</i>	<i>társas vállalkozás</i>
<i>Borsod-Abaúj-Zemplén megye</i>	1	0
<i>Heves megye</i>	3	2
	+ tangazdaság	
<i>Nógrád megye</i>	1	0
összesen	5	2
	+ 1 tangazdaság	
összesen	8	

Forrás: Saját kérdőíves felmérés

Heves megyében az öt gazdálkodón kívül még egy tangazdaság adatai is szerepelnek. A szarvasmarhával foglalkozók közül 1 Borsod-Abaúj-Zemplén -, 6 Heves -, 1 Nógrád megyében található. Közülük 5 magángazdálkodó -, 2 társas vállalkozás formájában tevékenykedik, illetve 1 tangazdaságként. Az 5 magángazdálkodó közül 4 őstermelő, 1 pedig családi gazdaság. A társas vállalkozásokból 2 korlátolt felelősségű társaságként működik. A felmérésben szereplő 8 szarvasmarhatartó közül

öten biogazdálkodást folytatnak. Kettő kivételével mindannyian kedvezőtlen adottságú területen gazdálkodnak. A szarvasmarhatartáson kívül hatan egyéb mezőgazdasági tevékenységet is folytatnak: öten egyéb állatfajokkal (mangalica, sertés, tyúk, ló és juh) -, egy pedig szántóföldi növénytermesztéssel foglalkozik. Átlagosan több, mint 90%-ban értékesítésre termelnek. Egy őstermelő végez a gazdaságában élelmiszer-feldolgozást (túrót és tejfölt készít).

A szarvasmarhatartók közül egy sem tagja semmilyen együttműködésnek. Az igénybe vehető szolgáltatások közül az állatorvost -, a mezőgazdasági - és a szaktanácsadási szolgáltatást jelölték meg. Az állatorvosi szolgáltatást az összes szarvasmarhatartó igénybe veszi, a mezőgazdasági szolgáltatást kettő, a szaktanácsadást csak egy. Feltétlenül újra kell értékelni az állatorvosi felügyelet rendszerét, mivel a gazdálkodók – bevallásuk szerint - nem bírják az egyre növekvő állategészségügyi és állatorvosi költségeket.

A kérdőívek II. részének kérdései az állatgondozók személyére vonatkoztak (37. táblázat).

37. táblázat

Az állatgondozók személyére vonatkozó adatok, információk

Megnevezés	<i>magángazdálkodó</i>		<i>társas vállalkozás</i>	<i>tan-gazdaság</i>
	<i>őstermelő</i>	<i>családi gazdaság</i>	<i>Kft.</i>	
a tulajdonos és a gondozó személye ugyanaz	igen/nem	nem	nem	nem
kora	25-35év; 35-45 év	35-45 év	45-55 év	35-45 év
iskolai végzettsége	általános iskola		általános iskola	
a foglalkozás választásának indoka	- szereti a gulyáskodást; - családi hagyomány	szereti a gulyáskodást	kényszer	kényszer

Forrás: Saját kérdőíves felmérés

Sem a magángazdálkodóknál – egy kivételével -, sem a társas vállalkozásokban, sem a tangazdaságban nem a tulajdonos foglalkozik az állatgondozással. Az állatgondozók kora 25 - 55 év között van, elemi iskolai végzettséggel rendelkeznek. Egyedül az őstermelők nyilatkoztak úgy, hogy az állatgondozóik szeretik a foglalkozásukat, mivel családi hagyományként üzik, hasonlóan a családi gazdálkodóhoz. A társas vállalkozásban és a tangazdaságban dolgozók kényszerből választották ezt a munkát. Egy gyepre alapozott tejhasznú tehéntartással foglalkozó őstermelő villanypásztorral őrzi az állományt, az állatok felügyelet nélkül vannak.

A kérdőívek IV. részének kérdései a 8 gazdaság szarvasmarha állományának ismérveire (fajta, állomány nagyság, állománybővítési szándék) vonatkoztak (38. táblázat).

38. táblázat

A szarvasmarha állomány ismérvei

megnevezés	<i>magángazdálkodó</i>		<i>társas vállalkozás</i>	<i>tangazdaság</i>
	<i>őstermelő</i>	<i>családi gazdaság</i>	<i>Kft.</i>	
fajta	- magyar tarka és holstein fríz keresztezése; - magyar szürke-marha tehén;	magyar szürke	magyar szürke	fekete tarka holstein fríz és magyar tarka keresztezése
tehén	- 23 tehén (hf)* (mt;) - 166 magyar szürkemarha tehén	12 tehén	150 tehén	38 tehén (hf)* (mt;)
állománybővítés tervezése	<i>igen/nem</i>	<i>igen</i>	<i>igen</i>	<i>nem</i>

Magyarázat: hf* = holstein fríz * mt = magyar tarka;

Forrás: Saját kérdőíves felmérés

A felmérésben szereplő szarvasmarha állományból a három őstermelő összesen 166 darab szürkemarhát tart. Egy őstermelő feketetarka holstein fríz és magyar tarka keresztezéséből

származó tehénállománnyal rendelkeznek, hasonlóan a tangazdasághoz, ahol ugyancsak feketetarka holstein fríz és magyar tarka keresztezéséből származó, 38 egyedes állomány található. Mindkét esetben a tejelő tehenészet gyepre és szántóföldi tömegtakarmányra -, illetve melléktermékekre alapozott. A családi gazdaságban összesen 12 -, míg a Kft.-nél összesen 150 szürkemarha tehenet tartanak. A szürkemarhák tartása kizárólag vagy túlnyomórészt gyepre alapozott. A felmért 328 szürkemarha tehenlétszám az ország összes szürkemarha tehénállományának (a Magyar Szürke Szarvasmarhát Tenyésztők Egyesületének 2006. évi jelentése alapján 6 770) közel 5%-a. Ugyancsak az Egyesület jelentése alapján a vizsgált Régióban összesen 910 tehen és 33 tenyészet volt, tehát a felmért tehenlétszám a Régiós állomány 36%-a és a tenyészetek több mint 18%-a. (Az Egyesület adatbázisában csak azok a tenyészetek szerepelnek, ahol van magyar szürke tehenük és szolgáltatnak adatot.) A gyepre alapozott két tejelő tehenészet nem -, míg a szürkemarhát tartók valamennyien terveznek állománybővítést, átlagosan évenként 6-10 darabbal növelnék a tehénállományt. A tejelő-teheneket tartó östermelő azzal indokolta, hogy 5000 kg laktációs termelésig a tejhasznú tehenek legeltetése ugyan megoldható, de az egyre növekvő kiegészítő takarmányárak és a szigorú tejminőségi előírások – melyet csak korszerű és műszakilag tökéletesen működő fejőgépekkel elégíthetők ki – miatt inkább állatlétszámot csökkentek.

A kérdőívek V. részének kérdései a gyepre, a legeltetésre vonatkoztak. A gyep megoszlására vonatkozó adatokat a 39. táblázat tartalmazza.

39. táblázat

A szarvasmarhatartásban használt gyepek megoszlása

megnevezés	a gyepek használati formája (%)	
	saját	bérelt
<i>őstermelő</i>	60	40
<i>családi gazdaság</i>	-	100
<i>Kft. I.</i>	100	-
<i>Kft. II.</i>	20	80
<i>tangazdaság</i>	80	20

Forrás: Saját kérdőíves felmérés

A őstermelők által használt gyepeknek 60%-a saját -, 40%-a bérelt terület. A családi gazdaság nem rendelkezik saját gyepterülettel. Egy társas vállalkozásnál 20% a saját és 80% a bérelt legelőterület aránya – ez az arány fordított a tangazdaság esetében -, a másik társas vállalkozás nem bérel gyepterületet.

A szarvasmarhák takarmányozását szolgáló terület a következőképpen oszlik meg:

Magángazdálkodóknál összesen 741 hektár gyepterület van használatban. Ebből a rendszeresen legeltetett terület az összes gyepterület közel 80%-a, a maradék 20%-ot pedig időszakonként legeltetik. Az összes gyepterületből a kaszálónak használt összes terület 30 -, a szántóé 1569 hektár. A társas vállalkozásoknál összesen 330 hektár gyepterület van használatban. Ebből a rendszeresen legeltetett az összes gyepterület 70-75%-a, a maradék 25-30%-ot pedig kaszálóként használják. A tangazdaság összesen 60 hektár gyepterülettel rendelkezik. Ebből a rendszeresen legeltetett gyep 22-, kaszálónak pedig 38 ha-t használnak, a szántó területe 240 hektár.

A legelő ismerveire vonatkozó adatsort a 40. táblázat mutatja.

40. táblázat

A felmért szarvasmarhatartók által hasznosított gyepterület ismérvei

megnevezés	őstermelő	családi gazdaság	Kft.	tangazdaság
zöldfű hozam t/ha	8,3	8,2	9	8,5
széna hozam t/ha	2,1	2,1	2,3	2,1
állattartó képesség (tehén+szaporulat/ha)	0,8-1	0,8	0,9	1,1
műtrágyázás	nem	nem	nem	nem
szervestrágyázás	nem	nem	nem	igen
gazoló kaszálás	nem	nem	igen	igen

Forrás: Saját kérdőíves felmérés

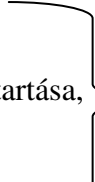
A gyepekre jellemző a hektáronkénti átlagosan 8,2-9 tonna zöldfűhozam, ami 0,8-1,1 tehén és borjának eltartására elegendő. Műtrágyázást egyik sem -, míg gazoló kaszálást - a magángazdálkodókon kívül - mindannyian végeznek. A tisztítókaszálást az agresszív növények (legfőképpen a kökény, a bojtortján, az acat és a vadrózsa) miatt végzik. A felmérésben szereplő gazdálkodók ősgyepen legeltetnek. A legeltetési időny időjárástól függően március közepétől decemberig tart.

A Régió legelői ivóvízzel jól ellátottak, nagyobb részét fűt kutakból történik az ivóvíz ellátás, illetve (labdás)önitató rendszert – télen nem fagy be - működtetnek.

A legeltetésnek három módozatát „használgják”: a nomád -, az irányított – és a szakaszos legeltetést. A családi gazdaság jelölte meg a nomád -, egy őstermelő az irányított -, illetve az összes többi a szakaszos legeltetést alkalmazza. Az állattartók a szakaszos legeltetést tartják indokoltnak, mivel inkább megfelel az állat igényeinek. Az állatok éjjel is kint tartózkodnak, ez alól egy kivétel van, a tangazdaságé. A felmért állattartók 80%-a a gyep bundában történő legeltetését – avarozni jártatják az állatokat télen - is alkalmazzák. A tejelő tehenészeteknél napi 8 kg abrakot, kukoricaszilázst kapnak a tehenek, emellett igény szerint szénát. A szürkemarhatartók véleménye szerint a legelő

kielégíti a tehenek energia- és fehérjeszükségletét, jelentős mennyiségű ásványi anyagot tartalmaz. Kis mennyiségben etetnek abrakot (borjak, vemhesítés ideje, vemhesség utolsó harmada).

A szürkemarhatartók a legeltetés indokául az alábbiakat jelölték meg:

- „visszahódítani” a gyepet,
 - a táj kultúrállapotának a fenntartása,
 - eredményesség.
-
- TÁJHASZNÁLAT**

3.3.2.1. A gyepre alapozott szarvasmarhatartás ökonómiai vizsgálata

A kérdőívek VII. részének kérdései a gazdaságok nyilvántartására vonatkoztak (41. táblázat).

41. táblázat

A szarvasmarhatartóknál vezetett nyilvántartás

megnevezés	őstermelő	családi gazdaság	Kft.	tangazdaság
egyszeres könyvelés /pénztárkönyv- naplófőkönyv/	X	X	-	-
kettős könyvelés	-	-	X	X
leltár	X	X	X	X
tárgyi eszköz nyilvántartás	X	X	X	X
beruházási és felújítási költségnyilvántartás	X	X	X	X
munkabér, személyi jellegű kifizetések nyilvántartása	X/-	X	X	X
gépjármű-használati nyilvántartás	X	X	X	X

Forrás: Saját kérdőíves felmérés

Az őstermelők és a családi gazdálkodó egyszeres (pénztárkönyv-naplófőkönyv) -, a társas vállalkozások kettős könyvelést vezetnek. Mind a négy gazdálkodási formánál használják a leltárt, vezetik a tárgyi eszközök nyilvántartását, a beruházási és felújítási költségnyilvántartást, a munkabér és személyi jellegű kifizetések nyilvántartását, valamint a gépjármű-használati (út) nyilvántartást. Egy őstermelő nem alkalmazza a munkabér, illetve a személyi jellegű kifizetések nyilvántartását. Az őstermelők papír alapon és személyesen, a családi gazdálkodó és a társas vállalkozások papír alapon és számítógép segítségével vezetik a nyilvántartást. A családi

gazdálkodónál a család közösen, míg a társas vállalkozások esetében külső személy, vagy könyvelő iroda végzi a könyvelést.

A gazdaságok könyveléséből származó gyűjtött adatok alapján 3 szarvasmarhatartó telep ökonómiai vizsgálatára került sor. Azért csak ennyire, mert a 8 megkeresett állattartó közül 5 – gazdasági érdekre hivatkozva – nem szolgáltatott költségadatokat. Ezért itt a szürkemarhát tartó két -, és az egy tejelőtehenészetnek az ökonómiai elemzését végeztük el. A főbb gazdasági mutatók kiszámítása a 2001-2005 évekre terjedt ki.

A 3 gazdaság gyűjtött adataiból külön-külön értékeltük a szürkemarha és a tejhasznú tehenek termelési értékét (40. és 41. táblázatok) és termelési költségét, valamint az azokból számítható nyereség értékét.

A szürkemarha állomány termelési értékének vizsgálatánál az értékesítésből származó árbevétellel - és az értékesített kislejtezett tehenek értékével számoltunk. A vizsgáltba bevont 2 őstermelőnél nem képez árbevételt a tej, mert azt kizárólag a borjak felnevelésére használják (42. táblázat).

42. táblázat

Az egy szürkemarha tehénre jutó termelési érték alakulása, ezer forint

megnevezés	2001	2002	2003	2004	2005
I. gazdaság					
tehén létszám, db	39	41	44	43	46
született borjú/tehén	0,84	0,80	0,81	0,80	0,85
borjú átlagtömege, kg	170,3	178,4	180,4	178,4	186
értékesítési átlagár (Ft/kg)	365	380	450	500	588
<i>árbevétel (borjú)</i>	<i>52 214</i>	<i>54 234</i>	<i>65 756</i>	<i>71 360</i>	<i>92 963</i>
<i>kiselejtezett tenyészállat</i>	-	-	-	2877	-
TERMELÉSI ÉRTÉK (Ft/tehén)	52 214	54 234	65 756	74 237	92 963
II. gazdaság					
tehén létszám, db	92	91	96	91	100
született borjú/tehén	0,80	0,80	0,80	0,83	0,82
borjú átlagtömege, kg	174	180	176	196	181
értékesítési átlagár (Ft/kg)	365	380	450	500	588
<i>árbevétel (borjú)</i>	<i>50 808</i>	<i>54 720</i>	<i>63 360</i>	<i>81 340</i>	<i>87 271</i>
<i>kiselejtezett tenyészállat</i>	<i>1270</i>	-	-	<i>1359</i>	-
TERMELÉSI ÉRTÉK (Ft/tehén)	52 078	54 720	63 360	82 699	87 271

Forrás: Saját számítás a kérdőíves felmérés alapján

A tehenenkénti legmagasabb termelési értéket 2005-ben -, a legalacsonyabbat pedig 2001-ben érték el, ami szoros kapcsolatban van az árbevétel növekedésével, mely a piaci árakkal, az évenkénti választási átlagsúllyal és az egy tehénre jutó választott borjakkal volt kapcsolatos. 2001-ben a választott borjú termelői értékesítési átlagára kilogrammonként 365 Ft -,

ami 2005-ben 588 Ft-ra emelkedett. Az egyik őstermelőnél a választott borjak öt évi átlagsúlya 179 -, a másiknál 181,4 volt. Az egyiknél a vizsgált időszak utolsó évében (2005), tehenenként 0,85 borjút választottak le 186 kg átlagsúllyal, az első évben (2001) tehenenként 0,84 borjút választottak le, s a választási súly 170,3 kg volt. A másik őstermelőnél a vizsgált időszak utolsó évében (2005), tehenenként 0,82 borjút választottak le 181 kg átlagsúllyal, az első évben (2001) tehenenként 0,80 borjút választottak le, s a választási súly 174 kg volt.

A termelési értéket befolyásoló tényezők közül a borjak értékesítéséből származó árbevétel a legjelentősebb, a kiselejtezett tenyészállatok értéke nem jelentős.

A szürkemarkarhát tartó Kft.-ok kizárólag belföldre, szerződéssel és integráló nagyüzemi gazdaságnak értékesítik a borjakat. A családi gazdaság szintén belföldre értékesít, felvásárlónak és integráló nagyüzemi gazdaságnak. A szürkemarkarhát tartó őstermelők - egy kivételével - kizárólag belföldre értékesítnek szerződéssel, rendszeres felvásárlóknak és feldolgozó üzemeknek.

A gyepre alapozott tejelő tehenészet termelési értékének vizsgálatánál az egy tehenre jutó tej árbevétellel számoltunk. A vizsgáltba bevont telepen árbevételt képez a tej, valamint az értékesített borjak és a selejttehenek (43. táblázat).

43. táblázat

Az egy tejlő tehénre jutó termelési érték alakulása, ezer forint

megnevezés	2001	2002	2003	2004	2005
tehén létszám, db	18	17	21	20	23
született borjú/tehén	0,79	0,81	0,80	0,80	0,81
borjú átlagtömege, kg	132,2	133	130	135,6	128,7
értékesítési átlagár (Ft/kg)	212,5	214,3	220	224,9	301,6
árbevétel (borjú)	22 193	23 087	22 880	24 397	31 441
kiselejteztetenyészállat	-	4762	-	4498	-
tejhozam/év	3900	3750	4100	3730	3658
a tej értékesítési átlagára (Ft/l)	65,9	75,3	69,9	75	78
árbevétel (tej)	257 010	282 375	286 590	279 750	285 324
TERMELÉSI ÉRTÉK (Ft/tehén)	279 203	310 224	309 470	308 645	316 765

Forrás: Saját számítás a kérdőíves felmérés alapján

Tehenenként a legmagasabb termelési értéket 2005-ben -, a legalacsonyabbat pedig 2001-ben érték el. Az árbevétel 2003 és 2004-ben a tej piaci árának és a borjak felvásárlási árának csökkenése miatt csökkent, 2003-ban a tej értékesítési átlagára literenként 69,9 Ft -, ami 2004-ben 75 Ft-ra változott. 2001-ben 3900 -, 2005-ben 3658 liter volt az egy tehénre jutó tejtermelés. A borjak felvásárlási átlagára 2001-ban 212,5 -, 2005-ben 301,6 Ft/kg-ra növekedett. A választott borjak öt évi átlagsúlya 131,9 kg.

A vizsgált években a termelési értéket befolyásoló tényezők közül a tej értékesítéséből származó árbevétel a legjelentősebb. A termelési érték több, mint 85%-át a tej értékesítéséből befolyó árbevétel képezte.

A tejtermeléssel foglalkozó őstermelő szerződés nélkül belföldre értékesít, a falu és a környékén élő emberek tej és tejtermék (túró, tejföl) szükségletét elégíti ki. A tangazdaság is kizárólag

belföldre értékesít, szerződéssel egy rendszeres felvásárlónak, szerződés nélkül pedig az iskolának – és a falu lakosságának. A költségek alakulását elsősorban a felhasznált inputok mennyisége, minősége határozza meg. Az ágazat költségeit az egy szürke marha tehénre jutó fajlagos költségekkel mutatjuk be (44. táblázat).

44. táblázat

Egy szürkemarkarha tehén tartásának költségei átlagosan (Ft/tehén)

<i>megnevezés</i>	2001	2002	2003	2004	2005
alaptakarmány költsége	11 600	10 288	19 844	22 000	23 625
kiegészítő takarmány	2523	1286	3258	4223	2850
állategészségügyi költség	3913	1863	2690	3520	4472
energia és víz	938	1018	1163	1201	1224
állatbiztosítás	0	0	1279	688	789
egyéb közvetlen változó költség	2187	1720	1418	1683	1525
közvetlen változó költségek összesen	21 161	16 175	29 652	33 315	34 485
változó gépköltségek	6 258	6 024	7 552	8 955	7 513
javítóműhely változó költsége	742	531	698	365	487
közvetett változó költségek összesen	7 000	6 555	8 250	9 320	8 000
tenyészállatok értékcsökkenése	12 629	8079	8180	7980	7450
munkabér és közterhei	7906	8360	8980	9562	10 808
értékcsökkenési leírás	543	606	690	709	745
bérleti díj	217	199	285	296	311
általános költségek	1310	1850	1958	2001	2320
összes állandó költség	22 605	19 094	20 093	20 548	21 634
TERMELÉSI KÖLTSÉG (Ft/tehén)	50 766	41 824	57 995	63 183	64 119

Forrás: Saját számítás a kérdőíves felmérés alapján

A közvetlen változó költségek alakulásában meghatározó szerepet töltött be a takarmányköltség, az adatok alapján megállapítható, hogy 2001-ben 14 123 -, 2005-ben pedig 26 475 Ft-ba került tehenenként a feletetett takarmány. Ennek a jelentős különbségeknek az oka a takarmányárakban keresendő. Az állatorvos és állatgyógyszer költségeiben mutatkozó változások nagyrészt az egyes években eltérő állategészségügyi előírásoknak köszönhetőek, erre a tételre az ágazat vezetésének kevésbé lehet befolyása. Az állatbiztosítás költségei 2-4%-ot tettek ki a közvetlen változó költségekben. Az elszámolt értékcsökkenés a vizsgált időszak első évében tehenenként közel 4500 Ft-tal haladta meg az azt követő két évben elszámoltat. E mögött az áll, hogy 2001- és 2002-ben jelentős állománybővítés következett be. Az egyéb közvetlen költségek (6%) viszont nem növekedtek.

Az egy tehenre jutó összes költségen belül öt év átlagában a legnagyobb arányt (48%) a közvetlen változó költség képviseli. A költségek között a második helyen szerepelnek az állandó költségek (38%). Ide tartoznak a munkabér, a munkabér közterhei, értékcsökkenés és az általános költségek. A költségek között a harmadik helyen állnak a közvetett változó költségek (14%).

Az ágazat költségeit az egy tejelőtehenre jutó fajlagos költségekkel mutatjuk be (45. táblázat).

45. táblázat

Egy tejlótehén tartásának költségei (Ft/tehén)

<i>megnevezés</i>	2001	2002	2003	2004	2005
alaptakarmány költsége	63251	64398	71463	62985	68400
kiegészítő takarmány	5761	9639	16 301	6456	11425
alomszalma	206	625	560	748	863
állategészségügyi költség	5458	7736	6803	7964	8395
energia és víz	8170	10166	11458	12698	13111
állatbiztosítás	429	645	978	1140	1279
egyéb közvetlen változó költség	2187	1720	1418	1682	1524
közvetlen változó költségek összesen	85 462	94 929	108 981	93 673	104 997
változó gépköltségek	11350	14400	13 585	11850	14685
javítóműhely változó költsége	452	548	795	1025	832
közvetett változó költségek összesen	11 802	14 948	14 380	12 875	15 517
tenyészállatok értékcsökkenése	14685	13987	11695	10385	9680
értékcsökkenési leírás	6097	8902	9860	8650	8869
bérleti díj	185	298	325	444	525
általános költségek	125	165	177	189	211
egyéb költség	3560	4452	3254	6980	7012
összes állandó költség	24 652	27 804	25 311	26 648	26 297
TERMELESI KÖLTSÉG (Ft/tehén)	121 916	137 681	148 672	133 196	146 811

Forrás: Saját számítás a kérdőíves felmérés alapján

A közvetlen változó költségek alakulásában meghatározó szerepet töltött be a takarmányköltség, az adatok alapján megállapítható, hogy 2001-ben 69 012 -, 2005-ben pedig 79 825 Ft-ba került tehenenként a feletetett takarmány. Ennek a jelentős

különbségeknek oka az évről évre változó takarmányár és a gazdaság által előállított saját termelésű takarmányok értékében keresendő. A feletetett takarmányokon belül egyre nagyobb súlyt képvisel a saját termelésű takarmány.

Az állatorvos és állatgyógyszer költségeiben (6-8%) mutatkozó változások nagyrészt az egyes években eltérő állategészségügyi előírásoknak köszönhetőek. Az állatbiztosítás költségei 1-2%-ot tettek ki a közvetlen változó költségekben. Az energia költségek évről évre növekedtek, mintegy 10-13%-ot képviselve a közvetlen változó költségekben.

Az egy tejelő tehénre jutó összes költségen belül öt év átlagában a legnagyobb arányt (71%) a közvetlen változó költség képviseli. A költségek között a második helyen szerepelnek az állandó költségek (19%). Ide tartoznak a tenyészállat -, a gép – és épület értékcsökkenése, a bérleti díj, ezen felül az állandó költségek között szerepel a munkabér és közterhei is, de jelen esetben az őstermelő nem számolja el a saját munkabérét és az általános költségek jelentős részét sem.

A költségek között a harmadik helyen állnak a közvetett változó költségek (10%).

A jövedelem kategóriái közül a nettó jövedelem került kalkulálásra, mert mindkét szürkemarkhát tartó elszámolta a költségei között a saját – és az állatgondozó munkabérét, illetve az általános költségek jelentős részét is (46. táblázat).

46. táblázat

**Az egy szürkemarha tehénre jutó éves nettó jövedelem
alakulása 2001-2005 között**

Megnevezés	2001	2002	2003	2004	2005
I. gazdaság					
Támogatás	13 800	13 041	9 060	22 701	31 248
Termelési érték	52 214	54 234	65 756	74 237	92 963
Termelési költség (átlag)	48 766	40 824	56 995	61 400	62 553
Jövedelem (Ft/tehén)	17 248	26 451	17 821	35 538	61 658
II. gazdaság					
Támogatás	13 800	13 041	10 658	22 000	31 248
Termelési érték	52 078	54 720	63 360	82 699	87 271
Termelési költség (átlag)	52 785	42 824	58 995	64 966	65 684
Jövedelem (Ft/tehén)	13 093	24 937	15 023	39 733	52 835

Forrás: Saját számítás a kérdőíves felmérés alapján

A vizsgált öt év mindegyike nyereséges volt, aminek fő oka az igen jelentős – és emelkedő – támogatási érték, az évről évre kedvezőbb értékesítési átlagár, továbbá az évenkénti borjúsziporulat és a választási súly alakulása volt.

A gyepre alapozott tejelő tehenészettel foglalkozó őstermelő esetében a jövedelem kategóriái közül azért a bruttó jövedelem került kalkulálásra, mert ott a költségek között nem számolták el a saját munkabért és az általános költségek jelentős részét sem (47. táblázat).

47. táblázat

**Az egy tejlő tehénre jutó éves bruttó jövedelem alakulása
2001-2005 között**

Megnevezés	2001	2002	2003	2004	2005
Termelési érték	279 203	310 224	309 470	308 645	316 765
Termelési költség	121 916	137 681	148 672	133 196	146 811
Jövedelem (Ft/tehén)	157 287	172 543	160 798	175 449	169 954

Forrás: Saját számítás a kérdőíves felmérés alapján

A 47. táblázatból kiolvasható, hogy évről-évre jelentős nyereséget ért el az őstermelő, aminek oka egyrészt, hogy évről-évre növekedett az értékesített tejtermékek mennyisége, másrészt kedvezőbb volt az évenkénti borjúsaporulat, illetve nagyobb volt az értékesített borjúlétszám is.

3.3.3. A lótenyésztés helyzete a Régióban

A vizsgálatokhoz szükséges adatbázis létrehozásának alapja a felméréshez használt kérdő- és adatgyűjtő ív volt, aminek segítségével a 2001-2005 években végeztünk felméréseket 3 gazdaságban. Mivel a lótenyésztéssel kapcsolatban szinte semmilyen nyilvános adat nem állt rendelkezésre, ezért ebben az ágazatban megkülönböztetett szerepe van a primer kutatásoknak és az erre épülő ökonómiai elemzéseknek.

A kérdőívek I. részének kérdései a lótenyésztés általános adataira terjedtek ki (48. táblázat).

48. táblázat

A lovat tartók gazdálkodási formája

megnevezés	<i>egyéni vállalkozó</i>	<i>költségvetési szerv</i>
<i>Borsod-Abaúj-Zemplén megye</i>	0	1
<i>Heves megye</i>	1	1
összesen	3	

Forrás: Saját kérdőíves felmérés

A vizsgált 3 lovat tartó közül 1 Borsod-Abaúj-Zemplén -, 2 Heves megyében található. A 3 lovat tartó közül egy egyéni vállalkozóként, 2 pedig költségvetési szervként tevékenykedik. Mindhárman hagyományos gazdálkodást folytatnak, és egyikük kivételével részben természetvédelmi területen gazdálkodnak. A lótenyésztésen kívül a két költségvetési szerv egyéb mezőgazdasági tevékenységet is folytat: ebből az egyik húsmarhatartással, a másik pedig szántóföldi növénytermesztéssel foglalkozik.

A tevékenység – és a nyújtott szolgáltatási típus - alapján történő besorolást a 49. táblázat szemlélteti.

49. táblázat

A lovat tartó gazdaságok tevékenység - és a nyújtott szolgáltatási típus alapján történő besorolása

megnevezés	egyéni vállalkozó	kötségvetési szerv	
		I.	II.
<i>ménes, tenyésztői telep</i>	-	+	+
<i>bértartás, panziós ló tartás</i>	+	-	+
<i>lovasiskolák, turizmussal foglalkozó vállalkozás</i>	+	-	+
<i>egyéb: génmegőrzés</i>	-	+	+

Forrás: Saját kérdőíves felmérés

A költségvetési szervek ménesekként, illetve tenyésztői telepekként funkcionálnak, ahol a génmegőrzés a fő cél, emellett az egyik - és az egyéni vállalkozó is - bértartással és lovas turizmussal is foglalkozik. Az egyéni gazdálkodó csak a selejt állományát értékesíti, saját állománypótlásra tenyészt. A költségvetési szerveknél a gazdálkodás célja elsősorban génmegőrzés, valamint a saját állománypótlás, de ezen felül értékesítenek is.

A lovat tartók közül egy sem tagja semmilyen gazdasági szervezetnek. Az igénybe vett szolgáltatások közül mindannyian az állatorvost -, a mezőgazdasági szolgáltatást pedig ketten jelölték meg.

Az egyéni gazdálkodó nem alkalmaz lovászt, saját maga látja el a lovakat. A költségvetési szerveknél összesen tizenkét lovász dolgozik, koruk 25-55 év közötti, elemi iskolai végzettséggel rendelkeznek, és heten szeretik a lovászkodást, ötven kényszerből választották.

A kérdőívek IV. részének kérdései a lóállomány ismérveire (fajta, állomány nagyság, állománybővítési szándék) vonatkoztak (50. táblázat).

50. táblázat

A lóállomány ismérvei

megnevezés	egyéni vállalkozó	kötségvetési szerv	
		I.	II.
fajta	magyar félvér	hucul	lipicai
tenyészkanca (db)	6	44	72
tenyészmén (db)	-	3	6
csikó (db)	6	70	149
állomány-bővítés tervezése	igen	igen	nem

Forrás: Saját kérdőíves felmérés

A hucul – és a lipicai tenyészet 100%-ban, a magyar félvér 20%-ban törzskönyvezett állomány. A lipicai ménésben nem terveznek állománybővítést, a hucul tenyészetnél 80 kancára történő bővítést terveznek. Az egyéni vállalkozó a jelenlegi kancalétszámot 14 darabbal megnövelné.

A kérdőívek V. részének kérdései a gyepre, a legelőre és a legeltetésre vonatkoznak (51. táblázat).

51. táblázat

A lovat tartó gazdaságok legelőinek használati formája

megnevezés	a legelő használat (%)	
	saját	bérelt
<i>egyéni vállalkozó</i>	100%	-
<i>kötségvetési szerv I.</i>	60%	40%
<i>kötségvetési szerv II.</i>	100%	-

Forrás: Saját kérdőíves felmérés

A gyephasználati formák (saját-bérelt) megoszlása eltérő: az egyéni vállalkozó és a kötségvetési szerv II. nem bérel legelőterületet, míg a kötségvetési szerv I. esetében a saját és a bérelt legelőterület aránya: 60-40%.

A takarmányozást szolgáló összterület nagysága a következőképpen oszlik meg: a kötségvetési szerv I. összesen

729 ha gyepterületet használ, amiből a rendszeresen legeltetett terület 356 -, az időszakosan legeltetett 50 hektár, a kaszálónak használt gyepterület 323 hektár. A szántó 42 -, a tarló területe 30 hektár. A költségvetési szerv II-nek összesen 361,5 hektár gyepterülete van. Ebből a rendszeresen legeltetett terület 181 -, az időszakosé pedig 20 hektár. Kaszálónak használt terület 160,5 hektár. A szántó területe 463 -, az erdőé pedig 265 hektár. Az egyéni vállalkozó 16 hektár gyepvel rendelkezik, amiből 4 hektár kaszáló. Emellett 4 hektár szántóterületet művel.

A legelő ismérveire vonatkozó felmért összesített adatsort az 52. táblázat mutatja.

52. táblázat

A lovat tartó gazdaságok által hasznosított gyepterület ismérvei

megnevezés	<i>egyéni vállalkozó</i>	<i>költségvetési szerv I.</i>	<i>költségvetési szerv II.</i>
zöldfű hozam t/ha	9,2	10,5	11,3
széna hozam t/ha	2,3	2,6	2,8
állattartó képesség (kanca+szaporulat/ha)	1	1,1	1,0
műtrágyázás	nem	nem	igen
szervestrágyázás	nem	nem	igen
gazoló kaszálás	igen	igen	igen

Forrás: Saját kérdőíves felmérés

A legelőknek hektáronként 9,2-11,3 tonna zöldfűhozama van, ami 1,0-1,1 kanca és csikójának eltartására alkalmas. Valamennyi terület ősgyep, amit rendszeresen gondoznak, így kultúrállapotuk megfelelő.

A legeltetési idény időjárástól függően április első hetétől decemberig tart. Az egyéni gazdálkodó esetében fűrt – és gémes kút segítségével történik az állatok itatása. A hucul – és a lipicai ménes számára a legelőn található erek, patakok szolgáltatják az ivóvizet.

Forrás: Saját felvétel (2007)

A legeltetésnek két módozatát „alkalmazzák”: az irányított – és a szakaszos legeltetést. Az egyéni vállalkozó alkalmazza a szakaszos legeltetést. A magyar félvér - és a lipicai tenyészet lovai nappal legelnek, éjszakára behajtják őket az istállóba (futóistálló, kötött állás, zárt egyedi box). A huculok a képen látható karámban töltik az éjszakát.

Forrás: Saját felvétel (2007)

Egész évben szabad tartásban élnek, ennek köszönhető a szervezetük ellenállóságát. Az ad libitum legelő mellett mindhárom fajtát abrakoltatják. A magyar félvér esetében csak a vemhes kancát (5kg/nap) és csikót (4-5kg/nap) abrakoltatják, emellett kiegészítésként takarmányrépát kapnak. A huculoknál mindegyik korcsoportot abrakoltatják (0,5 kg/nap), a lipicai esetében is (kanca és csikó: 3-4 kg/nap, mén: 4-5 kg/nap), emellett kiegészítésként szénával etetnek.

3.3.3.1. A gyepre alapozott ló tartás ökonómiai vizsgálata

A kérdőívek VII. részének kérdései a számviteli nyilvántartásra vonatkoztak (53. táblázat).

53. táblázat

A lovat tartóknál alkalmazott nyilvántartási módok

Megnevezés	<i>egyéni vállalkozó</i>	<i>költségvetési szerv I.</i>	<i>költségvetési szerv II.</i>
kettős könyvelés	-	X	X
leltár	-	X	-
tárgyi eszköz nyilvántartás	-	X	X
beruházási és felújítási költségnyilvántartás	-	-	X
munkabér, személyi jellegű kifizetések nyilvántartása	-	X	X
gépjármű-használati nyilvántartás	-	X	X

Forrás: Saját kérdőíves felmérés

Az egyéni vállalkozó semmiféle nyilvántartást nem végez a ló tartással kapcsolatban. A költségvetési szervek kettős könyvelést vezetnek, emellett a nyilvántartásukban szerepel a tárgyi eszközök, munkabér, személyi jellegű kifizetések, valamint a gépjármű-használati (út) nyilvántartás.

A vizsgált három lovat tartó gazdaság közül kettő nem bocsátotta rendelkezésre a ló tartás költségeit, ezért csak az egyik költségvetési szerv tenyészetének ökonómiai elemzésére kerülhetett sor. A gazdasági mutatók elemzése 2001-2005 évekre terjedt ki. Értékelésre került a termelési érték és termelési költség -, valamint az azokból számítható telepi nyereség alakulása.

A termelési érték vizsgálatánál az egy kancára jutó árbevétel, a génmegőrzésre kapott évenkénti támogatás, a belovagolt, bekocsizott lovak utáni bevételek és egyéb bevételek (pl. a kiselejtezett tenyészállatok értéke) kerültek elszámolásra. Nem lehetett elszámolni a lovasturizmusból származó bevételt, mivel

azt nem bocsátották rendelkezésünkre. Az egy kancára jutó összes bevétel alakulását az 54. táblázat szemlélteti.

54. táblázat

Az egy kancára jutó összes bevétel megoszlása

Megnevezés	2001	2002	2003	2004	2005
tenyészkanca, db	76	78	74	73	72
tenyészmén, db	5	6	7	7	6
<i>génmegőrzésre kapott támogatás, Ft/db</i>	100 000	100 000	100 000	100 000	100 000
<i>belovagolt, bekocsizott kanca, Ft/db</i>	95 481	168 300	173 123	180 802	192 077
<i>egyéb, Ft/db</i>	41 550	25 022	20 736	55 048	14 313
<i>kiselejtezett tenyészállat, Ft/db</i>	3947	9077	-	-	-
<i>összes bevétel (Ft/kanca)</i>	240 978	302 399	293 859	335 850	306 390

Forrás: Saját számítás a kérdőíves felmérés alapján

A vizsgált években az összes bevételt befolyásoló tényezők közül a génmegőrzésre kapott támogatáson felül a belovagolt, bekocsizott kancákból származó árbevétel a legjelentősebb (40-60%). Az öt év alatt összesen 110 darab belovagolt, bekocsizott lovat értékesítettek. Az értékesítési ára 2001-ben darabonként 615 500 Ft, ami 2005-re 729 300Ft-ra változott. 2001-ben 11 lovat értékesítettek, 2005-ben pedig 20 darabot. A génmegőrzésre kapott állami támogatás aránya az összes bevétel alakulásában 33-42%. Az egyéb bevételek (5-15%) és a kiselejtezett tenyészállatok 2-3%-ot képviseltek a bevételek között.

A vizsgált költségvetési szerv belföldre és külföldre (Ausztria, Németország, Hollandia, Franciaország és Olaszország) is értékesít, kizárólag szerződéssel és közvetlen piacra.

Az ágazat költségeit az egy kancára jutó fajlagos költségekkel jellemezhetjük (55. táblázat).

55. táblázat

Egy kancára jutó tartási költségek (Ft/kanca)

<i>megnevezés</i>	2001	2002	2003	2004	2005
saját termelésű abraktakarmány	12415	14250	14920	14800	15200
saját termelésű tömegtakarmány	32859	56940	55620	52560	56010
vásárolt tömegtakarmány	11244	7154	8600	16588	4226
egyéb takarmányok	24437	17731	22909	20805	22545
állategészségügyi költség	35375	38696	31092	39792	32875
energia és víz	14452	17226	18895	21300	24046
teljesítmény vizsgálat költsége	800	1000	1200	1000	1000
egyéb közvetlen változó költség	7201	8160	5603	3320	4094
közvetlen változó költségek összesen	138 783	161 157	158 839	170 165	159 996
változó gépköltségek	4220	4400	6200	6100	6420
idegen gépi szolgáltatások költsége	2010	2520	3210	3800	4210
közvetett változó költségek összesen	6230	6920	9410	9900	10630
tenyészállatok értékcsökkenése	47000	46200	45000	42700	46000
munkabér és közterhei	58000	59000	64700	72000	74000
értékcsökkenési leírás	3700	3900	4200	4200	4100
általános költségek	10123	18857	18483	30000	39197
egyéb költség	1570	1780	1810	2100	2600
összes állandó költség	120 393	129 737	134 193	151 000	165 897
TERMELÉSI KÖLTSÉG (Ft/kanca)	265 406	297 814	302 442	331 065	336 523

Forrás: Saját számítás a kérdőíves felmérés alapján

A változó költségek alakulásában legnagyobb arányban a takarmányköltség szerepelt. Az adatok alapján megállapítható,

hogy 2001-ben 80 955 -, 2005-ben pedig 97 981 Ft-ba került kancánként a feletetett takarmány. A jelentős különbségek oka a takarmányárak növekedésében keresendő. A feletetett takarmányokon belül jóval nagyobb súlyt képviseltek a saját termelésű takarmányok (2005-ben az összes változó költségen belül 44%-ot, a vásárolt tömegtakarmány csupán 3%-ot). 2005-ben az összes feletetett takarmány a változó költségeken belül több, mint 60%-ot tett ki. Ugyancsak jelentős arányt képviselt az állategészségügyi költség (18-21%) is. A teljesítményvizsgálati díj nagysága elenyésző, a költségeken belüli aránya évenként nem éri el az 1%-ot. Szembetűnő az energiaköltségek növekedése, ami jelentősen növeli az összes többi költségnevet is, hiszen nemcsak az energiában, hanem a segédüzemági szolgáltatásban, a takarmány árában is jelentkezik az energiaár emelkedése. Jelentős arányt képvisel még a tenyészállatok értékcsökkenése (20-26%)

Az egy kancára jutó összes költségen belül öt év átlagában a legnagyobb arányt (50%) a közvetlen változó költség képviselte. A költségek között a második helyen szerepelnek az állandó költségek (47,5%). Ide tartoznak a munkabér, a munkabér közterhei, értékcsökkenés és az általános költségek. A munkabér és közterhei (39%), illetve a tenyészállat értékcsökkenése (33%) képviselte a legnagyobb arányt az állandó költségekben. A költségek között a harmadik helyen állnak a közvetett változó költségek (2,5%).

A költségvetési szerv kettős könyvelést végez, minden felmerülő költséget szigorúan nyilvántart. Az 56. táblázat az egy kancára jutó összes bevételt, az összes termelési költséget és a nettó jövedelmet mutatja.

56. táblázat

Egy kancára jutó éves nettó jövedelem alakulása
(ezer forint)

Megnevezés	2001	2002	2003	2004	2005
Összes bevétel	240 978	302 399	293 859	335 850	306 390
Termelési költség	265 406	297 814	302 442	331 065	336 523
<i>Jövedelem (Ft/kanca)</i>	-24 428	4585	-8583	4785	-30 133

Forrás: Saját számítás a kérdőíves felmérés alapján

A vizsgált öt évből csak 2002 és 2004 volt nyereséges, általában veszteséges volt az ágazat. A természetvédelmi területen gazdálkodó költségvetési szerv a nyereségtermelés mellett (bizonyos tekintetben előtt) fontos társadalmi, tájvédelmi, hagyományőrzési feladatokat lát el. Ilyenek:

- a nemzeti környezetvédelmi program részeként biológiai, valamint ezzel együtt kultúrtörténeti értékeink védelme érdekében a hazai lófajta génmegőrzését végzi;
- a lovak értékét emeli, hogy a fogathajtó sport számára a világ egyetlen tenyésztete sem adott annyi eredményes lovat, mint ez a ménes, annak ellenére, hogy létszáma az egyéb fajtákhoz képest elenyésző;
- a természetvédelmi terület táj- és természeti értékének a megőrzése, a gyepek karbantartására, illetve a táj kultúrállapotának a fenntartása.

3.4. Az Európai Unió csatlakozás hatása a Régió állattenyésztésére

A Régióban a 200 ezer ha-nyi gyepterületnek közel 50%-a (92 ezer ha) évek óta kihasználatlan, a rajta termett fűhozamot nem használják semmire. Pedig olyan térségről van szó, ahol valamikor (20-30 évvel ezelőtt) általános volt a gyepek kérődzőkkel (szarvasmarha, juh) történő hasznosítása, igaz, abban az időben ezekből az állatfajokból több, mint háromszorosát tartották. Az EU csatlakozástól szakmai körökben azt várták, hogy a gyephasznosításhoz kapcsolódó állattenyésztés számára nyújtott támogatások hatására növekedhet a gyepen tartott állatok száma és a Régió állattenyésztésének GDP-hez való hozzájárulása.

A vizsgálatainkból megállapítható, hogy a térségben a gyepre alapozott állattartást lehet jövedelmezően csinálni. A szürkemarha-, és a tejelőtehén-, valamint a húsjuh-tartás - megfelelő tartásmód és állomány-nagyság mellett – elfogadható nyereséget eredményezett a vizsgált gazdaságok egy részében. Ebben nem kis szerepe volt a gazdaságok rendelkezésére álló gyepterületek hasznosításának, amiben még ezekben a gazdaságokban is jelentős tartalékok vannak.

Új helyzetet teremtett az abrakfélék árának 2007-ben duplájára történt növekedése, ami szinte lehetetlenné teszi a szóban forgó állattenyésztési ágazatokban az abrakra (sőt, a szántóföldi takarmánytermelésre) alapozott jövedelmező termék-előállítás. Valamennyit kompenzálni tudnak ebből az EU-tól nyerhető támogatások, de a gyepek eddiginél nagyobb arányú bevonása nélkül a Régió állattenyésztése még tovább zsugorodhat. Így a gazdálkodók válaszút előtt állnak: vagy nagyobb arányban alapoznak a meglévő gyepekre és akkor – szerény jövedelem mellett – megmaradhat az állatállományuk, vagy még arról az állományról is le kell mondaniuk, amivel most gazdálkodnak.

A fentiekből kiindulva a vizsgálatok további része annak a felmérésére irányul, hogy a jelenleg használaton kívül levő

gyepterületek bevonásával és az azokon megvalósított állattenyésztéshez nyerhető EU-támogatások igénybe vételével hogyan alakulhatna a Régió állattenyésztése és annak milyen befolyása lenne az állattenyésztés összeredményére.

A kérdőívek VIII. részének kérdései a támogatásokra vonatkoztak (14. ábra).

14. ábra

Az igénybe vehető támogatások feltételeinek elégedettségi vizsgálata I.

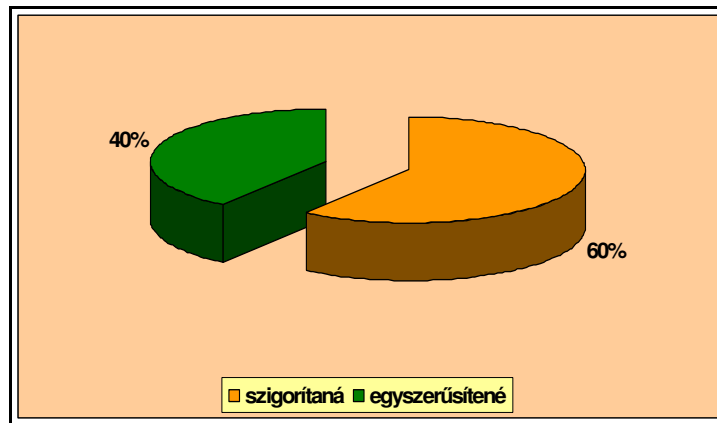
Forrás: Saját kérdőíves felmérés

A megkérdezett állattartóknak csupán 35%-a elégedett a támogatások igénybevételének feltételeivel, ők a feltételeket korrektnek találják és minden információhoz hozzájutnak, amelyek szükségesek az elérhető támogatások igénybevételéhez. Ezzel szemben 65%-uk nem elégedett a támogatások igénybevételének feltételeivel, legfőképpen arra panaszkodtak, hogy nem megfelelő a tájékoztatásuk a számukra elérhető támogatásokkal kapcsolatban és az igényléshez is csak csekély segítséget kapnak. Ezen felül főleg a kisebb állománnyal rendelkezők, a magángazdálkodók többsége kiemelte, hogy szerintük a támogatások odaítélése nem minden esetben korrekt,

tehát nem mindig az adott támogatás formára jogosult állattartó kapja. A 15. ábra azokat az állattartókat mutatja, akik nem elégedettek a támogatások igénybevételének feltételeivel.

15. ábra

Az igénybe vehető támogatások feltételeinek elégedettségi vizsgálata II.

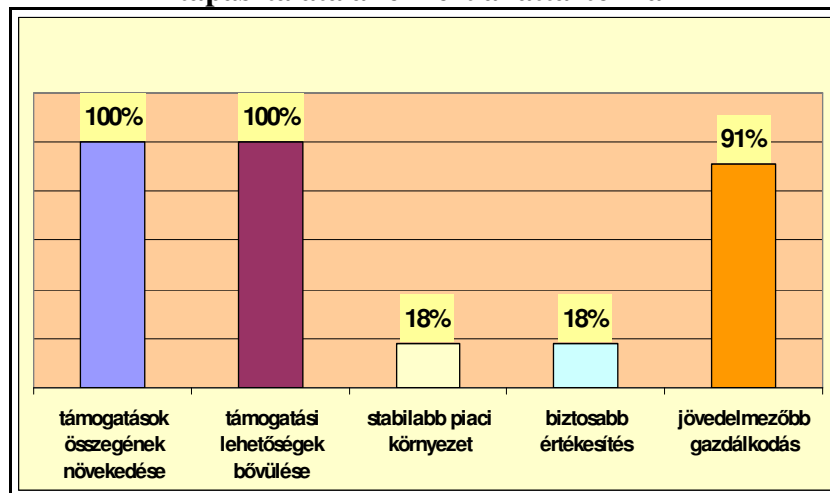

Forrás: Saját kérdőíves felmérés

Amint az a 15. ábrából leolvasható, 40%-a egyszerűsíténé -, 60%-a pedig szigorítaná a támogatások igénybevételének feltételeit. A magángazdálkodók többsége szigorítana az elérhető támogatások igénybevételének feltételrendszerén.

A 16. ábra az Európai Unióhoz történt csatlakozás pozitív és negatív hatásainak tapasztalatait mutatja a vizsgálatban szereplő állattartóknál.

Az Európai Unióhoz történt csatlakozás pozitív hatásainak tapasztalata a felmért állattartóknál

Forrás: Saját kérdőíves felmérés

Minden megkérdezett egyetértett abban, hogy a támogatási összegek növekedtek és a támogatási lehetőségek is bővültek. A felmérésben szereplő állattartók közül 91%-a gondolja úgy, hogy a támogatások által jövedelmezőbb lehet a gazdálkodása. 82% tapasztalta úgy, hogy az Európai Unióhoz történt csatlakozásunkat követően a piaci környezet instabilabbá vált és bizonytalanabb az állati termékek értékesítése.

A hazai állattartók esetében a ráfordítások csökkentésére és ezen keresztül a költségcsökkentésre egyetlen reális lehetőség kínálkozik: a legelőterületek maximális kihasználása. A jövedelem növelésének másik járható útja a termelési érték növelése. Ezt a célt részben az árbevétel növelésével érhetik el a gazdálkodók. Az árbevétel növelésének egyik lehetősége az értékesítési árak növelése, ami független a termelők döntésétől, illetve az arra gyakorolt befolyása igen csekély. Egyedül a jobb minőségű (pl. bio-) termékek lesznek azok, amiknek a piaci ára – elvileg – növelhető. Az árbevétel növelésének másik

lehetősége a hozamok növelése. Az árbevétel növelésének harmadik lehetősége a támogatások maximális kihasználása. A vizsgált juh-, ló- és szarvasmarha ágazatok számára a rendelkezésre álló támogatások több forrásból is igényelhetők, illetve adottságai (elsősorban a gyepterület nagysága) nagymértékben befolyásolják az igénybe vehető támogatás mértékét. A vizsgált Régió adottságait tekintve meghatározható az egy állatra igényelhető támogatások pontos értéke. Az 57., 58. és az 59. táblázatok szemléltetik, hogy a különböző támogatások igénybevétele esetén hogyan alakul az állattartás jövedelme.

57. táblázat

**A juhtartók által igénybe vehető különböző támogatások
összegei alapján kalkulált jövedelem**

Megnevezés	magyar merinó anyajuh	húshasznú anyajuh
Nettó jövedelem (Ft/anyajuh)	3570	3611
Az igényelhető támogatási formák és összegei (Ft/anyajuh)		
<i>Anyajuhtartás támogatása</i>	1452	
<i>Kedvezőtlen adottságú területeken történő anyajuhtartás támogatása</i>	1008	1008
<i>Területalapú támogatás</i>	4200	4726
<i>Kedvezőtlen adottságú területek (KAT) támogatása</i>	3665	2577
NVT – Agrár-környezetgazdálkodási Támogatások (Gyepgazdálkodási agrár-környezetgazdálkodási célprogram csoport)		
<i>Alapszintű gyepgazdálkodási célprogram (gyepes élő- hely gondozása)</i>	3270	3679
<i>Ökológiai gyepgazdálkodási célprogram</i>	3270	3679
<i>Kiegészítő agrár-környezetgazdálkodási célprogram (gyepterületeken történő cserjeirtás)</i>	-	3925
Jövedelem összesen az igényelhető támogatási összegekkel kalkulálva (Ft/anyajuh)	20 435	23 205
Egy szűkös megélhetési szintű 4 tagú család éves jövedelemigénye (Ft/év)	2 256 000	2 256 000
szükséges gazdasági méret (anyalétszám, db)	110	97
Egy átlagos megélhetési szintű 4 tagú család éves jövedelemigénye (Ft/év)	3 072 000	3 072 000
szükséges gazdasági méret (anyalétszám, db)	150	132

Forrás: Saját számítás a gyűjtött adatokból

A húshasznú anyánkénti támogatás 1008 -, a magyar merinókat tartó gazdaságoknál 2460 Ft. A területalapú támogatások meghatározásánál hektáronként a húshasznúak esetében 4-, a magyar merinónál 4,5 darabbal számoltunk. Az egy magyar merinó anyajuhra jutó 18 904 Ft/ha területalapú támogatással kalkulálva 4200 Ft, a húshasznúak esetén pedig 4726 Ft. Kiemelkedő jelentőséggel bír, hogy a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv (NVT) Agrár-környezetgazdálkodási Intézkedései (AKG) Gyepgazdálkodási célprogramok keretében további támogatásra jogosultak gyepterületeik után, ami jelen esetben a húshasznúaknál 11 283 -, a magyar merinónál 6540 Ft-ot jelent anyajuhonként. Továbbá igényelhető még a kedvezőtlen adottságú területek kompenzációs támogatása is, melynek célja, hogy a gazdálkodás eredményességét kedvezőtlenül befolyásoló gazdasági, társadalmi és természeti tényezők hatásait részben kompenzálja. A támogatás mértéke a húshasznúaknál - 10 308 -, a magyar merinót tartó gazdaságok esetében 16 493 Ft/ha/év. A különbség azzal magyarázható, hogy a magyar merinót tartó gazdaságok 300 hektár alatti gyepterülettel rendelkeznek, így a maximális támogatásnak 80%-át tudják igénybe venni. Mindezeket figyelembe véve a lehetséges támogatások maximális kihasználása esetén az ágazat jövedelemtermelő képessége jelentősen javulhat. A modellszámítás alapján megállapítható, hogy a húshasznú anyánkénti támogatás 1008 Ft-tal, a hektáronkénti támogatás pedig 18 586 Ft-tal növelné a nyereséget, ez a magyar merinókat tartó gazdaságoknál 2460 -, illetve 14 405 Ft. A KSH (2008) által meghatározott szűkös - és átlagos megélhetési szinthez szükségesnek tartott jövedelemösszeg kétgyermekes háztartás esetén 47 000-, illetve 64 000Ft/hó/fő. Tehát egy szűkös - és egy átlagos négytagú kétgyermekes háztartás megélhetéséhez szükséges összes éves jövedelemigény 2 256 000 -, illetve 3 072 000 Ft, az ehhez szükséges gazdasági méret a húshasznúaknál 97-132 -, a magyar merinóknál 110-150 darab anyajuh.

A területalapú támogatások meghatározásánál hektáronként 1 tejelő -, és 0,8 húshasznú tehénnel számoltunk. A szürkemarhátartók esetében jelentősen több támogatási forma áll rendelkezésre, kiemelten az NVT Agrár-környezetgazdálkodási támogatásokon belül a gyepgazdálkodási - és az extenzív állattenyésztéshez kapcsolódó agrár-környezetgazdálkodási célprogramokból nyerhető támogatásokat. Összességében megállapítható, hogy a rendelkezésre álló támogatások maximális kihasználása esetén az ágazat jövedelemtermelő képessége jelentősen javulhat, jelen esetben a szürkemarhátartóknál 171 246 -, a tejelő tehenészeteknél pedig 50 113 Ft-tal növekedne az egy tehenre számított jövedelem. A KSH (2008) által meghatározott szűkös - és egy átlagos négytagú kétgyermekes háztartás megélhetéséhez szükséges éves jövedelemigény 2 256 000 -, illetve 3 072 000 Ft, az ehhez szükséges gazdasági méret szürkemarhátartóknál 10-13-, míg a tejelő tehenészetnél 10-14 darab.

58. táblázat

A tejhasznú – és a szürke marhát tartók által igénybe vehető különböző támogatások összegei alapján kalkulált jövedelem

Megnevezés	tejhasznú tehén	húshasznú tehén
Nettó jövedelem (Ft/tehén)	169 954	57 247
Az igényelhető támogatási formák és összegei (Ft/tehén)		
Anyatehéntartás támogatása	-	
Extenzifikációs szarvasmarhatartás támogatás	-	11 702
Területalapú támogatás	18 904	23 630
Kedvezőtlen adottságú területek (KAT) támogatása	16 493	20 616
NVT – Agrár-környezetgazdálkodási Támogatások (Gyepgazdálkodási agrár-környezetgazdálkodási célprogram csoport)		
Alapszintű gyepgazdálkodási célprogram (gyepes élő- hely gondozása)	14 716	18 395
Ökológiai gyepgazdálkodási célprogram	-	18 395
Kiegészítő agrár-környezetgazdálkodási célprogram (gyepterületeken történő cserjeirtás)	-	19 624
Magyar szürke szarvasmarha célprogram	-	35 548
Szarvasmarha célprogram		23 336
Jövedelem összesen az igényelhető támogatási összegekkel kalkulálva (Ft/tehén)	220 067	228 493
Egy szűkös megélhetési szintű 4 tagú család éves jövedelemigénye (Ft/év)	2 256 000	2 256 000
szükséges gazdasági méret (tehenlétszám, db)	10	10
Egy átlagos megélhetési szintű 4 tagú család éves jövedelemigénye (Ft/év)	3 072 000	3 072 000
szükséges gazdasági méret (tehenlétszám, db)	14	13

Forrás: Saját számítás a gyűjtött adatokból

A területalapú támogatások meghatározásánál hektáronként 1 darab lóval számoltunk. Megállapítható, hogy a rendelkezésre álló támogatások maximális kihasználása esetén az ágazat jövedelemtermelő képessége jelentősen javulhat, jelen esetben 132 966 Ft-tal növekedne az egy kancára számított jövedelem. A KSH (2008) által szűkös - és egy átlagos négytagú kétgyermekes háztartás megélhetéséhez szükséges összes éves

jövedelemigény 2 256 000 -, illetve 3 072 000 Ft, az ehhez szükséges gazdasági méret pedig 22-30 ló lenne.

59. táblázat

A lovat tartó költségvetési szerv által igénybe vehető különböző támogatások összegei alapján kalkulált jövedelem

Nettó jövedelem (Ft/kanca)	- 30 133
Az igényelhető támogatási formák és összegei (Ft/kanca)	
<i>Génmegőrzésre kapott állami támogatás</i>	
<i>Területalapú támogatás</i>	18 904
<i>Kedvezőtlen adottságú területek (KAT) támogatása</i>	14 431
NVT – Agrár-környezetgazdálkodási Támogatások (Gyepgazdálkodási agrár-környezetgazdálkodási célprogram csoport)	
<i>Alapszintű gyepgazdálkodási célprogram (gyepes élő- hely gondozása)</i>	14 716
<i>Ökológiai gyepgazdálkodási célprogram</i>	14 716
<i>Kiegészítő agrár-környezetgazdálkodási célprogram (gyepterületeken történő cserjeirtás)</i>	15 699
<i>Magas genetikai értéket képviselő lovak célprogram</i>	29 972
<i>Érzékeny Természeti Területeken alkalmazható gyepgazdálkodási célprogram</i>	24 528
Jövedelem összesen az igényelhető támogatási összegekkel kalkulálva (Ft/kanca)	102 833
Egy szűkös megélhetési szintű 4 tagú család éves jövedelemigénye (Ft/év)	2 256 000
szükséges gazdasági méret (kancalétszám, db)	22
Egy átlagos megélhetési szintű 4 tagú család éves jövedelemigénye (Ft/év)	3 072 000
szükséges gazdasági méret (kancalétszám, db)	30

Forrás: Saját számítás a gyűjtött adatokból

3.5. Az Észak-magyarországi Régió gyepre alapozott állattenyésztésének fejlesztési lehetőségei és irányai

Korábbi elemzéseink azt mutatják, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű Régióban jelentős extenzifikálási programot

célszerű végrehajtani, melynek során a fejlesztési-kitörési lehetőségek között a gyepre alapozott állattenyésztés komoly szerephez juthat. Feltétlen utalni kell arra, hogy az országos átlagnál (19 AK) lényegesen kisebb, 10-11 aranykorona tiszta jövedelemmel jellemezhető földminőségű szántó területeken, a gazdaságilag még elfogadható termelési és jövedelmi színvonal hosszú távon nem vagy csak jelentős állami támogatással lenne fenntartható. Ezért az előzőekben kifejtett gondolatok alapján a hasznosítatlan gyepterületek kihasználásával mindenképpen számolni kell. Reálisan számolni kell a jelenleg szántóföldi hasznosítású területek egy részének kivonásával, és környezetgazdálkodási, továbbá tájlesztettkai szempontból optimálisnak tekinthető gyepeként, esetleg erdőtelepítésű hasznosításával. A meglévő gyepterületek hasznosításában a legeltetéses állattartás kínálja a legésszerűbb és az ösztársadalmi célokhoz legjobban illeszthető megoldást. Az állattenyésztéstől független hasznosítások (sportpályák, parkok stb.) nagyságrendje elhanyagolható. A kaszált területek szintén az állattenyésztéshez kapcsolódnak. Nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy az intenzív gyepegzálkodás nagyobb ráfordítással jár (tápanyag-utánpótlás, öntözés stb.), ezért az itt előállított fű költsége több, mint az extenzíven hasznosított gyepek esetében. Ezért a vizsgált Régió fejlesztési koncepciójának kidolgozása során az extenzív irány a célszerűbb megoldás. Ebből kiindulva végeztünk modellszámítást, figyelemmel a tényleges helyi körülményekre és alapul véve a felmérésben szereplő állattartók gyephasználatát és termelési eredményeit.

A 60. táblázat összesített adatsora azt mutatja, hogy a gazdálkodóknál tartott állatlétszám és a hasznosított gyepterület milyen arányban áll egymással.

60. táblázat

**A gazdálkodóknál tartott állomány és a hasznosított
gyepterület aránya**

Megnevezés	<i>magyar merinó anyajuh</i>	<i>hús- hasznú anyajuh</i>	<i>tej- hasznú tehén</i>	<i>szürke- marha tehén</i>	<i>kanca</i>
őstermelő					
állomány, db	405	-	23	166	-
állattartó képesség (anyaállat+szaporulat/ha)	4,5	-	1	0,8	-
legeltetett gyepterület, ha	515	-	16	631	-
családi gazdaság					
állomány, db	116	-	-	12	-
állattartó képesség (anyaállat+szaporulat/ha)	4-4,5	-	-	0,8	-
legeltetett gyepterület, ha	90	-	-	64	-
Kft.					
állomány, db	562	-	-	150	-
állattartó képesség (anyaállat+szaporulat/ha)	4	-	-	0,9	-
legeltetett gyepterület, ha	620	-	-	248	-
Rt.					
állomány, db	-	6021	-	-	-
állattartó képesség (anyaállat+szaporulat/ha)	-	4	-	-	-
legeltetett gyepterület, ha	-	1930	-	-	-
tangazdaság					
állomány, db	-	-	38	-	-
állattartó képesség (anyaállat+szaporulat/ha)	-	-	1,1	-	-
legeltetett gyepterület, ha	-	-	22	-	-
költségvetési szerv					
állomány, db	-	-	-	-	356
állattartó képesség (anyaállat+szaporulat/ha)	-	-	-	-	1-1,1
legeltetett gyepterület, ha	-	-	-	-	607
egyéni gazdálkodó					
állomány, db	-	-	-	-	12
állattartó képesség (anyaállat+szaporulat/ha)	-	-	-	-	1
legeltetett gyepterület, ha	-	-	-	-	12

Forrás: Saját vizsgálat

Megállapítható, hogy a vizsgált juhászatok, a szürkemarhát – és a lovat tartó gazdaságok – egy kivételével - messze nem használják ki a gyepterületeik termését.

1. A juhászatokban az anyajuhállomány összesen 7104 (507,2 számosállat) és a legeltetett terület 3155 ha gyeperület. A 4 (0,28 számosállat) és 4,5 (0,32 számosállat) anyajuh+bárány/ha állattartó képességet tekintve a legeltetett gyeperület 12 620 anyajuh (901 számosállat), illetve 14 197 (1013 számosállat) eltartására lenne képes. Összességében a felmért juhászatokban fele annyi állatot sem tartanak, mint amennyit a gyepek termése lehetővé tenné.
2. A szürkemarhát tartó gazdaságokban összesen 328 tehenet (262 számosállat) tartanak 943 ha legeltetett gyeperületen. 0,8 (0,64 számosállat) és 0,9 (0,72 számosállat) tehen+borjú/ha állattartó képességgel számolva a legeltetett terület 754 (603 számosállat) és 849 (679 számosállat) tehen eltartására lenne képes. Összességében a szarvasmarhatartóknak a jelenlegihez képest több, mint kétszer annyi állatot kellene tartaniuk, hogy a gyepterületük termését maximálisan hasznosítsák.
3. A lovat tartó költségvetési szerveknél összesen 356 lovat (285 számosállat) tartanak 607 ha legeltetett gyeperületen. 1 (0,8 számosállat) és 1,1 (0,88 számosállat) ló/ha állattartó képességgel számolva a legeltetett terület 607 (486 számosállat) és 668 (534 számosállat) ló eltartására lenne képes. Csupán az egyéni vállalkozónál tartott állomány áll arányban a legeltetett területtel.

Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a tejhasznú tehenek esetében nem áll arányban a tartott állomány és a legeltetett terület, mivel egyedül ott több állatot tartanak, mint azt a gyeperület állattartó képessége lehetővé tenné. Ebben az esetben azonban magas a szántóföldön termelt tömeg-, és abraktakarmányok felhasználása.

A Régió összes gyeperülete 2005-ben 193 561 ha volt, melyből 102 349 hektárt hasznosítottak. A meglévő gyepterületek kihasználtsága rendkívül alacsony, 2005-ben a

hasznosítatlan gyepterület az összes gyepterületből 47,1% (91 212 ha) volt. A gyepek szénahozama is biztosítaná a 4-4,5 anyajuh és báránya -, 0,8-0,9 húsmarha -, és 1-1,1 tejelőmarha és borja éves takarmányát. Mindezekhez kapcsolódóan a fejlesztés indokai a következőkben fogalmazhatók meg:

- kihasználatlan gyepterületek magas aránya;
- a hasznosítatlan gyepterületek elgyomosodtak, leromlott kultúrállapotúak;
- a gyengébb adottságú körzetek nagyarányú munkanélkülisége;
- az Európai Unió által preferált extenzív állattartás;
- a kihasználatlan területek növekvő környezeti kockázata;
- az állathiány következtében elkerülhetetlen piacvesztés.

Az elvi lehetőségek közül két fejlesztési célt fogalmazunk meg:

1. a gyephasznosítás révén a biológiai, ökológiai és ökonómiai szempontok összhangba kerüljenek;
2. olyan differenciált, a gyepek minőségéhez és állattartó-képességéhez igazodó állattenyésztési struktúra kialakítása, ahol a ráfordítások minimalizálása mellett nyereséget adó állati termékek állíthatók elő.

E célok szem előtt tartásával az állattartás fejlesztésének lehetséges irányait és arányait a 61. táblázat szemlélteti.

A Régióban az állattartás fejlesztésének lehetséges irányait és arányait a következőkben foglaljuk össze. A 2005-ös állapotból kiindulva a hasznosítatlan gyepterület 91 212 hektár volt. A hasznosítatlan gyepterület maximális kihasználása mellett – figyelemmel a területi adottságokra és a szakmai követelményekre - a következőképpen kalkuláltunk: az állományfejlesztésből 15%-a tejelő tehén-, 40%-a húsmarha- és a maradék 30%-a juh. A hasznosítatlan gyepterület alapján a lehetséges állatlétszám bővítés 152 326, mely számosállat egységben kifejezve 42 111. A lejtési, gyepterületi és a gyephozam viszonyok nagyjából ezt az arányt teszik indokolttá. Jelenleg 6 770 szürkemarha tehén van az egész országban, így a gyepgazdálkodás és a húsmarhatartás óriási tartaléka a Régió

versenyképességének. Igen fontos szempont, hogy az állatlétszám növelése révén több száz család számára is megélhetést teremtsen.

61. táblázat

A legeltetési állattartás fejlesztésének lehetséges irányai és arányai a Régió hasznosítatlan gyepterületein

állattartás	állattartó képesség (anyaállat+szaporulat/ha)	gyep (ha)	létszám (db)	számosállat egység
legelő állatok				
anyajuh	4	27 364	109 456	7815
húsmarha	0,8	36 485	29 188	23 350
tejelő marha	1	13 682	13 682	10 946
nem legelő állatok				
megnevezés	szénahozam (t/ha)	gyep (ha)	összes szénahozam (t)	
kaszálónak használt terület	2,25	13 682	30 785	
a hasznosítatlan gyepterület összesen (ha)				
91 212				
indokolt állatlétszám bővítés (db)				
152 326				
indokolt állatlétszám bővítés (számosállat egység)				
42 111				

Forrás: Saját számítás

A 17. ábrán látható összefüggések a Régió összes gyepterületének lehetséges (potenciális) állattartó-képességét szemléltetik.

17. ábra

**A Régió összes gyepterületének lehetséges (potenciális)
állattartó-képessége**

összes gyepterület		193 561 ha
LEGELTETÉSSSEL		
30%-án anyajuh	→ 232 273 db	→ 16 584 számosállat
40%-án húsmarha	→ 61 940 db	→ 49 552 számosállat
15%-án tejelő tehén	→ 29 034 db	→ 23 227 számosállat
LEGELTETÉS NÉLKÜL		
15%-a kaszáló	→ 29 034 ha	→ 65 327 t széna

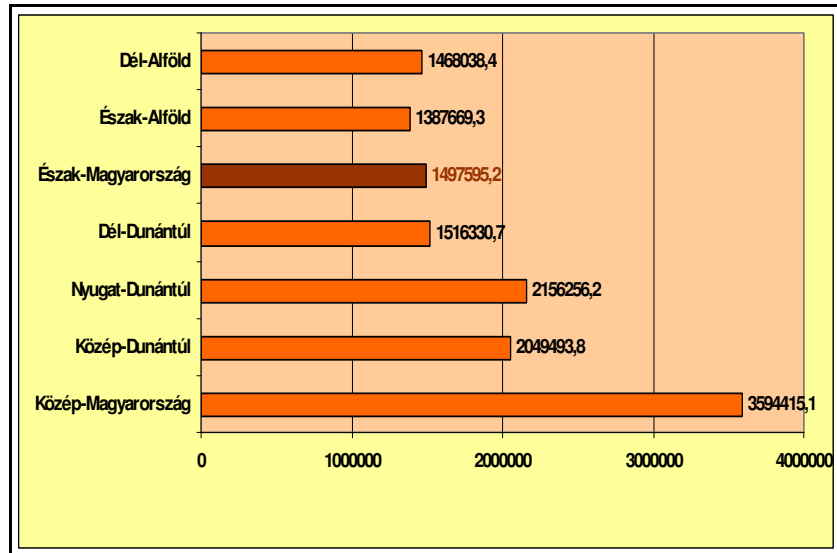
Forrás: Saját számítás

A Régió gyepterülete összesen 323 247 állat (vagyis 89 363 számosállat) eltartására lenne képes, a 2005. évi 77 000 (5498 számosállat) anyajuh - és 33 000 tehén (26 400 számosállat) létszámhoz képest.

Ha a Régió az összes gyepterületének termését az előzőekben vázolt módon hasznosítaná, akkor a gazdálkodók által korábban elért jövedelemmel kalkulálva az egy főre eső GDP-t 21 463 Ft-tal növelné. Emellett hozzájárulna a foglalkoztatottak létszámának a növekedéséhez is. A megkérdozett gazdálkodóknál az egy főre eső átlagos tehenlétszám 49 -, a juhoknál 395 darab. Ez azt jelenti, hogy a fejlesztés következtében a foglalkoztatottak létszáma a Régióban 2445 fővel növekedne. A fejleszhető állatállomány számított jövedelmével és a 2445 foglalkoztatottal kalkulálva a regionális versenyképességi mutató 2005-ben megállapított 1 429 117,1-ről 1 497 595,2-ra növekedne, ezzel jelentősen maga mögött hagyná az Észak- és a Dél-alföldi Régiókat, valamint jelentősen megközelítve a Dél-dunántúli Régió versenyképességét (18. ábra).

18. ábra

**A regionális versenyképességi mutató régiónkénti alakulása
a fejleszthető állatállomány számított jövedelmével és a
kalkulált foglalkoztatottak számával (2005)**

Forrás: Saját számítás

Ezen túlmenően az előzőekben bemutatott fejlesztések hozzájárulnának a mezőgazdaság bruttó hozzáadott értékéhez, mintegy 25,3%-kal növelnék azt. Ezáltal a mezőgazdaság GDP-hez való hozzájárulása 4,4%-ról 5,9%-ra növekedne, így a regionális rangsorban a negyedik helyet foglalná el, megelőzve a Nyugat-dunántúli Régiót. Megállapítható, hogy a hasznosítatlan gyepek termésének komoly szerepe lehetne a Régió versenyképességének növelésében.

4. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az Észak-magyarországi Régió gazdaságának fejlettségi szintjéről, a gyepgazdálkodásának és állattenyésztésének jelenlegi helyzetéről, a gyepre alapozott állattartás ökonómiai paramétereiről, a gazdálkodás eredményességéről, az EU csatlakozás után előállt új körülmények hatásának vizsgálatáról, illetve a fejlesztési-kitörési pontok meghatározásáról az alábbi megállapítások tehetők:

1. **A gazdasági mutatók alapján az Észak-magyarországi Régió az ország hét régiójából - az Észak-Alföld mellett – a legelmaradottabb térség.** A Régió hátránya hosszú évek óta tetemes, a GDP országos átlagának csupán csak 64-67%-át érte el 2000-2005 között. Az aktív korú lakosság létszámváltozása sem független a térség fejlettségi szintjétől: bizonyára az „elvándorlás” következtében erőteljes csökkenés volt megfigyelhető, 5 év alatt több, mint 10 ezer fővel csökkent ennek a lakosságcsoporthoz a létszáma. A Régió foglalkoztatási aránya a régiók közül a legalacsonyabb, míg a munkanélküliségi ráta (10,6%) a legmagasabb volt.
2. **Az Észak-magyarországi Régió a Porter-modell alapján számított komplex regionális versenyképességi mutató szerint is az ország hét régiója közül 2005-ig az utolsó helyen állt.** A regionális versenyképesség számításához használt komponensek (az egy lakosra jutó GDP értéke, a regionális munkatermelékenység és a foglalkoztatottsági ráta) külön-külön is a Régió versenyképességének gyengeségére mutatnak rá.
3. **Az ország dinamikusan fejlődő 24 kistérsége közül mindössze egy található Észak–Magyarországon, a**

fejlődő 33-ból is csak három, a felzárkózó 57-ből mindössze 13, ugyanakkor a stagnáló 29-ből csaknem minden negyedik. A lemaradó 25 kistérségből 5 Észak–Magyarországon található, ennél kedvezőtlenebb helyzetben egyedül az Észak–Alföld van. A térségi problémák koncentrációját jelzi, hogy a kedvezményezett településeknek közel 77%-a három régióban, Észak-Alföldön, Észak-Magyarországon és Dél-Dunántúlon van. Ezekben a régiókban a települések zöme kedvezőtlen adottságú. Az ország összes települése közül a vizsgált Régióban található az elmaradott települések közel 30%-a, magas munkanélküliségű 35%-, illetve az elmaradott és magas munkanélküliségű településeknek pedig 37%-a.

4. **A Régió mezőgazdasági lehetőségeit a kedvezőtlen lejtésviszonyok mellett behatárolja a kedvezőtlen talajtermőképesség is.** A Régió mezőgazdasági területének aranykorona (AK) átlaga 11, az országos 19-nek ez mindössze 57%-a. A 11 aranykoronás átlagon belül 7,5% az 5 AK alatti, 37,6% a 9 AK alatti és mindössze 33,3% a 12 AK feletti terület.

5. **A termőterület művelési ágankénti megoszlása a Régióban az országotól jelentősen eltér, miután az átlagnál lényegesen kisebb a szántó és nagyobb a gyeprészese.** A Régió hasznosított gyepterülete drasztikus mértékben csökkent, az 1996-2000. évek átlagához képest 2005-re csaknem a felére. Ugyanakkor a termésátlagok a kétszeresére növekedtek, melynek oka a jobb területek hasznosításában rejlik. **A 2005. évben a 193 561 ha gyepek csupán csak az 52,9%-át hasznosították.**

6. **A Régió mezőgazdasági tevékenységén belül viszonylag kicsi az állattenyésztés súlya.** Ez azért is probléma, mivel a vizsgált Régiót alkotó három megye területe tagolt, domborzati viszonyait tekintve nagyrészt hegy- és dombvidéknek számít, s ezáltal kevésbé alkalmas szántóföldi növénytermesztésre. A múltban az itt élő lakosság körében nagy hagyományokkal bírt a szarvasmarha-, a ló- és a juhtenyésztés. Mára a Régió három megyéjében egyöntetűen kevés állatot tartanak, a kis állatsűrűség az egész Régióra jellemző. A Régió 100 hektár mezőgazdasági területére jutó számosállat jóval az országos átlag alatti.

7. **Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a juhtartó gazdaságok közel 60%-a 100 anyajuhnál kevesebbet tartott. Nincs ez másképpen Heves és Nógrád megyében sem. Heves megyében az összes juhtartó több, mint 60%-a, míg Nógrád megyében több mint 70%-a 100 anyajuhnál kevesebbet tartott.** Mindhárom megyében az 500 feletti állomány nagyságú tenyészetek elenyészők, Heves megyében 5,7-, Borsodban 5,1-, Nógrádban pedig 3,2%, míg országosan ez az érték 39,5%. **A vizsgált 3 megye értékei jelentősen elmaradnak az országos átlagtól. Ezekből következik, hogy nem megfelelő a termelési háttér, mivel a 100 anyánál kevesebbet tartó juhászatok nem tudnak a fennmaradásukhoz elégséges jövedelmet elérni, illetve kiszolgáltatottakká válnak a felvásárlókkal szemben.**

8. **2005-ben az állattenyésztés produktuma csupán 26,2%-ot tett ki a mezőgazdasági termelésből.** A 100 hektár mezőgazdasági területre jutó növénytermesztési – és állattenyésztési termékek együttes értéke alapján is az Észak-magyarországi Régió az utolsó a régiós rangsorban. 2005-ben az állattenyésztési termékekből fajlagosan csupán

csak az országos átlag felét tudta megtermelni. Annak ellenére van ez így, hogy a térségben közel 100 ezer hektárnyi gyepterület teljesen kihasználatlan.

9. A felmért állattartók által igénybe vett szolgáltatások közül az állatorvosi -, a mezőgazdasági és a szaktanácsadási szolgáltatást jelölték meg. Az állatorvosi szolgáltatást valamennyi állattartó igénybe vette, a másik kettőt azonban csak néhányan. **A megváltozott üzemi – és tulajdonosi rendszerben feltétlenül újra kell értékelni az állatorvosi szolgáltatások rendszerét, mivel az apró családi gazdaságok nem bírják az egyre növekvő állategészségügyi és állatorvosi költségeket.**

10. A juhászatok által használt gyepekre jellemző a hektáronkénti átlagosan 8,5-10 tonna zöldfű-hozam, ami 4-4,5 anyajuh és báránya tartásához elegendő. A szarvasmarhatartóknál a gyepek hektáronként átlagosan 8,2-9 tonnát teremnek, ami 0,8-1,1 tehén és borja eltartására elegendő. A lovat tartók esetében a legelőknak hektáronként 9,2-11,3 tonna zöldfűhozama volt, ami 1,0-1,1 kanca és csikója eltartására alkalmas.

11. **2005-ben a húshasznú anyajuhok termelési értéke jóval meghaladta a magyar merinókéét, ez az egy anyára jutó fajlagos hozamoknak volt köszönhető. A bárányértékesítés mellett további árbevételi forrást képez a gyapjú, amely régebben mindig értékesíthető termék volt, napjainkra elenyésző a jelentősége. A termelési érték 90%-át a „főtermék” értékesítéséből befolyó árbevétel képezte, a kiselejtezett tenyészállat – 7% és a gyapjúból származó értékesítés 3% volt. A jövedelmezőség növelésének legfőbb eszköze a hozamok növelése, ami**

extenzív tartási módnál, kellő szakmai munkával biztosítható, minimális költségszint és maximális hozamszint mellett. A szürkemarha esetében a termelési értéket befolyásoló tényezők közül a borjak értékesítéséből származó árbevétel volt a legjelentősebb, míg a tejelő teheneknél a vizsgált öt év átlagában több, mint 85%-át a tej értékesítéséből befolyó árbevétel képezte.

12. Az összes költségen belül a legnagyobb arányt a közvetlen változó költségek jelentették: egy magyar merinó anyánál 52-, egy szürkemarha – 48-, egy tejelő tehénél 71-, illetve egy kancánál 50%-ot képviselt. Ezzel szemben húshasznú juhok esetében a vizsgált öt év átlagában az állandó költség szerepelt a legnagyobb súllyal (53%).

13. A négy társas vállalkozás adatai alapján a magyar merinó tartás a vizsgált öt év mindegyikében nyereséges volt. Az Rt.-nél öt évből kettő veszteséges volt – a támogatás ellenére -, a magas költségeknek, illetve a termelési értéket alapvetően befolyásoló piaci áraknak köszönhetően. **Hosszú távon azok a gazdálkodók képesek nyereséget termelni, akik saját tulajdonú területen, - eszközökkel és - állománnyal, maguk termelik meg, illetve biztosítják a szükséges takarmányt és az inputok nagy részét.** A vizsgált öt év mindegyike nyereséges volt a szürkemarhát tartóknál. A tejelő tehenészettel foglalkozó őstermelő évről évre jelentős nyereséget ért el. A lovat tartó költségvetési szervnél a vizsgált öt évből csak 2002 és 2004 volt nyereséges, általában veszteséges volt az ágazat.

14. **A felmért állattartó gazdaságoknak csupán 35%-a volt elégedett támogatások igénybevételének feltételeivel, 65%-a nem,** legfőképpen arra panaszkodtak, hogy nem megfelelő a tájékoztatásuk a számukra elérhető

támogatásokkal kapcsolatban és az igényléshez is csak csekély segítséget kapnak. A megkérdezettek **40%-a egyszerűsítene -, 60%-a pedig szigorítaná a támogatások igénybevételének feltételeit.** Mindannyian egyetértettek abban, hogy a támogatási összegek növekedtek és a támogatási lehetőségek is bővültek. **A felmérésben szereplők 91%-a gondolta úgy, hogy a támogatások által jövedelmezőbb lehet a gazdálkodás. 82% tapasztalta úgy, hogy az Európai Unióhoz történt csatlakozásunkat követően a piaci környezet instabilabbá vált és bizonytalanabb az állati termékek értékesítése.**

15. **A rendelkezésre álló támogatások maximális kihasználása esetén az ágazatok jövedelemtermelő képessége jelentősen javulhat.** A húshasznú anyánkénti támogatás 1008 Ft-tal, a hektáronkénti támogatás pedig 18 586 Ft-tal növelné a nyereséget, ez a magyar merinókat tartó gazdaságoknál 2460 –, illetve 14 405 Ft. A szürkemarhát tartóknál 171 246 -, a tejelő tehenészeteknél pedig 50 113 Ft-tal növekedne az egy tehenre számított jövedelem, az egy kancára jutó 132 966 Ft lenne.

16. **Az elemzéseink azt mutatták, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű Régióban jelentős extenzifikálási programot célszerű végrehajtani, melynek során a fejlesztési-kitörési lehetőségek között a gyepre alapozott állattenyésztés a jelenleginél jóval nagyobb szerephez jut.** A meglévő gyepterületek hasznosításában a legeltetéses állattartás kínálja a léghűsítőbb és az ösztársadalmi célokhoz legjobban illeszthető megoldást. A felmérésekből kiderült, hogy a juhászatok, a szürkemarhát – és a lovat tartó gazdaságok – egy kivételével - messze nem használták ki a gyep termését, ugyanakkor az is tény, hogy a tejhasznú tehenek esetében nem állt arányban a tartott állomány és a

legeltetett terület, mivel több állatot tartottak, mint azt a gyepterület állattartó képessége indokolta volna.

17. **A Régió gyepterületeinek kihasználtsága rendkívül alacsony, 2005-ben a hasznosítatlan gyepterület az összes gyepterületből 47,1% (91 212 ha) volt.** A gyepek szénahozama is biztosítaná a 4-4,5 anyajuh és báránya -, a 0,8-0,9 húsmarha -, és az 1-1,1 tejelőmarha és borja éves takarmányát. Két fejlesztési célt fogalmaztunk meg, egyrészt azt, hogy a gyephasznosítás révén a biológiai, ökológiai és ökonómiai szempontok összhangba kerüljenek. Másrészt egy olyan differenciált, a gyepek minőségéhez és állattartó képességéhez igazodó állattenyésztési struktúrát (irányok, mértékek) alakítsunk ki, amelyben az ökonómiailag még elviselhető ráfordítások eredményeként nyereséget biztosító állati termékek nyerhetők.
18. A hasznosítatlan gyepterület maximális kihasználásával a következőképpen kalkuláltunk: 15%-a kaszáló terület, 15%-a tejelő tehén-, 40%-a húsmarha- és a maradék 30%-a az anyajuhtartás takarmány-ellátását szolgálja. **A hasznosítatlan gyepterület alapján az indokolt állatlétszám bővítés 152 326 vegyes állatlétszám, mely számosállat-egységben kifejezve 42 111.** A gyepegzeldéklődés és a húsmarhatartás óriási tartaléka a Régió versenyképességének.
19. A kalkulációink alapján a Régió összes gyepterülete összesen 323 247 állat (vagyis 89 363 számosállat) eltartására lenne képes, a 2005. évi 77 000 (5498 számosállat) anyajuh - és 33 000 tehén (26 400 számosállat) létszámhoz képest. **A Régióban az összes gyepterületnek az előzőekben kalkulált gyephasznosításával és az így**

elérhető jövedelmet figyelembe véve az egy főre eső GDP-t 21 463 Ft-tal növelhetnék. Ennek hatására a foglalkoztatottak létszáma 2445 fővel növekedne.

20. **Az állatállomány-fejlesztés számított jövedelmével és a 2445 új foglalkoztatottal kalkulálva a regionális versenyképességi mutató 2005-ben megállapított 1 429 117,1-ről 1 497 595,2-ra növekedne.** Ezzel jelentősen maga mögött hagyná az Észak- és a Dél-alföldi Régiókat, valamint jelentősen megközelítve a Dél-dunántúli Régió versenyképességét. A fejlesztések hozzájárulnának a mezőgazdaság bruttó hozzáadott értékéhez, mintegy 25,3%-kal növelve azt. Ezáltal **a mezőgazdaság GDP-hez való hozzájárulása 4,4%-ról 5,9%-ra növekedne, így a regionális rangsorban a negyedik helyet foglalná el, megelőzve a Nyugat-dunántúli Régiót.** Ilyen módon a jelenleg a hasznosítatlan gyepék termésének jelentős szerepe lehetne a versenyképesség növelésében.

5. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. **Az ország északi térsége (1997 óta: Észak-magyarországi Régió) mezőgazdaságának átlagon aluli teljesítménye a '89-es rendszerváltást követően tovább romlott és a vizsgálatok szerint 2005-ben érte el addigi mélypontját.** Mind az egy főre jutó GDP-hez való hozzájárulás mértékében, mind pedig a komplex regionális versenyképességi mutató alapján a hét régió közül az utolsó helyen található. **A GDP országos átlagához képest mindössze 65%-nyi a hozzájárulás mértéke a vizsgált időszakban (2001-2005) 3%-kal csökkent,** melynek okai: (1) a munkanélküliek mezőgazdasági alkalmazásának alacsony foka; (2) az állatlétszám drasztikus csökkenése; (3) a gyepterületek alulhasznosítása; (4) az új támogatási lehetőségek kihasználatlansága.

2. **Vizsgálataink alapján kimutattuk, hogy a lehetséges támogatási források maximális kihasználása esetén a húshasznú juhtartásban 19 ezer-, a magyar merinónál 17 ezer-, a húshasznú szürkemarhánál 171 ezer-, a tejtermelésben pedig 50 ezer forinttal növekedhetne az egy anyaállatra és szaporulatára számított jövedelem mennyisége.** Ez a növekedés állatfajonként és hasznosítási irányonként eléggé eltérő, de a 2005. évihez képest mindegyiknél tetemes. Azért érdekes mindez, mert a többletjövedelem forrása (alapja) túlnyomóan az a gyepterület, illetve az ehhez kötődő támogatás lehetne, ami most részben vagy egészben kihasználatlan.

- 3. Az erre irányuló kalkulációink alapján megállapítható, hogy a gyepre alapozott állattartáshoz elnyerhető támogatások maximális igénybevétele esetén és az állati-termékek árának jelenlegi színvonalán egy négytagú család szűkös, illetve átlagos szinten történő megélhetéséhez (a KSH szerint ez évi 2 256 000-, illetve 3.072.000 Ft jövedelmet jelent) 97-132 húshasznú-, illetve 110-150 merinó fajtájú anyajuh, vagy 10-13 húshasznú szürkemarha, vagy 10-14 tejelő tehén, illetve 22-30 ló tartásával lehetne a szükséges jövedelmet megtermelni.**

- 4. A Régió összes gyepterületének szakszerű kihasználásával 89 363 számosállat tartására nyílna lehetőség, ami közel háromszorosa a jelenleginek. A megnövekedett állatlétszám olyan mértékben növelhetné az ágazat összjövedelmét, aminek következtében 21 463 forinttal nőne az egy főre jutó GDP értéke és 2245 fővel az állattenyésztésben foglalkoztatottak létszáma. Az állattenyésztésből származó többletjövedelmet, valamint a 2245 főnyi foglalkoztatotti létszámnövekedést figyelembe véve a regionális versenyképességi mutató (RVM) a 2005. évi 1 429 117,1-ről 1 497 595,2-ra változna azáltal, hogy a mezőgazdaságnak a GDP-hez való hozzájárulása 4,4 %-ról 5,9 %-ra növekedne. Így a régiók rangsorában a 4. helyet foglalná el az Észak-magyarországi Régió.**

6. ÖSSZEFOGLALÁS

Az Észak-magyarországi Régió az ország hét régiójából az egyik legelmaradottabb térség, ahol mérete és színvonala alapján csekély jelentőséggel bír a mezőgazdasági tevékenység. A GDP-hez-, és rajta keresztül a regionális versenyképességi mutatóhoz (RVM) való hozzájárulás mértékének alakulásából egyértelműen megállapítható, hogy az Észak-magyarországi Régió mezőgazdaságának teljesítménye a vizsgált időszakban (2001-2005) tovább romlott. A vizsgált Régió 2005-ben a legfejlettebb Közép-magyarországi Régió versenyképességi mutatójának csak a 39,8%-át produkálta.

A Régió három megyéjében egyöntetűen kevés állatot tartanak, a kis állatsűrűség az egész Régióra jellemző, egyértelműen kiderült, hogy a Régió 100 hektár mezőgazdasági területére jutó számosállat mutatója az országos átlag alatti. A 100 hektár mezőgazdasági területre jutó növénytermesztési – és állattenyésztési termékek együttes értéke alapján is az Észak-magyarországi Régió az utolsó a régiós rangsorban. 2005-ben az állattenyésztési termékekből fajlagosan csupán csak az országos átlag felét tudta megtermelni. 2005-ben az állattenyésztés produktuma csupán 26,2%-ot tett ki a Régió mezőgazdasági termeléséből. Annak ellenére van ez így, hogy a térségben közel 100 ezer hektárnyi gyepterület teljesen kihasználatlan. A Régió mezőgazdasági lehetőségeit a kedvezőtlen lejtésviszonyok mellett behatárolja a kedvezőtlen talaj-termőképesség is.

2005-ben a húshasznú anyajuhok termelési értéke jóval meghaladta a magyar merinókét, ez az egy anyára jutó fajlagos hozamoknak volt köszönhető. A termelési érték 90%-át a „főtermék” értékesítéséből befolyó árbevétel képezte, a kiselejtezett tenyészállat – 7% és a gyapjából származó értékesítés 3% volt. A szürkemarha esetében a termelési értéket befolyásoló tényezők közül a borjak értékesítéséből származó árbevétel volt a legjelentősebb, míg a tejelő teheneknél a

vizsgált öt év átlagában több, mint 85%-át a tej értékesítéséből befolyó árbevétel képezte.

Az összes költségen belül a legnagyobb arányt a közvetlen változó költségek jelentették: egy magyar merinó anyánál 52-, egy szürkemarha – 48-, egy tejelő tehénél 71-, illetve egy kancánál 50%-ot képviselt. Ezzel szemben húshasznú juhok esetében a vizsgált öt év átlagában az állandó költség szerepelt a legnagyobb súllyal (53%).

A Régióban kiválasztott gazdaságok részletes elemzése azt mutatta, hogy a térségben a gyepre alapozott állattartást lehet jövedelmezően csinálni. A szürkemarha-, és a tejelő-tehén-, valamint a húsjuh-tartás - megfelelő tartásmód és állomány-nagyság mellett – elfogadható nyereséget eredményezett a vizsgált gazdaságok egy részében. Ebben nem kis szerepe volt a gazdaságok rendelkezésére álló gyepterületek hasznosításának, amiben még ezekben a gazdaságokban is jelentős tartalékok vannak.

A négy társas vállalkozás adatai alapján a magyar merinó tartás a vizsgált öt év mindegyikében nyereséges volt. Az Rt.-nél öt évből kettő veszteséges volt – a támogatás ellenére -, a magas költségeknek, illetve a termelési értéket alapvetően befolyásoló piaci áraknak köszönhetően. A vizsgált öt év mindegyike nyereséges volt a szürkemarhát tartóknál. A tejelő tehenészettel foglalkozó őstermelő évről évre jelentős nyereséget ért el. A lovat tartó költségvetési szervnél a vizsgált öt évből csak 2002 és 2004 volt nyereséges, általában veszteséges volt az ágazat.

A vizsgálatok egy része annak a felmérésére irányult, hogy a jelenleg használaton kívül levő gyepterületek bevonása és az azokon megvalósított állattenyésztéshez nyerhető EU-támogatások igénybe vétele által hogyan alakulna az állattenyésztés összeredményére. A vizsgálatok alapján modellek kerültek bemutatásra, amelyek az egyes ágazatokban életképes és eredményes gazdálkodási lehetőségeket mutattak be az Észak-magyarországi Régió kiválasztott gazdaságaiban. A húshasznú anyánkénti támogatás 1008 Ft-tal, a hektáronkénti támogatás pedig 18 586 Ft-tal növelné a nyereséget, ez a magyar

merinókat tartó gazdaságoknál 2460 –, illetve 14 405 Ft. A szürkemarhát tartóknál 171 246 -, a tejlő tehenészeteknél pedig 50 113 Ft-tal növekedne az egy tehenre számított jövedelem, az egy lóra jutó 132 966 Ft lenne.

Az országos átlagnál (19 AK) lényegesen kisebb szántó területeken, a gazdaságilag még elfogadható termelési és jövedelmi színvonal hosszú távon nem vagy csak jelentős állami támogatással lenne fenntartható. Ezért a hasznosítatlan gyepterületek maximális kihasználásával a jövőben mindenképpen számolni kell. Reálisan számolni kell a jelenleg szántóföldi hasznosítású területek egy részének kivonásával, és környezetgazdálkodási, továbbá tájésztétikai szempontból optimálisnak tekinthető gyepeként, esetleg erdőtelepítésű hasznosításával. A meglévő gyepterületek hasznosításában a legeltetéses állattartás kínálja a légésszerűbb és az ösztársadalmi célokhoz legjobban illeszthető megoldást. Ilyen módon a jelenleg hasznosítatlan gyepek termésének fontos szerepe lehetne a versenyképesség növelésében. A kalkulációink alapján a Régió összes gyepterülete összesen 323 247 állat (vagyis 89 363 számosállat) eltartására lenne képes, a 2005. évi 77 000 (5498 számosállat) anyajuh - és 33 000 tehén (26 400 számosállat) létszámhoz képest. A Régióban az összes gyepterületnek az előzőekben kalkulált gyephasznosításával és az így elérhető jövedelmet figyelembe véve az egy főre eső GDP-t 21 463 Ft-tal növelhetnék. Ennek hatására a foglalkoztatottak létszáma 2445 fővel növekedne. Az állatállomány-fejlesztés számított jövedelmével és a 2445 új foglalkoztatottal kalkulálva a regionális versenyképességi mutató 2005-ben megállapított 1 429 117,1-ről 1 497 595,2-ra növekedne. Ezáltal a mezőgazdaság GDP-hez való hozzájárulása 4,4%-ról 5,9%-ra növekedne, így a regionális rangsorban a negyedik helyet foglalná el, megelőzve a Nyugat-dunántúli Régiót. Ilyen módon a jelenleg a hasznosítatlan gyepek termésének jelentős szerepe lehetne a versenyképesség növelésében.

7. SUMMARY

The North-Hungarian Region is one of the most underdeveloped seven regions of the country, where agriculture is of less importance because of its size and quality. Based on the rate of contribution to GDP and through that to the regional competitive capacity index (RCI) it is obvious that the agricultural performance of the North Hungarian Region even worsened in the period of investigation (2001-2005). In 2005 the region produced only 39.8% of the competitive capacity of the most developed Middle Hungarian Region.

Very few animals are kept in the 3 counties of the region. A very low animal density is typical for the whole region. This clearly shows that the standard animal index per 100 hectares agricultural land lies under the national average. The North-Hungarian Region is the last on the list of the regions if we consider the total produce of plant growing and animal husbandry calculated on 100hectare basis. In 2005 it could only produce the half of the national animal produce. The animal produce amounted as low as 26.2% of the agricultural produce of the region in 2005, although there is about 100 thousand hectares grassland lying unused in the area. The unfavourable sloping of the ground and bad soil fertility influence the agricultural performance of the region, too.

In 2005 the produce of meat purpose ewes greatly exceeded that of Hungarian merino because of specific yield per ewe. 90% of the produced value comes from the returned sale of the 'main product', 7% from culled breeding animal and 3% from wool sales. In grey cattle farming return sales from selling calves was the most important among factors influencing production values. In dairy farming return sales from selling milk represented 85% in average of 5 years.

Direct variable costs meant the highest rate within total costs: representing 52% calculated for a Hungarian merino ewe, 48% for grey cattle, 71% for a dairy cow and 50% for a horse. But among the producing costs of meat purpose ewes, constant costs

represented the highest rate in average of the tested 5 years (53%).

A detailed analysis of the chosen farms in the region proved that animal keeping based on pasture could also be practised cost efficiently. The results of investigations proved as well, that grey cattle-, dairy cow- and meat purpose ewe farming was profitable at reasonable way of keeping and live stock size in some of the farms in the region. Utilization of available grassland played a very important role in this respect as it shows that there are still potentials to be exploited even for those farms.

Data of four companies show that Hungarian merino farming was profitable during the investigated period of five years. The shareholding company produced losses in two of the five years - in spite of state subsidies – owing to high costs, and market prices that basically influenced production costs. Grey cattle farms were profitable in every year out of five. The family dairy farm produced considerable profit year by year. At the company financed by state budget horse farming was generally showing a deficit during the tested five years except for 2002- and 2004, when it was profitable.

A part of the investigations was carried out to estimate the influence of integrating unused grassland together with animal husbandry and taking advantage of EU subsidies on total returns of animal husbandry. Models were presented to show viable and successful farming practices in chosen farms of the North Hungarian Region. Subsidies after meat purpose ewes would increase profit by HUF 1008 and subsidies per hectare by HUF 18 586. Farms keeping Hungarian merino would receive HUF 2460 -, or HUF 14 405 respectively. Farms keeping grey cattle would gain HUF 171 246 -, and dairy farms HUF 50 113 calculated per cow, and returns per horse would make HUF 132 966.

On farmlands much smaller than the national average (19 AK) economically acceptable produce and returns level could not be maintained at all or only by considerable state subsidies.

Therefore a maximum level of utilising unused grassland should be considered in future. Further more one should take into consideration that it would be more optimal to use a part of farmland as grassland or tree plantations because of environmental management and landscape protection reasons. Utilizing available grassland for pasturing animal husbandry offers the most reasonable and the most adaptable solution from the point of view of the whole society. This way the produce of grassland presently lying unused could play a very important role in improving competitiveness. Based on our calculations the total grassland of the region would keep 323 247 (89 363 standard animal unit) animals totally, compared to 77 000 (5498 standard animal unit) ewe – and 33 000 cow (26 400 standard animal unit) in 2005. If total grassland utilisation and returns were realised according to the calculations, GDP per capita would increase by HUF 21 463 and as a result the number of employees would increase by 2445. The regional competitive index would increase from the value 1 429 117, which was calculated in 2005, to 1 497 595.2 as a result of the returns coming from the improvement of livestock and 2445 new employees. Therefore the contribution of agriculture to GDP would increase from 4.4% to 5.9% putting the region on the fourth place in the rank of the regions, outrivaling the West-Hungarian Region. As a conclusion the produce of grassland presently lying unused would mainly improve the competitiveness of the region.

8. IRODALOMJEGYZÉK

1. ABAYNÉ HAMAR E. (1999): The Possibilities of Animal Breeding in Rural Development in the North-Hungarian Region. Kézirat.
2. ABAYNÉ HAMAR E.-MASELEK S. (1999): A juhtartás helye és szerepe a környezetbarát állattartásban Észak-Magyarországon. GATE Mezőgazdasági Főiskolai Kar, Gyöngyös.
3. ABAYNÉ HAMAR E. (2003): Növénytermesztés. Állattenyésztés. In: Észak-Magyarország agrárfejlesztésének lehetőségei. (Szerk.: Magda S.-Marselek S.). Agroinform Kiadó, Gyöngyös. p. 96-108.
4. AGRÁR- ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI TÁMOGATÁSOK (2006): Tájékoztató füzet. Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal, felelős kiadó Margittai Miklós. p. 12-13.
5. ANON1. (1998): Pályázati anyag a Földművelésügyi - és Vidékfejlesztési Minisztérium számára. Észak-magyarországi Régió. A regionális, megyei és kistérségi agrárstruktúra és vidékfejlesztési stratégiai programok elkészítésének támogatása. p. 1-35.
6. BARCSÁK Z. – KERTÉSZ I. (1984): A gyepek állattartó képességeinek vizsgálata Észak-Magyarországon. Mezőgazdasági Tudományos Napok. A genetikai potenciál javításának és jobb kihasználásának lehetőségei. Gödöllő, 2. p. 186-192.
7. BARCSÁK Z. – KERTÉSZ I. (1986): Gazdaságos gyeptermesztés és hasznosítás. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest. p. 1-253.

8. BARCSÁK Z. (1988): A gödöllői gyepfelújítási koncepció és eredményei. (Javaslatok gyepgazdálkodásunk fejlesztésére.) Debrecen. p. 57-84.
9. BARCSÁK Z. (1991a): Gyepjavítási eredmények Észak-Magyarországon. (Legelő az emberiség szolgálatában.) Debrecen. p. 147-163.
10. BARCSÁK Z. (1991b): Állattartás hegyvidéki legelőn. (Természetes állattartás.) Hódmezővásárhely. p. 111-118.
11. BARTA M. (2000): A gyepgazdálkodás szerepvállalása a tejtermelő tehenészetek tömegtakarmány-ellátásában. Holstein Magazin VIII. évfolyam 2. szám, p. 60-61.
12. BÉKÉSI GY.-SZALAI GY.-KERTÉSZ I. (1980): A hústermelés fejlesztése Észak-Magyarországon: Kompolt-Szikszó. p. 5-79.
13. BÉKÉSI GY.-KERTÉSZ I. (1981): A hegyvidéki gyepgazdálkodás tapasztalatai. Magyar mezőgazdaság. 36/7. 11.
14. BÉLÁDI K.-KERTÉSZ R. (2005): AKI (Agárgazdasági Kutató Intézet): Agrárgazdasági Információk. A tesztüzemek főbb ágazatainak költség- és jövedelemhelyzete 2004-ben. 2005. 4. szám. p. 73-93.
15. BÉRI B. (1992): A legeltetés biológiai hatása. In Természetes állattartás. Szolnok. p. 295-303.
16. BÍRÓ J. (1928): A legelőgazda útmutatója. Pallas, Budapest. p. 1-148.

17. BODÓ I. (1998): A húsmarhatartás jövedelem viszonyai. In: Húsmarhatenyésztés (szerk.: Szabó F.). Mezőgazda Kiadó, Budapest. p. 348-353.
18. BRYDL E. (1999): A tejhasznú tehének takarmányozása VI. A tenyésztők takarmányozási stratégiájának főbb kérdései. Holstein Magazin VII. évfolyam 1. szám p. 51-54.
19. CSETE L. et al. (1974): A tervszerű szabályozás élelmiszer-gazdasági tapasztalatai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. p. 37.
20. CSETE L. (2004): Máig élő társadalmi-gazdasági feszültségek és ellentmondások. In.: Falvak, földek, földművesek. (Szerk.: Pócs Gy.) Agroinform Kiadó, Budapest. p. 291-302.
21. CSONKA A. – KEMÉNY G. (2004): A húshasznú tehéntartás jövedelmezőségének vizsgálata egy Somogy megyei vállalkozásban. Gazdálkodás 5. szám XLVIII. évfolyam. p.50-59.
22. DEME P. (2003): A régió agrártermelésének helyzete. In: Észak-Magyarország agrárfejlesztésének lehetőségei. (Szerk.: Magda S.-Marselek S.). Agroinform Kiadó, Gyöngyös. p. 95-108.
23. DÉR F. (1993): Hústermelés a legelőn. In: Legelő- és gyepgazdálkodás. (Szerk.: Vinczeffly I.). Mezőgazda Kiadó, Budapest. p. 249-252.
24. DÉR F. - BABINSZKY M. - STEFLER J. (1991): Az állatok termelése a legelőn. In Természetes állattartás, Hódmezővásárhely. p. 83-91.

25. DITZ H. (1867): Die Ungarische Landwirtschaft Verlag von Otto Wigand. Leipzig. A magyar mezőgazdaság (Szerk.: Kádár I.) MTA Talajtani és Agrokémiai Kutatóintézete, Budapest, 1993. p. 247.
26. DOBOS K. (1984): A termelőképeség hatása a juhászat jövedelmezőségére. „A juhtenyésztés gazdaságossága és a szakosodás lehetőségei”. Juhtenyésztési Ankét. Herceghalom. p. 10.
27. DORGAI L.-LACZKÓ I. (1987): A hegy- és dombvidéki gazdálkodás ökonómiája. Mezőgazdasági Kiadó Budapest.
28. DORNER B. (1912): Kaszáló- és legelőjavítás. Pátria Rt., Budapest. p. 1-70.
29. DORNER B. (1923): Rétek és legelők művelése és termésfokozása. Athenaeum, Budapest. p. 1-360.
30. ENYEDI GY. (1976): A magyar népgazdaság fejlődésének területi problémái. Akadémiai Kiadó, Budapest.
31. ENYEDI GY. (1994): Területfejlesztés, regionális átalakulás. Társadalmi Szemle 8-9. sz. p. 133-144.
32. ERNST, G. (2002): Wie kann die Rentabilität der Mutterkuhhaltung durch produktionstechnische Massnahmen und Genetik verbessert werden? Der letzebuerger züchter 19 Jg., 2/2002.
33. FARKAS B.-LENGYEL I. (2000): Versenyképesség – regionális versenyképesség. SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei. JATEPress, Szeged. p. 39-57.
34. FARRIES, E. (1987): Fütterung und Stoffwächselableufe beim Rind. Der Tierzüchter, Hildeshelm, 39/1. p. 15-18.

35. FEHÉR A. (1999): A vidék fogalmáról és a vidéki területek lehatárolásáról. *Gazdálkodás* XLIII. évfolyam 2. szám. p. 54-60.
36. FEHÉR A. (2000): A halmozottan hátrányos helyzetű térségeikről. *Régió és vidékfejlesztés. Gazdálkodás*, XLIV. évfolyam 1. szám. p. 68-78.
37. FENYVES V.-ERTSEY I. (2007): A magyarországi juhtartás jövedelmezősége. *Gazdálkodás*, 51. évfolyam 1. szám. p. 47-54.
38. FORGÓ I.-VATTAMÁNY G.-GYÖRKÖS I. (2003): A gyep, mint takarmánybázis. *Holstein Magazin*, XI. évfolyam 2. sz. p. 45-46.
39. GENCSI Z. (2004): Gyepgazdálkodás a Hortobágyon. *Gyepgazdálkodás 2003. Termelési, környezetvédelmi és vidékfejlesztési célprogramok a gyepgazdálkodásban* (Szerk.: Nagy G.) DGYN 19. DE ATC AVK Debrecen, 78-81.
40. GERE T.-KOLTAI ZS. (1992): Húshasznú tehének viselkedése legelőn. *Természetes állattartás 2. –tudományos és termelési tanácskozás -*. Debrecen. p. 285-294.
41. GERGELY S. (2000): Az Észak-magyarországi Régió energiaerdő programjának lehetőségei és korlátai I. *Gazdálkodás* XLIV. évfolyam 6. szám p. 1-10.
42. GULYÁS L.-KOVÁCSNÉ GAÁL K.-SZALKA É.-KOVÁCS T. (1998): A magyar hidegvérű lótenyésztés ökonómiai vizsgálata a „Kisalföldi” Mgsz-ben. *Acta Agronomica Óváriensis*. 40. 1.

43. HARAKÁLY I. (2007): A sportló-tenyésztés vizsgálata egy magánménesben. Diplomamunka. Nyugat-magyarországi Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar, Állattudományi Intézet. Mosonmagyaróvár. p. 32-50.
44. HARASZTI E. (1973): Az állat és a legelő. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest. p. 1-113.
45. HARSÁNYI L. (1979): Húshasznú szarvasmarha-tartás. In: Gyepre és melléktermékre alapozott hústermelés (Szerk.: Vinczeffly I.). Debreceni Gyepgazdálkodási Napok, Debrecen. p. 25.
46. HENSCH Á. (1901): Mezőgazdasági üzemtan I-II. Czéh Kiadó, Kassa. p. 1-246.
47. HODGSON, J. (1979): Utilization of grassland for sheep production. In: The management and diseases of sheep. Edinburgh. p. 307-323.
48. HORVÁTH GY. (2001): Európai regionalitás politika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
49. HUSVÉTH L. (2006): Ökológiai tartás elemzése a magyar szürke szarvasmarha- és a magyar rackajuh tenyésztésében. Diplomamunka. Nyugat-magyarországi Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar, Állattudományi Intézet. Mosonmagyaróvár. p. 26-63.
50. JANOVSZKY J. (1998): A gyepgazdálkodás helyzete, fejlesztésének lehetőségei. Mezőgazdasági Kutató-Fejlesztő Közhasznú Társaság különkiadványa. Szarvas.
51. KALMÁR S.-TENK A. (1986): A gyeptermelés gazdaságossága és hatása a tejtermelésre, valamint a marhahizlálásra. In: Költség és haszon a mezőgazdaságban

(Szerk.: Csete L.). Mezőgazdasági Kiadó, Budapest. p. 186196.

52. KARSAY R. (2005): A lovak tartásának és tenyésztésének ökonómiai vizsgálata. Diplomamunka. Nyugat-magyarországi Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar, Állattudományi Intézet. Mosonmagyaróvár. p. 42-55.
53. KASZA GY. (1992): Gyeptermesztési kísérletek eredményei lejtős termőhelyen. In: Legeltetési állattartás –tudományos és termelési tanácskozás-. /Debreceni Gyepgazdálkodási napok 10.) Debrecen. p. 95-104.
54. KÁROLYI R. (1905): Rét és legelőmívelés. Franklin Nyomda, Budapest. p. 1-192.
55. KÁRPÁTI L. (2003): Rideg marha tartása a Hanságban (a Fertő-Hanság Nemzeti Park gyepkezelési tevékenysége). In: Legeltetési állattartás (Szerk.: Jávor A.). DE ATC, Debrecen, 2003. november 6. p. 233-240.
56. KERTÉSZ I. (1988): A gyeptermesztés gazdaságossága. (Javaslatok gyepgazdálkodásunk fejlesztésére.) Debrecen. p. 85-89.
57. KESZTHELYI K.-PESTI CS.-TÓTH T. (2002): Mezőgazdasági vállalkozások regionális vizsgálata. SZIE, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Agrár- és Regionális Gazdaságtani Intézet, Gödöllő. p. 3-5.
58. KONKOLY THEGE S. (1948): Állattenyésztésünk fejlesztésének irányai, eszközei és eredményei. Budapest. p. 155.

- 59.** KOTA M. - VINCZEFFY I. - KOVÁCS B. - GYŐRI Z.
(1991): A gyep tápértéke. In Természetes állattartás,
Hódmezővásárhely. p. 63-68.
- 60.** KSH (2001): A magyar régiók zsebkönyve 2000. Központi
Statisztikai Hivatal, Budapest.
- 61.** KSH (2002a): A magyar régiók zsebkönyve 2001. Központi
Statisztikai Hivatal, Budapest.
- 62.** KSH (2002b): Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Statisztikai
Évkönyv. Központi Statisztikai Hivatal Borsod-Abaúj-
Zemplén Megyei Igazgatósága Miskolc.
- 63.** KSH (2002c): Heves Megyei Statisztikai Évkönyv. Központi
Statisztikai Hivatal Heves Megyei Igazgatósága Eger.
- 64.** KSH (2002d): Nógrád Megyei Statisztikai Évkönyv.
Központi Statisztikai Hivatal Nógrád Megyei Igazgatósága.
- 65.** KSH (2003a): A magyar régiók zsebkönyve 2002. Központi
Statisztikai Hivatal, Budapest.
- 66.** KSH (2003b): Tájékoztató a kiemelten támogatott
településekről. A társadalmi-gazdasági és infrastrukturális
szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot
jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések
2003. január 1-jétől érvényes lehatárolása. Központi
Statisztikai Hivatal, Budapest. p. 5-14.
- 67.** KSH (2003c): Állatállomány (Időszaki Tájékoztató).
Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- 68.** KSH (2003d): Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Statisztikai
Évkönyv. Központi Statisztikai Hivatal Borsod-Abaúj-
Zemplén Megyei Igazgatósága Miskolc.

69. KSH (2003e): Heves Megyei Statisztikai Évkönyv. Központi Statisztikai Hivatal Heves Megyei Igazgatósága Eger.
70. KSH (2003f): Nógrád Megyei Statisztikai Évkönyv. Központi Statisztikai Hivatal Nógrád Megyei Igazgatósága.
71. KSH (2004a): Magyarország mezőgazdasága 2003. Gazdaságszerkezeti összeírás. 2003. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
72. KSH (2004b): Területi Statisztikai Évkönyv 2003. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. p. 434.
73. KSH (2004c): A magyar régiók zsebkönyve 2003. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
74. KSH (2004d): Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 2003. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. p. 244.
75. KSH (2004e): Állatállomány (Időszaki Tájékoztató). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
76. KSH (2004f): Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Statisztikai Évkönyv. Központi Statisztikai Hivatal Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Igazgatósága Miskolc.
77. KSH (2004g): Heves Megyei Statisztikai Évkönyv. Központi Statisztikai Hivatal Heves Megyei Igazgatósága Eger.
78. KSH (2004h): Nógrád Megyei Statisztikai Évkönyv. Központi Statisztikai Hivatal Nógrád Megyei Igazgatósága.
79. KSH (2004i): A bruttó hazai termék (GDP) területi megoszlása. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

- 80.** KSH (2005a): A magyar régiók zsebkönyve 2004. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- 81.** KSH (2005b): Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Statisztikai Évkönyv. Központi Statisztikai Hivatal Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Igazgatósága Miskolc, p. 204.
- 82.** KSH (2005c): Heves Megyei Statisztikai Évkönyv. Központi Statisztikai Hivatal Heves Megyei Igazgatósága Eger, p. 204.
- 83.** KSH (2005d): Nógrád Megyei Statisztikai Évkönyv. Központi Statisztikai Hivatal Nógrád Megyei Igazgatósága. p. 204.
- 84.** KSH (2005e): Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 2004. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- 85.** KSH (2005f): Állatállomány (Időszaki Tájékoztató). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- 86.** KSH (2006a): Mezőgazdasági termelés 2005. Termelési tényezők, Földterület. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- 87.** KSH (2006b): Agrár idősorok és cenzusok – Hosszú idősorok: Magyarország földterülete művelési ágak szerint, 1853-2005. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- 88.** KSH (2006c): Észak-Magyarország. A Régió gazdasága és versenyképessége. Központi Statisztikai Hivatal Miskolci Igazgatósága, Miskolc. p. 17-19.

- 89.** KSH (2006d): A kistérségek társadalmi, gazdasági helyzete. Észak-Magyarország. Központi Statisztikai Hivatal, Miskolc. p. 5-13.
- 90.** KSH (2006e): A magyar régiók zsebkönyve 2005. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- 91.** KSH (2006f): Magyarország mezőgazdasága, 2005 (Gazdaságszerkezeti összeírás) I. kötet. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- 92.** KSH (2003g): Állatállomány (Időszaki Tájékoztató). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- 93.** KSH (2007a): A munkaerő-felmérés regionális idősorai (Statisztikai tükör). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. p.35-230.
- 94.** KSH (2007b): A bruttó hazai termék (GDP) területi megoszlása. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- 95.** KSH (2008): Foglalkoztatottság és keresetei arányok (Statisztikai tükör) Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. p. 5-28.
- 96.** KUKOVICS S. - JÁVOR A. (1997a): Juh nélkül nem megy. In Legeltetési állattartás (Szerk.: Nagy-Vinczeffy), Debrecen. p. 87-89.
- 97.** KUKOVICS S. – JÁVOR A. (1997b): Juh nélkül nem megy I. Magyar Juhászat, a Magyar Mezőgazdaság melléklete, 6. évfolyam 1. szám. p. 6.
- 98.** KUKOVICS S.–BÉKÉSI GY.–JÁVOR A.– MOLNÁR GY.– KOLESZÁR(1997a): Juh nélkül nem megy II.

Magyar Juhászat a Magyar Mezőgazdaság melléklete. 6. évfolyam 2. szám p. 8.

- 99.** KUKOVICS S.-JÁVOR A.-MOLNÁR GY.-ÁBRAHÁM M.-MOLNÁR A. (1997b): A juhtenyésztés minőségének fejlesztése. „Agro-21” Füzetek. Az agrárgazdaság jövőképe. 17. szám p. 76-100.
- 100.** KUPAI T.-DÉR F.-LENGYEL A. (2005): Gondolatok a juhtenyésztés és a legelőhasznosítás kapcsolatáról. Magyar Mezőgazdaság, 60. évfolyam. Magyar Juhászat 14. évfolyam 9.szám. p. 6-9.
- 101.** LACZKÓ I. (1968): A dombvidéki gazdálkodás néhány üzemszervezési kérdése a Borsod megyei tapasztalatok tükrében. Gazdálkodás, XII. évfolyam, 1. szám. p. 13-24
- 102.** LAPIS M. (2004): A hozam változásának hatása a juhászat jövedelmezőségére. „A JÖVŐ TUDÓSAI, A JÖVŐ MAGYARORSZÁGA” doktoranduszok konferenciája. Debrecen. 2004. november 15.
- 103.** LAPIS M.-SZŰCS I.-NÁBRÁDI A. (2002): Intenzitás és gazdaságosság a juhtenyésztésben. In: Jávor A. (szerk.): Aktuális kérdések a juhágazatban. FVM Agrármarketing Centrum Kht.
- 104.** LÁNG I.-CSETE L. (1992): Az alkalmazkodó mezőgazdaság. Agricola Kiadó, Budapest.
- 105.** LENGYEL L. (1998): A szakosítás lehetőségei a juhtartásban. In: A versenyképes magyar agrárgazdaság az évezred küszöbén III. kötet – állattenyésztés, műszaki fejlesztés -. 1998. szeptember 24-25. Keszthely, p. 61-67.

- 106.** MAGDA S.-MARSELEK S. (1999): A régióként eltérő agrárfejlődés észak-magyarországi megjelenése. Gazdálkodás, XLIII. évfolyam 1. szám. p. 22-31.
- 107.** MAGYAR JUHTENYÉSZTŐ SZÖVETSÉG (2001): A Magyar Juhtenyésztő Szövetség kiadványa, 6. Időszaki Tájékoztató. (Szerk.: Hajduk P.-Sáfár L.) Budapest. p. 87-89.
- 108.** MAGYAR JUHTENYÉSZTŐ SZÖVETSÉG (2002): A Magyar Juhtenyésztő Szövetség kiadványa, 7. Időszaki Tájékoztató. (Szerk.: Hajduk P.-Sáfár L.) Budapest. p. 90-94.
- 109.** MAGYAR JUHTENYÉSZTŐ SZÖVETSÉG (2003): A Magyar Juhtenyésztő Szövetség kiadványa, 8. Időszaki Tájékoztató. (Szerk.: Hajduk P.-Sáfár L.) Budapest. p. 88-92.
- 110.** MAGYAR JUHTENYÉSZTŐ SZÖVETSÉG (2004): A Magyar Juhtenyésztő Szövetség kiadványa, 9. Időszaki Tájékoztató. (Szerk.: Hajduk P.-Sáfár L.) Budapest. p. 89-92.
- 111.** MAGYAR JUHTENYÉSZTŐ SZÖVETSÉG (2005): A Magyar Juhtenyésztő Szövetség kiadványa, 10. Időszaki Tájékoztató. (Szerk.: Hajduk P.-Sáfár L.) Budapest. p. 30-92.
- 112.** MAGYAR JUHTENYÉSZTŐ SZÖVETSÉG (2006): A Magyar Juhtenyésztő Szövetség kiadványa, 11. Időszaki Tájékoztató. (Szerk.: Hajduk P.-Sáfár L.) Budapest. p. 70-103.

- 113.** MAGYAR LIPICAI LÓTENYÉSZTŐK EGYESÜLETE (2006): Az Egyesület 2006. évi jelentése.
- 114.** MAGYAR SZÜRKE SZARVASMARHÁT TENYÉSZTŐK EGYESÜLETE (2007): Az Egyesület 2006. évi jelentése. Budapest.
- 115.** MARSELEK S. (1998a): The possibilities of sheep-keeping in maintaining the population and protecting the region of North Hungary. Sheep and goat production in Central and Eastern European countries ÁTK Hungary Budapest. p. 281-287.
- 116.** MARSELEK S. (1998b): A juhtartás népességmegtartó és tájvédelmi lehetőségei az Észak-magyarországi Régióban. Állattenyésztés és Takarmányozás 47. évf. p. 465-476.
- 117.** MARSELEK S. (2003): A magyar regionális rendszer helyzete és a régiók összehasonlítása. In: Észak-Magyarország agrárfejlesztésének lehetőségei. (Szerk.: Magda S.-Marselek S.). Agroinform Kiadó, Gyöngyös. p. 82-90.
- 118.** MARSELEK S.-SZŰCS I. (1998): Az Észak-Magyarországi Régió stratégiai vidékfejlesztési programja. GATE Mezőgazdasági Főiskolai Kar, Gyöngyös.
- 119.** MARSELEK S.-SZŰCS I. (1999): Az Észak-Magyarországi Régió vidékfejlesztési prioritásai. /GATE Mezőgazdasági Főiskolai Kar, Gyöngyös./ Tiszántúli Mezőgazdasági Tudományos Napok, Debrecen.
- 120.** MARSELEK S.-VAJSZ T. (1998): Priorities and main trends in agriculture and food industry. Medzinárodné vedecké dni '98. Nyitra, Szlovákia. p. 46-51.

- 121.** MARSELEK S.-VAJSZ T.-PUMMER L. (2005): Magyarország régióinak összehasonlítása, a különbségeket okozó tényezők vizsgálata. Környezetvédelmi, regionális versenyképesség, fenntartható fejlődés. Nemzetközi Tudományos Konferencia, Pécs.
- 122.** MÁRTON I. (2003): A húsmarha tenyésztésének és tartásának gyakorlata. Szaktudás Kiadó Ház Rt., Budapest.
- 123.** MENTÉNYI M. (1989): A kedvezőtlen adottságú területek, az alacsony jövedelmezőségű, illetve tartósan veszteséges gazdaságok problémái. In: Új agrárpolitika. (szerkesztette: Csendes B.) Mezőgazdasági Kiadó, Budapest. p. 255-256.
- 124.** MUCSI I. (1994): A legelő szerepe a kérődzők tartásában. Természetes állattartás. Tudományos és Termelési Tanácskozás, Hódmezővásárhely. p. 5-11.
- 125.** MVH (MEZŐGAZDASÁGI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI HIVATAL) TÁJÉKOZTATÓ (2005): Az anyatehéntartás támogatása 2005-ös támogatási év. p. 14.
- 126.** NAGY B. (1997): A juhok fontosabb takarmányai. In: Juhtenyésztés és –tartás (Szerk.: Mucsi I.) Mezőgazda Kiadó, Budapest. p. 121-164.
- 127.** NAGY G. (1989): Eltérő intenzitású gyeppek állattartó képessége. (Az állattenyésztés fejlesztéséért.) Debrecen. p. 105-117.
- 128.** NAGY G. (1991a): A legelő állattartó képességének növelése. (Természetes állattartás.) Hódmezővásárhely. p. 47-54.

- 129.** NAGY G. (1991b): Az eltérő intenzitású gyeppek tápértéke. (Legelő az emberiség szolgálatában.) Debrecen. p. 164-167.
- 130.** NAGY G. - VINCZEFFY I. (1993): A gyep hasznosítása. In: Legelő- és gyepgazdálkodás. (Szerk.: Vinczeffy I.). Mezőgazda Kiadó, Budapest. p. 223-229.
- 131.** NAGY J. -ANTAL J.- JOLÁNKAI M. – KOVÁCS J.- DOBOS A. (1999): A hátrányos helyzetű kistérségek ökológiai jellemzése, a mezőgazdasági termelés helyzete. In: „Magyarország az ezredfordulón” Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián (A mezőgazdaság szerepe a halmozottan hátrányos helyzetű térségek fejlesztésében) Szerk.: Kovács F., Dimény I., Szűcs I MTA Agrártudományok Osztálya, Budapest.
- 132.** NÁBRÁDI A.-JÁVOR A.-KUKOVICS S.-MOLNÁR GY.-SZÚCS I. (2002): Az ágazat termelési költségei. In: Jávor A. (szerk.): A juhászati ágazat gazdasági szervezési kérdései. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, p. 71-122.
- 133.** NÉMETH P. (1979): A hegyvidék tájtermelésének lehetőségei. „Gyepre és melléktermékekre alapozott hústermelés” témakörben tartott termelési és tudományos tanácskozás. Debreceni Gyepgazdálkodási Napok 6. p. 40.
- 134.** NVT Agrár-környezetgazdálkodási támogatási rendszere (www.air.gov.hu)
- 135.** OLÁH J. (2006): Segítség magadon (I. rész). Magyar Mezőgazdaság. Magyar Juhászati 61. évfolyam 1. szám. p. 11-12.
- 136.** ÓNODI G.-PODMANICZKY L.-ÁNGYÁN J.-SKUTAI J. (1999): A halmozottan hátrányos helyzetű térségek

lehatárolása. In: „Magyarország az ezredfordulón” Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián (A mezőgazdaság szerepe a halmozottan hátrányos helyzetű térségek fejlesztésében) Szerk.: Kovács F., Dimény I., Szűcs I. MTA Agrártudományok Osztálya, Budapest.

137. POPP J. (2005): Közvetlen agrártámogatások Magyarországon. Östermelő. Euro Info Centre, Hírlevél. p. 6-8.
138. RÁCZ J. (1979): Húsmarha-tartás a hegyi legelőn. In: Gyepre és melléktermékre alapozott hústermelés (Szerk.: Vinczeffy I.). Debreceni Gyepgazdálkodási Napok, Debrecen. p. 25-26.
139. RÁZSÓ I. (1906): A rét és legelőművelés kézikönyve. Nitsmann nyomdája, Győr. (In Vinczeffy: Természetes gyepeink védelme. 11. Gyepgazdálkodási napok, Debrecen, 1993.)
140. RÉTI J. (1911): A legjobb takarmányfűvek termesztéséről. Gámán nyomdája, Kolozsvár. (In Vinczeffy: Természetes gyepeink védelme. 11. Gyepgazdálkodási napok, Debrecen, 1993.)
141. ROMAN NIZNIKOWSKI -EWA STRZELEC-DOMINIK POPIELARCZYK (2005): Economics and profitability of sheep and goat production under new support regimes and market conditions in Central and Eastern Europe. Warsaw Agricultural University, Ciszewskiego st. 8, PL 02-786 Warsaw, Poland. p. 159-165.
142. ROMÁNY P. (1969): Az alacsony gazdasági színvonalú mezőgazdasági területek ökonómiai problémái. Kandidátusi értekezés. Kézirat. Budapest.

- 143.** SÁFÁR L.-HAJDUK P. (2003): A juhágazat lehetőségei az EU csatlakozás után. Az Európai Unió Agrárgazdasága. Csatlakozásunk előtt. 8. évfolyam 5. szám. p. 10-11.
- 144.** SCHLÜSSEN, D.-ROTH, H. (1986): Prozessteuerung in der Milchviehhaltung. Tierzüchter, Frankfurt/Main, 38/7. p. 295-298.
- 145.** SCHMIDT J. (1993): Takarmányozástan. Mezőgazda Kiadó, Budapest.
- 146.** SÍPOS A. (1971): Lejtős gyepterületek hozamnövelésének főbb módszerei Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Kandidátusi értekezés, Kompolt-Szarvas. p. 1-136.
- 147.** SPEDDING, C. R. W. (1967): The grazing sheep in relation to its environment. In: Report of the Proceedings and Invited Papers. Edinburgh. p. 174-187.
- 148.** STARK, G. (2000): Wirtschaftlichkeit der Mutterkuhhaltung. LfL Agrarökonomie.
- 149.** STEFLER J. (2003): Csatlakozás és esélyek III. Szarvasmarha-ágazat. Magyar Mezőgazdaság LVIII. Évfolyam 7. szám p. 18-19.
- 150.** STEFLER J. (2004): Tanulmány a juhokról. IFM tanulmányok 2003-2004. Főbb Mezőgazdasági Ágazatok Versenyképessége Témacsoportja, <http://www.nfh.hu/index2.htm>.
- 151.** STEINER, P. (2002): Gesundheitsprogramm in der Fleischrinderherde. In: Fleischrinderzucht und Mutterkuhhaltung in Österreich. Arbeitsgemeinschaft österreichischer Fleischrinderzüchter, Salzburg.

- 152.** SZABÓ F. (1998): In: Húsmarhatenyésztés (Szerk.: Szabó F.) Mezőgazdasági Kiadó, Budapest. p. 19-24.
- 153.** SZABÓ F. (1998): A húsmarhaágazat sajátosságai. In: Húsmarhatenyésztés (Szerk.: Szabó F.) Mezőgazdasági Kiadó, Budapest. p. 184-200.
- 154.** SZABÓ F. (1999): A marhahús termelés minőségi fejlesztése. „Agro-21” Füzetek. Az agrárgazdaság jövőképe. 30. szám p. 56-59.
- 155.** SZABÓ F. (2006): Sikerágazat lehet a húsmarhatartás. Agroinform XV. Évfolyam 6. szám p. 18-19.
- 156.** SZABÓ F.-SZŰCS E.-TŐZSÉR J. (1997): A marhahús-termelés és a húsmarha-tenyésztés helyzete és minőségi irányú fejlesztése Magyarországon. „Agro-21” Füzetek. Az agrárgazdaság jövőképe. 17. szám p. 54-75.
- 157.** SZEMÁN L. (1991): Termésnövelési lehetőségek sík felszínű domb és hegyvidéki gyepeken. (Legelő az emberiség szolgálatában.) Debrecen. p. 77-84.
- 158.** SZEMÁN L. (2003): A Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program (NAKP). „B”: Extenzív gyepgazdálkodás. Budapest-Gödöllő.
- 159.** SZEMÁN L. (2005): A rendszerváltás kihatása a természeti környezetre. Műhelytanulmányok. MTA Társadalomkutató Központ. p. 67-92.
- 160.** SZENTMIHÁLYI S. (1979): Gyepre és melléktermékekre alapozott takarmányozás. In: Gyepre és melléktermékekre alapozott hústermelés (Szerk.: Vinczeffly I.). Debreceni Gyepgazdálkodási Napok, Debrecen. p. 20.

- 161.** SZÉLES GY. (1999): A mezőgazdaság szerepe a halmozottan hátrányos helyzetű térségek fejlesztésében. In: Az állattenyésztés lehetőségei és korlátai a hátrányos helyzetű térségek gazdasági fejlesztésében. MTA, Budapest. p. 127-142.
- 162.** Sz. né P. J. – KÓRÓDI S. (1994): A legelő – erdő – juh kölcsönhatás. Természetes állattartás. Tudományos és termelési tanácskozás, Debrecen. p. 103-117.
- 163.** SZOVÁTAY GY. (1993): A legeltetés hatása az állatok termelését és szaporodását befolyásoló életfolyamatokra. in: Legeltetési állattartás, Debrecen. p. 257-264.
- 164.** SZŰCS I. (1979): A lejtős természetes gyepek termésének növelése. In: Gyepre és melléktermékre alapozott hústermelés (Szerk.: Vinczeffly I.). Debreceni Gyepgazdálkodási Napok, Debrecen. p. 16.
- 165.** TORMAY B. (1900): A magyar gazda kincsháza. Pallas, Budapest. p.1-364.
- 166.** TORMAY B. (1905): Általános állattenyésztés. Pátria, Budapest. p.1-273.
- 167.** TÓTH I. J. (2003): Észak-Magyarország gazdasági helyzete 1991-2001. Adatok, elemzések, tendenciák. MKIK Gazdaság és Vállalkozáselemzési Intézet, Budapest. p. 42-48.
- 168.** TÓTH S. (2001): A gyep jelene és jövője hazánk északi lejtős területein. In: Gyepgazdálkodásunk helyzete és kilátásai (Szerk.: Nagy et al.). Debreceni Gyepgazdálkodási Napok, Debrecen. p. 38-45.

- 169.** UDOVECZ G. (2004): A hazai állattenyésztés helyzete és fejlődési esélyei. *Gazdálkodás XLVIII. Évfolyam* 3. p. 1-12.
- 170.** VAJSZ T.-PUMMER L. (2006): A magyarországi régiók közötti különbségek vizsgálata. *Gazdálkodás Agrárökonómiai Tudományos Folyóirat*, 4. sz. 50. évf. p. 18-30.
- 171.** VARGA G. (2007): Keresték a kis súlyú malacokat, tovább romlott a tejtermelők helyzete. *Kistermelők, Állattenyésztők Magazinja*. 2.szám február. p. 30-31.
- 172.** VINCZE J. (2005a): Észak-magyarországi Régió elmaradottságának mezőgazdasági aspektusai. Fenntartható fejlődés, fenntartható társadalom és integráció c. tudományos konferencia. 14. Komáromi Napok, Komárom.
- 173.** VINCZE J. (2005b): A mezőgazdaság regionális elmaradottságának néhány mutatója az Észak-magyarországi Régióban. XI. ITF, Tudományos Konferencia, Keszthely.
- 174.** VINCZE J.-HARCSA A.-KISS CS. (2006): A juhászat jövedelemviszonyai egy Borsod-Abaúj-Zemplén megyei gazdaságban. *Gazdálkodás* 16. számú külökiadása 50. évfolyam. p. 81-87.
- 175.** VINCZE J.-TENK A.-NÉMETH A.-FALUSI B. (2007): Juhászatra specializált telepek nyeresége. *Gazdálkodás* 20. számú külökiadása 51. évfolyam p. 126-132.
- 176.** VINCZEFFY I. (1985): A gyep állattartó-képessége. MTA Doktori Értekezés, Debrecen. p. 206.

- 177.** VINCZEFFY I. (1986): Beszámoló a MAE Gyepgazdálkodási Szakosztályának 1985. és 1986. évi munkájáról. DATE kiadvány, Debrecen. p.1-116.
- 178.** VINCZEFFY I. (1990): A gyepek állattartó képessége. (Az állattenyésztés fejlesztéséért.) Debrecen. p. 134-143.
- 179.** VINCZEFFY I. (1991): A legelő az emberiség szolgálatában. (A legelő az emberiség szolgálatában.) Debrecen. p. 9-24.
- 180.** VINCZEFFY I. (1993a): A gyepek és a környezet kapcsolatai. In: Legelő- és gyepgazdálkodás. (Szerk.: Vinczeffly I.). Mezőgazda Kiadó, Budapest. p. 39-77.
- 181.** VINCZEFFY I. (1993b): Természetes gyepjeink védelme. In Legeltetési állattartás, Debrecen. p. 275-284.
- 182.** VINCZEFFY I.-BARCSÁK Z. (1993): A legelőgazdálkodás múltja és jelene. In: Legelő- és gyepgazdálkodás. (Szerk.: Vinczeffly I.). Mezőgazda Kiadó, Budapest. p. 19-38.
- 183.** WILKINS, R. J. (1979): Conserved forages in sheep production. The Grassland Research Institute, Hurley, Maidenhead, Berks. In: Report of the Proceedings and Invited Papers. Edinburgh. p. 324-338.
- 184.** 1996. évi XXI. törvény. A területfejlesztésről és a területrendezésről
- 185.** www.air.gov.hu
- 186.** www.mvh.gov.hu

9. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Hálásan köszönöm **Dr. Tenk Antal Professzor Úrnak**, hogy elvállalta disszertációm témavezetői teendőit és hasznos tanácsokkal segítette munkámat. Köszönöm, hogy a kutatási időszak alatt végig figyelemmel kísérte tevékenységemet és számomra ehhez minden szakmai – és emberi támogatást biztosított. Külön köszönettel tartozom Professzor Úrnak azért is, amiért fáradhatatlanul javította a disszertáció minden újonnan elkészülő fejezetét.

Köszönetemet szeretném kifejezni Opponenseimnek, **Dr. Romány Pál, Dr. Szabó Ferenc és Dr. Marsielek Sándor professzoroknak** a dolgozat végleges formába öntéséhez nyújtott értékes munkájukat.

Hálásan köszönöm **Dr. Csete László felelős szerkesztő Úrnak**, hogy folyamatosan egyengette útjaimat, illetve, hogy a **GAZDÁLKODÁS** c. folyóiratba biztosította a publikációs tevékenységet.

Mindig új erőt adott Intézetigazgató Úr **Dr. Sántha Tamás** biztatása.

Nagyon sokat jelentett **Dr. Németh Anett** egyetemi adjunktus kolléganóm és egyben barátnóm, valamint **Falusi Bálint** kolléga folyamatos támogatása és segítsége.

Nagyon hálás vagyok **Édesanyámnak és Édesapámnak** a mérhetetlen szeretetükért és, hogy végig biztosították számomra a választás lehetőségét, amiért az elmúlt négy év alatt mindvégig bíztattak és segítségemre voltak.

Köszönettel tartozom páromnak **ifj. Tóth Gyulának**, aki rendíthetetlen türelemmel kísérte végig a disszertáció minden újonnan elkészülő fejezetét.

Hálás vagyok az egész családomnak, hogy megteremtették számomra a nyugodt környezetet és a biztos hátteret, ezáltal elmélyülhettem a disszertációm elkészítésében.

Általuk és segítségükkel egy kitűzött cél megvalósulhatott, egy nagyon fontos mérföldkövet elérhettem, és nemcsak szakmai tudásban, hanem emberi értékekben is gyarapodhattam. Hálás köszönet a folyamatos segítségért, támogatásért!

MELLÉKLETLETEK

10. MELLÉKLETEK

10.1. Táblázatok

10.1.1 Kistérségtípusok régiós megoszlása

Kistérségtípusok régiós megoszlása

Megnevezés	Dinami- kusan fejlődő	Fej- lődő	Felzár- kózó	Stagnáló	Lemara- dó	Összesen
térségek száma						
Közép- Magyarország	8	5	3	0	0	16
Közép- Dunántúl	9	6	9	2	0	26
Nyugat- Dunántúl	4	7	11	0	0	22
Dél- Dunántúl	0	7	6	7	4	24
Észak- Magyarország	1	3	13	6	5	28
Észak- Alföld	1	3	1	11	11	27
Dél-Alföld	1	2	14	3	5	25
<i>Összesen</i>	<i>24</i>	<i>33</i>	<i>57</i>	<i>29</i>	<i>25</i>	<i>168</i>

Forrás: KSH: A kistérségek társadalmi, gazdasági helyzete (2006d) alapján saját összeállítás

10.1.2. Települések besorolása fejlettségük alapján

Települések besorolása fejlettségük alapján

Megnevezés	Elmaradott települések	Magas munkanélküliségű települések	Elmaradott és magas munkanélküliségű települések	Kedvezményezett települések összesen	Összes település
Közép-Magyarország	6	0	0	6	187
Közép-Dunántúl	67	26	22	71	401
Nyugat-Dunántúl	141	41	29	153	655
Dél-Dunántúl	337	346	266	417	654
Észak-Alföld	147	265	125	287	389
Dél-Alföld	89	67	40	116	254
Észak-Magyarország összesen	305	386	271	420	605
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	220	291	209	302	357
Heves megye	30	37	24	43	119
Nógrád megye	55	58	38	75	129

Forrás: KSH: Tájékoztató a kiemelten támogatott településekről, Budapest (2003b) alapján saját összeállítás

10.1.3. A fontosabb növényi kultúrák termésátlagai

A fontosabb növényi kultúrák termésátlagai

(kg/ha)

<i>Megnevezés</i>	<i>1996-2000 évek átlaga</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>
Búza				
Észak-Magyarország	3337	1963	4700	4450
országos átlag	3790	2630	5120	4380
Kukorica				
Észak-Magyarország	4540	3297	5737	5917
országos átlag	5670	3940	7000	7230
Árpa				
Észak-Magyarország	2750	1958	4240	3518
ország összesen	3190	2380	4300	3620
Cukorrépa				
Észak-Magyarország	32 370	32 913	51 707	50 007
országos átlag	39 650	34 970	50 970	56 890
Napraforgómag				
Észak-Magyarország	1243	1697	2310	2133
országos átlag	1570	1920	2500	2110
Burgonya				
Észak-Magyarország	18 577	11 290	16 647	16 043
országos átlag	17 350	16 970	24 830	18 190
Lucernaszéna				
Észak-Magyarország	3977	2923	5007	4137
országos átlag	4990	3470	6070	5150

Forrás: KSH: Megyei Statisztikai Évkönyvek (2005b,c,d), KSH: Magyarország mezőgazdasága (2006f) és KSH: Magyar Statisztikai Zsebkönyv (2004d, 2005e) alapján saját összeállítás

10.2. Melléklet: Saját készítésű fényképek

1. kép

**Balog-tanya (Borsod-Abaúj-Zemplén megye)
területén található vegyes növényzetű legelő**

Forrás: Saját felvétel (2005)

2. kép

Észak- borsodi lejtős területek gyepi

Forrás: Saját felvétel (2006)

3. kép

**Legelésző juhok a vegyes növényzetű ősgyepen
(Észak-Borsod)**

Forrás: Saját felvétel (2005)

4. kép

Észak-borsodi ősgyepek állatok nélkül

Forrás: Saját felvétel (2006)

5. kép

**Szalmabála behordás hidegvérű lovakkal
(Hernád-völgy)**

Forrás: Saját felvétel (2006)

6. kép

**A híres jósvafői huculok legelés közben
(Jósvafő)**

Forrás: Saját felvétel (2006)

7. kép

Szürkemarhák legeltetése Bükkalján

Forrás: Saját felvétel (2007)

8. kép

**Növendék marhák delelés közben
(Krikk tanya, Heves megye)**

Forrás: Saját felvétel (2007)

10.3. Melléklet: Kérdőívek

10.3.1. Kérdőív: Juhászatok tudományos célú felmérése

10.3.2. Kérdőív: Hús- és tejhasznú tehéntartás tudományos célú felmérése

10.3.3. Kérdőív: Lótenyészetek tudományos célú felmérése

10.3.1. Kérdőív: JUHÁSZATOK TUDOMÁNYOS CÉLÚ FELMÉRÉSE

I. A JUHÁSZAT ÁLTALÁNOS ADATAI:

1. A gazdálkodást milyen formában folytatja, illetve folytatják?

Magángazdálkodás: egyéni vállalkozó családi gazdaság östermelő
közös családi östermelői tevékenység

Társas vállalkozás: Betéti társaság (Bt) KFT
egyéb.....

2. Tagja-e valamilyen szerveződésnek, szervezetnek?

igen nem
➤ Ha igen, milyenek? TЭСZ /Termelői Értékesítő Szervezet/
BЭСZ /Beszerzői Értékesítő Szervezet/
termelői csoport
szövetkezet

3. Milyen szolgáltatást vesz igénybe?

állatorvos szaktanácsadás

mezőgazdasági szolgáltatás (pl: kaszálás, egyéb gépi munka, szállítás)

Egyéb szolgáltatás: kérjük nevezze meg milyen szolgáltatás.....

4. Milyen rendszerben gazdálkodik? Kérjük néhány szóval jellemezze, hogy hagyományos, öko- vagy biogazdálkodást folytat, vagy érzékeny természeti területen tevékenykedik stb.?

.....
.....
.....

5. A gazdálkodás célja: értékesítésre termel saját szükségletre termel
mindkettő

• Ha mindkettő, akkor kérem nevezze meg az arányát!.....

6. Végeznek-e a gazdaságban élelmiszer-feldolgozást?

igen nem

• Ha igen, kérem nevezze meg!.....

7. Végeznek-e a gazdaságban hagyományörző kézműves munkát? (pl: fafaragás, subakészítés).....

8. Csak juhászattal foglalkoznak? igen nem

- Ha nem, akkor kérem írja le, hogy milyen egyéb mezőgazdasági tevékenységet folytat?.....

II. A JUHÁSZAT KÖRNYEZETE, ADOTTSÁGAI:

1. A juhászati tevékenységet hol folytatja? Nógrád megye Heves megye
Borsod-Abaúj-Zemplén megye

- Település:.....

2. Milyen a terület adottsága? síkvidéki
domb- hegyvidéki

- Milyenek minősíti az adottságokat a juhászat nézőpontjából?
jónak gyengének rossznak

3. A terület átlagos aranykorona értéke: 0-5 AK/ha 5-10 AK/ha
10-15 AK/ha 15-20 AK/ha 25-30 AK/ha

4. A juhászat nézőpontjából milyenek minősíti a klimatikus adottságokat?

kedvezőnek elfogadhatónak kedvezőtlennek

5. Legeltetési idény kezdete (hónap, nap):.....

7. Legeltetési idény vége (hónap, nap):.....

8. Legeltetés módja (pl: szakaszos):.....

9. A legelő fajtája: ösgyep felülvetett egyéb.....

III. A JUHÁSZ SZEMÉLYÉRE VONATKOZÓ ADATOK, INFORMÁCIÓK:

1. A tulajdonos és a juhász személye egy és ugyanaz? igen nem

2. Kora: 25 év alatt 25-35 év 35-45 év 45-55 év 55 é v felett

3. Iskolai végzettsége: általános (elemi) iskola szakmunkásképző
középiskola egyéb.....

4. Miért választotta ezt a hivatást?

családi hagyomány átképezte magát betelepült szereti a juhászokást
kényszerből egyéb.....

Ha betelepült, akkor melyik országból jött?.....

5. Mi a legkedvesebb szólása, rigmusa?.....

(például: „Aki juhot tart, tartson rudat a bőrinek is.”)

IV. A JUHÁLLOMÁNY ISMÉRVEI:

1. Az állomány fajtája, fajtái: magyar merinó német húsmerinó Ile de france suffolk bábolna tetra texel német feketefejű egyéb.....

Ha több fajta van, akkor kérem, nevezze meg az arányait!.....

2. Az állomány nagysága (darab):

Megnevezés	2001. év	2002. év	2003. év	2004. év	2005. év
anyajuh	db	db	db	db	db
tenyészkos	db	db	db	db	db
bárány	db	db	db	db	db
növendékjuh	db	db	db	db	db
hízójuh	db	db	db	db	db

3. Tervez-e állománybővítést?

igen nem

Ha igen, milyen mértékben (darab) és mit?.....

4. Egy anyajuhra jutó hozamok:

Hozamok	2001. év	2002. év	2003. év	2004. év	2005. év
tej /anya	liter	liter	liter	liter	liter
bárány/anya	db	db	db	db	db
bárányok átlagtömege	kg	kg	kg	kg	kg
gyapjú/anya	kg	kg	kg	kg	kg

V. GYEPRE, LEGELŐRE VONATKOZÓ KÉRDÉSEK:

1. A legelő: saját bérelt

Ha mindkettő, akkor legyen olyan kedves leírni az arányát:.....

2. A takarmányozást szolgáló terület évenkénti nagysága:

Megnevezés	2001. év	2002. év	2003. év	2004. év	2005. év
Szántó	ha	ha	ha	ha	ha
Erdő	ha	ha	ha	ha	ha
Gyep	ha	ha	ha	ha	ha
Ebből rendszeresen legeltetett terület	ha	ha	ha	ha	ha
Ebből időszakonként legeltetett terület	ha	ha	ha	ha	ha
Kaszálónak használt terület	ha	ha	ha	ha	ha
Egyéb (pl.:tarló, stb.)	ha	ha	ha	ha	ha

3. A legelő átlagos zöldfű hozama:.....tonna/hektár.

4. Állattartó képessége:.....darab/hektár.

5. Műtrágyáznak-e? igen nem

6. Szervestrágyáznak-e? igen nem

7. Végeznek-e gyomirtást? igen nem

8. A gyepterület mellett legeltet-e szántóföldön (tarlón) melléktermékeket? igen
nem

9. Makkoltatnak-e? igen

10. Mekkora az állomány? 5-100 darab 100-200 darab
300-400 darab 400-500 darab 500 darab felett
Ebből mennyit legeltetnek? anya.....darab
bárány.....dara kos.....darab

11. A legelőn az állatok vizellátásának megoldása: fűt kút
a legelőn található erek, patakok gémes kút
egyéb.....

VI. TARTÁSI- ÉS TAKARMÁNYOZÁSI KÖRÜLMÉNYEK:

1. A juhászat környezetében található-e hodály? igen nem

2. Abrakoltatnak-e? igen nem

Ha igen, melyik korcsoportot? bárány növendék anyajuh kos

3. Fejnek-e? igen nem

Ha igen, a napi fejések száma: egyszer kétszer
Hol dolgozzák fel a termelt tejet?

VII. NYILVÁNTARTÁS

1. Vezetnek nyilvántartást a gazdaságban? (kérem tegyen X-et a táblázatban a megfelelő helyre, helyekre)
IGEN NEM

Megnevezés		Megnevezés	
egyszeres könyvelést	☐	nem tudok könyvelni, nyilvántartást vezetni	☐
kettős könyvelést	☐	nincs szükségem nyilvántartásra a gazdaságomról	☐
pénztárkönyvet-naplófőkönyvet	☐	Egyéb:.....	
legegyszerűbb bevétel-költség nyilvántartást	☐	
leltárt	☐	
tárgyi eszközök nyilvántartását	☐		
beruházási és felújítási költség nyilvántartást	☐		
munkabérek, személyi jellegű kifizetések nyilvántartását	☐		
gépjármű-használati (út-)	☐		

nyilvántartást

Egyéb:.....

2. Ha vezet nyilvántartást, akkor azt hogyan készíti? papír alapon
számítógépen mindkettő egyéb.....

3. Vesz igénybe segítséget nyilvántartási kötelezettségének teljesítéséhez?

nem, magam végzem igen, külső személy vagy könyvelő iroda segítségét veszem
igénybe
a családom egyik tagja vagy a család közösen végzi

VIII. ÉRTÉKESÍTÉS, EREDMÉNYESSÉG

1. Hová értékesít? belföldre külföldre mindkettő egyik sem
Ha külföldre, akkor melyik országba,
országokba?.....

2. Hogyan értékesít? szerződéssel szerződés nélkül felvásárló
kereskedelemnek
bolti kiskereskedelemnek áruházi élelmiszerláncnak feldolgozóknak
közvetlenül piacon integráló nagyüzemi gazdaságnak

3. Az értékesített bárányok darabszáma és értékesítési átlagára:

2001. év	2002. év	2003. év	2004. év	2005. év
darab	darab	darab	darab	darab
Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg

4. Az előállított állati termékek értékesítési csatornája?

feldolgozó üzemek nagykereskedelem áruházláncok kiskereskedelem
saját üzletek
éttermek egyéb.....

5. Van a gazdaságon kívül más forrásból eredő jövedelme? igen nem

6. Milyen volt a gazdálkodás eredményessége az elmúlt években? (kérem tegyen X-et a megfelelő helyre)

	2001. év	2002. év	2003. év	2004. év	2005. év
nyereséges					
nullszaldós					
vesztéséges					

7. Kaptak-e támogatásokat az elmúlt években? igen nem

• **Ha igen, akkor kérem tegyen X-et a megfelelő helyre, helyekre:** területalapú
támogatás
anyajuh támogatás kedvezőtlen adottságú területek támogatása
gyepterületek utáni támogatás
egyéb.....

8. A támogatások igénybevételének feltételeivel elégedett? igen nem

szigorítaná egyszerűsíténé egyéb.....

9. 2004 májusában Magyarország csatlakozott az Európai Unióhoz. Milyen hatásait tapasztalta, tapasztalta a csatlakozásnak? (kérem tegyen X-et a megfelelő helyre, helyekre)

POZITÍV HATÁSOK		NEGATÍV HATÁSOK	
támogatások összegének növekedése		támogatások összegének csökkenése	
támogatási lehetőségek bővülése		támogatási lehetőségek szűkülése	
stabilabb piaci környezet		instabilabb piaci környezet	
biztosabb értékesítés		bizonytalanabb értékesítés	
jövedelmezőbb gazdálkodás		kedvezőtlen jövedelmi viszonyok	
egyéb.....		egyéb.....	
.....		

IX. KÖLTSÉGEK

1. Egy anyajuh tartásának költségei (Ft/anya):

Megnevezés	2001. év	2002. év	2003. év	2004. év	2005. év
	Ft/anya	Ft/anya	Ft/anya	Ft/anya	Ft/anya
Tenyészállatok értékcsökkenése					
Saját termelésű abraktakarmány					
Vásárolt abraktakarmány					
Saját termelésű tömegtakarmány					
Egyéb takarmányok					
Állategészségügyi költség					
Villamos energia					
Egyéb energiahordozók					
Víz					
Egyéb közvetlen változó költség					
Változó gépköltségek					
Javítóműhely változó költsége					
Munkabér					
Munkabérek közterhei					
Értékcsökkenési leírás					
Egyéb költség					
Tevékenység általános költsége					
Gazdasági általános költség					

10.3.2. Kérdőív: HÚS- ÉS TEJHASZNÚ TEHÉNTARTÁS TUDOMÁNYOS CÉLÚ FELMÉRÉSE

I. A TELEP ÁLTALÁNOS ADATAI:

1. A gazdálkodást milyen formában folytatja, illetve folytatják?

Magángazdálkodás: egyéni vállalkozó családi gazdaság őstermelő
közös családi őstermelői tevékenység

Társas vállalkozás: Betéti társaság (Bt) KFT
egyéb.....

2. Tagja-e valamilyen szerveződésnek, szervezetnek? igen nem

- Ha igen, milyenek? TÉSZ /Termelői Értékesítő Szervezet/
BÉSZ /Beszerzői Értékesítő Szervezet/
termelői csoport
szövetkezet

3. Milyen szolgáltatást vesz igénybe? állatorvos szaktanácsadás

mezőgazdasági szolgáltatás (pl: kaszálás, egyéb gépi munka, szállítás)

Egyéb szolgáltatás kérjük nevezze meg milyen szolgáltatás.....

4. Milyen rendszerben gazdálkodik? Kérjük néhány szóval jellemezze, hogy hagyományos, öko- vagy biogazdálkodást folytat, vagy érzékeny természeti területen tevékenykedik stb.?.....

5. A gazdálkodás célja: értékesítésre termel saját szükségletre termel
mindkettő

Ha mindkettő, akkor kérem nevezze meg az arányát!.....

6. Végeznek-e a gazdaságban élelmiszer-feldolgozást? igen nem

Ha igen, kérem nevezze meg!.....

7. Végeznek-e a gazdaságban hagyományörző kézműves munkát? (pl: fafaragás).....

8. Csak szarvasmarhatartással foglalkoznak? igen nem

Ha nem, akkor kérem írja le, hogy milyen egyéb mezőgazdasági tevékenységet folytat?....

II. A GULYÁS SZEMÉLYÉRE VONATKOZÓ ADATOK, INFORMÁCIÓK:

1. A tulajdonos és a gulyás személye egy és ugyanaz? igen nem

2. Kora: 25 év alatt 25-35 év 35-45 év 45-55 év
55 év felett

3. Iskolai végzettsége:

általános (elemi) iskola szakmunkásképző szakközépiskola
egyéb.....

4. Miért választotta ezt a hivatást?

családi hagyomány átképezte magát betelepült szereti a gulyáskodást
kényszerből egyéb.....

Ha betelepült, akkor melyik országból jött?.....

5. Mi a legkedvesebb szólása, rigmusa?.....
.....
.....

III. A TELEP KÖRNYEZETE, ADOTTSÁGAI:

1. A szarvasmarhatartó tevékenységet hol folytatja? Nógrád megye Heves megye

Borsod-Abaúj-Zemplén megye

• **Település:**.....

2. Milyen a terület adottsága? síkvidéki domb- hegyvi

• **Milyenek minősíti az adottságokat a szarvasmarhatartás nézőpontjából?**
jónak gyengének rossznak

3. A terület átlagos aranykorona értéke: 0-5 AK/ha 5-10 AK/ha

10-15 AK/ha 15-20 AK/ha 25-30 AK/ha 30- AK/ha

4. A szarvasmarhatartás nézőpontjából milyenek minősíti a klimatikus adottságokat?

kedvezőnek elfogadhatónak kedvezőtlennek

5. Legeltetési idény kezdete (hónap, nap):.....

7. Legeltetési idény vége (hónap, nap):.....

8. Legeltetés módja: nomád legeltetés irányított legeltetés akaszos
legeltetés adagolt (porciós vagy sávós) legeltetés egyéb.....

9. A legelő fajtája: ösgyep felülvetett egyéb.....

IV. A SZARVASMARHAÁLLOMÁNY ISMÉRVEI:

1. Az állomány fajtája, fajtái: Magyar szürke Magyar tarka Hereford
Galloway Fehér-kék belga egyéb.....

Ha több fajta van, akkor kérem, nevezze meg az arányait!.....

2. Törzskönyvezett-e az állomány? igen nem

- Ha az állomány egy része törzkönyvezett, akkor kérem írja le az arányát!.....

3. Az állomány nagysága (darab):

Megnevezés	2001. év	2002. év	2003. év	2004. év	2005. év
Tehénlétszám	db	db	db	db	db
Tenyészbika	db	db	db	db	db
Borjú	db	db	db	db	db

4. A húsmarhatartás jellemző mutatói:

Megnevezés	2001. év	2002. év	2003. év	2004. év	2005. év
Tehén kiesés	db	db	db	db	db
Született borjú	db	db	db	db	db
Beellett üsző	db	db	db	db	db
Borjúkiesés	db	db	db	db	db
Választott borjú	db	db	db	db	db
Választási átlagsúly	db	db	db	db	db
Egy tehenre jutó választott borjú	db	db	db	db	db
	kg	kg	kg	kg	kg

5. Tervez-e állománybővítést?

igen nem

Ha igen, milyen mértékben (darab) és mit?.....

6. Egy tehenre jutó hozamok:

Hozamok	2001. év	2002. év	2003. év	2004. év	2005. év
tej /tehen	liter	liter	liter	liter	liter
borjú/tehen	db	db	db	db	db
borjú átlagtömege	kg	kg	kg	kg	kg

V. GYEPRE, LEGELŐRE VONATKOZÓ KÉRDÉSEK:

1. A legelő: saját bérelt

- Ha mindkettő, akkor legyen olyan kedves leírni az arányát:.....

.....

2. A takarmányozást szolgáló terület évenkénti nagysága:

Megnevezés	2001. év	2002. év	2003. év	2004. év	2005. év
Szántó	ha	ha	ha	ha	ha
Erdő	ha	ha	ha	ha	ha
Gyep	ha	ha	ha	ha	ha
Ebből rendszeresen legeltetett terület	ha	ha	ha	ha	ha
Ebből időszakonként legeltetett terület	ha	ha	ha	ha	ha
Kaszálónak használt terület	ha	ha	ha	ha	ha
Egyéb (pl.:tarló, stb.)	ha	ha	ha	ha	ha

3. A legelő átlagos zöldfű hozama:.....tonna/hektár.

4. Állattartó képessége:.....darab/hektár.

5. Műtrágyáznak-e? igen nem

6. Szervestrágyáznak-e? igen nem

7. Végeznek-e gyomirtást? igen nem

8. A gyepterület mellett legeltet-e szántóföldön (tarlón) melléktermékeket? igen
nem

9. Mekkora az állomány? 5-100 darab 100-200 darab

300-400 darab 400-500 darab 500 darab felett

• Ebből mennyit legeltetnek? tehén.....darab

borjú.....darab bika.....darab

10. A legelőn az állatok vízellátásának megoldása: fűrt kút a legelőn található erek,
patakok gémes kút egyéb.....

VI. TARTÁSI- ÉS TAKARMÁNYOZÁSI KÖRÜLMÉNYEK:

1. A húsmarhatartás technológiája: - kizárólag vagy túlnyomórészt gyepre alapozott tartás
- gyepre és szántóföldi tömegtakarmányra, valamint
melléktermékekre alapozott tartás
- alapvetően melléktermékekre alapozott tartás

2. Abrakoltatnak-e? igen nem

• Ha igen, melyik korcsoportot? borjú tehén tenyészbika

Adag/nap: vemhes tehén.....kg/nap.....

üres tehén.....kg/nap.....

bika.....kg/nap.....

borjú.....kg/nap.....

Az abrakon felül etetnek még
valamit?.....

3. Fejnek-e? igen nem

• Ha igen, a napi fejések száma: egyszer kétszer

• Hol dolgozzák fel a termelt tejet?
.....

4. A fejt állomány nagysága:.....darab.

VII. NYILVÁNTARTÁS

1. Vezetnek nyilvántartást a gazdaságban? (kérem tegyen X-et a táblázatban a megfelelő helyre, helyekre)
IGEN NEM

Megnevezés		Megnevezés	
egyszeres könyvelést		nem tudok könyvelni, nyilvántartást vezetni	
kettős könyvelést		nincs szükségem nyilvántartásra a gazdaságomról	
pénztárkönyvet- naplófőkönyvet		Egyéb:.....	
legegyszerűbb bevétel- költség nyilvántartást		
Leltárt		
tárgyi eszközök nyilvántartását			
beruházási és felújítási költség nyilvántartást			
munkabérek, személyi jellegű kifizetések nyilvántartását			
gépjármű-használati (út-) nyilvántartást			

Egyéb:.....

2. Ha vezet nyilvántartást, akkor azt hogyan készíti? papír alapon

számítógépen mindkettő egyéb.....

3. Vesz igénybe segítséget nyilvántartási kötelezettségének teljesítéséhez?

nem, magam végzem igen, külső személy vagy könyvelő iroda segítségét veszem igénybe

a családom egyik tagja vagy a család közösen végzi

VIII. ÉRTÉKESÍTÉS:

1. Mit értékesít (pl. borjű):.....

2. Hová értékesít? belföldre külföldre mindkettő egyik sem

• Ha külföldre, akkor melyik országba, országokba?.....

3. Értékesítés módja: szerződéssel szerződés nélkül alkalmi felvásárlónak
rendszeres felvásárlónak bolti kiskereskedelemnek élelmiszerláncnak
közvetlenül piacon integráló nagyüzemi gazdaságnak

3. Az értékesített termékek mennyisége és értékesítési átlagára:

2001. év	2002. év	2003. év	2004. év	2005. év
BORJÚ				
darab	darab	darab	darab	darab
Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg
KISELEJTEZETT TEHÉN				
kg	kg	kg	kg	kg
Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg
EGYÉB				

4. Az előállított állati termékek értékesítési csatornája?

feldolgozó üzemek nagykereskedelem áruházláncok kiskereskedelem
saját üzletek, éttermek egyéb.....

5. Van a gazdaságon kívül más forrásból eredő jövedelme? igen nem

6. Milyen volt a gazdálkodás eredményessége az elmúlt években? (kérem tegyen X-et a megfelelő helyre)

	2001. év	2002. év	2003. év	2004. év	2005. év
nyereséges					
nullszaldós					
vesztéséges					

7. Kaptak-e támogatásokat az elmúlt években? igen nem

• **Ha igen, akkor kérem tegyen X-et a megfelelő helyre, helyekre:** területalapú támogatás
anyatehén támogatás kedvezőtlen adottságú területek támogatása
gyepterületek utáni támogatás
egyéb.....

8. A támogatások igénybevételének feltételeivel elégedett? igen nem
szigorítaná egyszerűsíténé
egyéb.....

9. 2004 májusában Magyarország csatlakozott az Európai Unióhoz. Milyen hatásokat tapasztalt a csatlakozás óta eltelt időszakban? (kérem tegyen X-et a megfelelő helyre, helyekre)

POZITÍV HATÁSOK		NEGATÍV HATÁSOK	
támogatások összegének növekedése	☐	támogatások összegének csökkenése	☐
támogatási lehetőségek bővülése	☐	támogatási lehetőségek szűkülése	☐
stabilabb piaci környezet	☐	instabilabb piaci környezet	☐
biztosabb értékesítés	☐	bizonytalanabb értékesítés	☐
jövedelmezőbb gazdálkodás	☐	kedvezőtlen jövedelmi viszonyok	☐
egyéb.....	☐	egyéb.....	☐
.....	☐	☐

IX. KÖLTSÉGEK***1. Egy hús- vagy tejhasznú tehén tartásának költségei (Ft/tehén):***

	2001. év	2002. év	2003. év	2004. év	2005. év
Megnevezés	Ft/tehén	Ft/tehén	Ft/tehén	Ft/tehén	Ft/tehén
Tenyészállatok értékcsökkenése					
Saját termelésű abraktakarmány					
Vásárolt abraktakarmány					
Saját termelésű tömegtakarmány					
Egyéb takarmányok					
Állategészségügyi költség					
Termékenyítés költsége					
Teljesítmény vizsgálat költsége					
Villamos energia					
Egyéb energiahordozók					
Víz					
Egyéb közvetlen változó költség					
Változó gépköltségek					
Javítóműhely változó költsége					
Munkabér					
Munkabérek közterhei					
Értékcsökkenési leírás					
Egyéb költség					
Tevékenység általános költsége					
Gazdasági általános költség					

10.3.3. Kérdőív: LÓTENYÉSZETEK TUDOMÁNYOS CÉLÚ FELMÉRÉSE

I. A LÓTENYÉSZET ÁLTALÁNOS ADATAI:

1. A gazdálkodást milyen formában folytatja, illetve folytatják?

Magángazdálkodás: egyéni vállalkozó családi gazdaság őstermelő
közös családi őstermelői tevékenység

Társas vállalkozás: Betéti társaság (Bt) KFT
egyéb.....

2. Az adott gazdaságban folytatott tevékenység és a nyújtott szolgáltatás alapján milyen típusba sorolható a vállalkozás, vállalkozása? (több típus is megjelölhető)

- ménes, tenyésztői telep
- bértartás, panziós lótartás
- lovasiskolák, turizmussal foglalkozó vállalkozás
- egyéb.....

3. Tagja-e valamilyen szerveződésnek, szervezetnek? igen nem

- Ha igen, milyenek? TÉSZ /Termelői Értékesítő Szervezet/
BÉSZ /Beszerzői Értékesítő Szervezet/
termelői csoport
szövetkezet

4. Milyen szolgáltatást vesz igénybe? állatorvos szaktanácsadás
mezőgazdasági szolgáltatás (pl: kaszálás, egyéb gépi munka, szállítás)
Egyéb szolgáltatás kérjük nevezze meg milyen szolgáltatás.....

5. Milyen rendszerben gazdálkodik? Kérjük néhány szóval jellemezze, hogy hagyományos, öko- vagy biogazdálkodást folytat, vagy érzékeny természeti területen tevékenykedik stb.?

6. A gazdálkodás célja: értékesítésre termel saját állománypótlásra termel
mindkettő
egyéb.....

Ha mindkettő, akkor kérem nevezze meg az arányát!.....

7. Csak lótenyésztéssel foglalkoznak? igen nem

- Ha nem, akkor kérem írja le, hogy milyen egyéb mezőgazdasági tevékenységet folytat?....

.....

II. A LOVÁSZ SZEMÉLYÉRE VONATKOZÓ ADATOK, INFORMÁCIÓK:

1. Kora: 25 év alatti 25-35 év 35-45 év 45-55 év
55 év felett

2. Iskolai végzettsége:
általános (elemi) iskola szakmunkásképző szakközépiskola
egyéb.....

3. Miért választotta ezt a hivatást?
családi hagyomány átképezte magát betelepült szereti a
lovászkodást kényszerből
egyéb.....

Ha betelepült, akkor melyik országból jött?.....

III. A LÓTENYÉSZET KÖRNYEZETE, ADOTTSÁGAI:

1. A lótenyésztői tevékenységet hol folytatja? Nógrád megye Heves megye
Borsod-Abaúj-Zemplén megye

• Település:.....

2. Milyen a terület adottsága? síkvidéki domb- hegyvidéki

• Milyenek minősíti az adottságokat a lótenyésztés nézőpontjából?
jónak gyengének rossznak

3. A terület átlagos aranykorona értéke: 0-5 AK/ha 5-10 AK/ha
10-15 AK/ha 15-20 AK/ha 25-30 AK/ha 30- AK/ha

4. A lótarítás nézőpontjából milyenek minősíti a klimatikus adottságokat?

kedvezőnek elfogadhatónak kedvezőtlennek

5. Legeltetési időny kezdete (hónap, nap):.....

7. Legeltetési időny vége (hónap, nap).....

8. Legeltetés módja: nomád legeltetés irányított legeltetés szakaszos
legeltetés adagolt (porciós vagy sávós) legeltetés egyéb.....

9. A legelő fajtája: ősgyep felülvetett egyéb.....

IV. A LÓÁLLOMÁNY ISMÉRVEI:

1. Az állomány fajtája, fajtái: Magyar hidegvérű Lipicai Hucul

egyéb.....

Ha több fajta van, akkor kérem, nevezze meg az arányait!.....

2. Törzskönyvezett-e az állomány? igen nem
Ha az állomány egy része törzskönyvezett, akkor kérem írja le az arányát!.....

3. Az állomány nagysága (darab):

Megnevezés	2001. év	2002. év	2003. év	2004. év	2005. év
tenyészkanca	db	db	db	db	db
tenyészmen	db	db	db	db	db
csikó	db	db	db	db	db
ebből éves csikó	db	db	db	db	db
fedeztetett kancák	db	db	db	db	db
leellett kancák	db	db	db	db	db

4. Tervez-e állománybővítést? igen nem

Ha igen, milyen mértékben (darab) és mit?.....

5. A lovak értékmérői:

Értékmérő	2001. év	2002. év	2003. év	2004. év	2005. év
születési testtömeg	kg	kg	kg	kg	kg
választási kor	nap	nap	nap	nap	nap
választási testtömeg	kg	kg	kg	kg	kg
csikó/év	db	db	db	db	db

V. GYEPRE, LEGELŐRE VONATKOZÓ KÉRDÉSEK:

1. A legelő: saját bérelt

Ha mindkettő, akkor legyen olyan kedves leírni az arányát:.....

2. A takarmányozást szolgáló terület évenkénti nagysága:

Megnevezés	2001. év	2002. év	2003. év	2004. év	2005. év
Szántó	ha	ha	ha	ha	ha
Erdő	ha	ha	ha	ha	ha
Gyep	ha	ha	ha	ha	ha
Ebből rendszeresen legeltetett terület	ha	ha	ha	ha	ha
Ebből időszakonként legeltetett terület	ha	ha	ha	ha	ha
Kaszálónak használt terület	ha	ha	ha	ha	ha
Egyéb (pl.:tarló, stb.)	ha	ha	ha	ha	ha

3. A legelő átlagos zöldfű hozama:.....tonna/hektár.

4. Állattartó képessége:.....darab/hektár.

5. Műtrágyáznak-e? igen nem

6. Szervestrágyáznak-e? igen nem

7. Végeznek-e gyomirtást? igen nem

8. Mekkora az állomány? 5-10 darab 10-20 darab 20-30 darab

40-50 darab 50-60 darab 60-70 darab 70-80 darab 80 darab felett

- Ebből mennyit legeltetnek? *kanca*.....darab *csikó*.....darab
mén.....darab

9. A legelőn az állatok vízellátásának megoldása: fűrt kút a legelőn található erek, patakok gémes kút egyéb.....

VI. TARTÁSI- ÉS TAKARMÁNYOZÁSI KÖRÜLMÉNYEK:

1. Tartási forma: (kérem tegyen X-et a megfelelő helyre, helyekre):

Csoportos tartási forma		Egyedi tartási forma	
gyűjtőboxos istálló	☐	kötött állások	☐
futóistálló	☐	egyedi box (zárt)	☐
nyújtott kifutós istálló	☐	egyedi box (félig nyitott)	☐
legelőkert	☐	külső (egyedi) box	☐

2. Abrakoltatnak-e? igen nem

- Ha igen, melyik korcsoportot? kanca mén csikó
- Adag/nap: vemhes kanca.....kg/nap
üres kanca.....kg/nap
tenyészmén.....kg/nap
csikó.....kg/nap

Az abrakon felül etetnek még valamit?.....

VII. NYILVÁNTARTÁS

1. Vezetnek nyilvántartást a gazdaságban? (kérem tegyen X-et a táblázatban a megfelelő helyre, helyekre)

IGEN

NEM

Megnevezés		Megnevezés	
egyszeres könyvelést	☐	nem tudok könyvelni, nyilvántartást vezetni	☐
kettős könyvelést	☐	nincs szükségem nyilvántartásra a gazdaságomról	☐
pénztárkönyvet-naplófőkönyvet	☐	Egyéb:.....	☐
legegyszerűbb bevétel-	☐	☐

költség nyilvántartást			
leltárt			
tárgyi eszközök nyilvántartását			
beruházási és felújítási költség nyilvántartást			
munkabérek, személyi jellegű kifizetések nyilvántartását			
gépjármű-használati (út-) nyilvántartást			

Egyéb:.....

2. Ha vezet nyilvántartást, akkor azt hogyan készíti? papír alapon

számítógépen mindkettő egyéb.....

3. Vesz igénybe segítséget nyilvántartási kötelezettségének teljesítéséhez?

nem, magam végzem igen, külső személy vagy könyvelő iroda segítségét veszem igénybe

a családom egyik tagja vagy a család közösen végzi

VIII. ÉRTÉKESÍTÉS, EREDMÉNYESSÉG

1. Mit értékesített és milyen áron?

2001. év	2002. év	2003. év	2004. év	2005. év
KISELEJTEZETT TENYÉSZÁLLAT				
darab	darab	darab	darab	darab
Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg
VÁLASZTÁSI KANCA CSIKÓ				
darab	darab	darab	darab	darab
Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg
VÁLASZTÁSI MÉN CSIKÓ				
darab	darab	darab	darab	darab
Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg
BELOVAGOLT, BEKOCSIZOTT KANCA, MÉN				
darab	darab	darab	darab	darab
Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg
MÉN				
darab	darab	darab	darab	darab
Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg
EGYÉB				
darab	darab	darab	darab	darab
Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg	Ft/kg

2. Hová értékesít? belföldre külföldre mindkettő egyik sem

- Ha külföldre, akkor melyik országba, országokba?.....

3. Hogyan értékesít? szerződéssel szerződés nélkül felvásárló kereskedelemnek
feldolgozóinak közvetlenül piacon integráló nagyüzemi gazdaságnak

4. Az előállított állati termékek értékesítési csatornája?.....

5. Van a gazdaságon kívül más forrásból eredő jövedelme? igen nem

6. Milyen volt a gazdálkodás eredményessége az elmúlt években? (kérem tegyen X-et a megfelelő helyre)

	2001. év	2002. év	2003. év	2004. év	2005. év
nyereséges					
nullszaldós					
veszteséges					

7. Kaptak-e támogatásokat az elmúlt években? igen nem

- Ha igen, akkor kérem tegyen X-et a megfelelő helyre, helyekre: területalapú támogatás
kedvezőtlen adottságú területek támogatása gyepterületek utáni támogatás
egyéb..... egyéb.....

egyéb.....

8. A támogatások igénybevételének feltételeivel elégedett? igen nem

szigorítaná egyszerűsíténé
egyéb.....

9. 2004 májusában Magyarország csatlakozott az Európai Unióhoz. Milyen hatásait tapasztalta, tapasztalta a csatlakozásnak? (kérem tegyen X-et a megfelelő helyre, helyekre)

POZITÍV HATÁSOK		NEGATÍV HATÁSOK	
támogatások összegének növekedése	☐	támogatások összegének csökkenése	☐
támogatási lehetőségek bővülése	☐	támogatási lehetőségek szűkülése	☐
stabilabb piaci környezet	☐	instabilabb piaci környezet	☐
biztosabb értékesítés	☐	bizonytalanabb értékesítés	☐
jövedelmezőbb gazdálkodás	☐	kedvezőtlen jövedelmi viszonyok	☐
egyéb.....	☐	egyéb.....	☐
.....		

IX. KÖLTSÉGEK

1. Egy kancára jutó tartási költségek (Ft/kanca):

Megnevezés	2001. év	2002. év	2003. év	2004. év	2005. év
	Ft/kanca	Ft/kanca	Ft/kanca	Ft/kanca	Ft/kanca
Tenyészállatok értékcsökkenése					
Saját termelésű abraktakarmány					
Vásárolt abraktakarmány					
Saját termelésű tömegtakarmány					
Egyéb takarmányok					
Állategészségügyi költség					
Termékenyítés költsége					
Teljesítmény vizsgálat költsége					
Villamos energia					
Egyéb energiahordozók					
Víz					
Egyéb közvetlen változó költség					
Változó gépköltségek					
Javítóműhely változó költsége					
Munkabér					
Munkabérek közterhei					
Értékcsökkenési leírás					
Egyéb költség					
Tevékenység általános költsége					
Gazdasági általános költség					